

•

NÎQAŞËN FELSEFEYË 24.

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Niqaşên felsefeyê 24@
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2014-Almanya-Berlin*

.
ISBN 968-4-940996-00-0

Pêşgotin:

Di çerçoveya mijare îdeayê de ku mirov bihizirê wê di çerçoveya epistemolojiya hemdem de wê gelek tiştên ku wê karibin bîn hanîn li ser ziman wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê mijare di wê de bi aliyên wê yên objeyî û subjeyî a kûrbûnê re ku wê li wê bihizirê wê, ji wê aliyê ve weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di felsefeya îdeayê a hemdem de wê mijarên ku wê bi wê re wê werina hildan li dest wê, di çerçoveya felsefeya zêhnî de wê, bi çerçoveyên weke li ser keseyetê, bi xûy, tevger û aliyên din ên hundurîn û derveyî ku wê bi wê re wê li wê bê hizirkirin re wê, xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, mijare fahmkirinê a bi epistemolojikî wê hertimî wê weke aliyekê wê yê zanyarî wê bi xwe re wê bihawênê ku mirov wê çawa wê bi wê re wê rasttir wê karibê xwe bigihênê li zanîn û fahmkirinek baştir.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê di dewama wê d ewê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare çerçoveya îdeayê wê, piştî demên ronansê û pê de wê, bi zêdeyî wê, were dîtin ku wê weke mijarek temenî a hizirkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Wê çawa w baştir wê were fahmkirin û wê li ser wê temenê wê şîrove wê werina pêşxistin û wê, diawayekê afrîner de wê, temen û çerçoveyek hizirkirinê a bi wê gihiştina li zanînê wê çawa wê biafirênê wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê weke ku wê di nava felsefeyê de wê di demên kevnera de wê, were lê hizirkirin ku wê, ya ku ew dihê dîtin wê dervî wê hebûnek wê hebê û ankû wê nebê wê, li ser wê bi zêdeyî wê li wê were lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê tiştê ku mirov wê nebînê wê karibê wê hebê wê, di demên kevnera de wê bi felsefeyî wê weke ku mirov wê di hizrên filosofên dibistana elea û hwd re wê, bibênê ku wê di awayekê de wê li wê bihizirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, mijare 'ya ku em derkdikin ku wê tenê wê bi sehên me re w bi sînor bê' re wê li wê were lê hizirkirin. Derkkirin wê tenê wê bi ya bi rêya sehên me ku em derkdikin re wê bi sînor bê re wê li wê were lê hizirkirin.

Protagoras wê ya dîtbar û rastfîyê wê bi hev re wê, di heviyekiyekê de wê bikê ku ew wê bide ber hev û wê bi wê heviyekiyekê wê fahmbikê. Weki din di nava hizrên parmenides de wê, têngîna sehê ku wê li wê bihizirê û wê tenê wê derkkirinê wê ji sehên me û pê de ku wê nebê re wê li wê bihizirê. Platon wê van herdû hizran wê di awayekê de wê ji aliyê xwe ve wê bixwezê lêbikokê û wê bi felsefeyî wê, mijare îdeayê wê hilde li dest û wê li wê bihizirê.

Di nava ya ku ew heya û ya ku ew weke biriqêna wê bi hişmendî û hwd re wê çawa wê di heviyekiyekê de wê hebê û ankû wê dikarê wê di awayekê hevyekiyê de wê fahmbikê wê li ser wê bisekinê. Hegel wê bi têngîna 'têngîna gerdûnî ku wê gerdûnê biafirênê' wê werênê ser ziman. Augustinius wê têngîna xwûdê ku wê weke hizra afirandina gerdûnê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê.

Platon wê berî wan wê li ser temenekê hizrî wê dema ku wê bi îdeayî wê li wê bihizirê wê ji mirov cihê wê li wê bihizirê weke têngînek serbixwe. Ev têngîna îdeayî a platon wê piştre jî wê di awayekê de wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin. Li ser îdeayê wê hizirkirin wê bi demê re wê dem bi dem wê zêdetirî wê pêşkeve. Wê weke 'têngînek ku wê ji dûnya heyî ku ew wê kopîkirî' û hwd re wê li wê bê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê mijare fahmkirinê wê bi îdeayê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Tiştêkê wê weke îdeayekê wê li wê were lê hizirkirin û ew tişt ku ew ji holê herê jî wê çawa wê ew îdeayê wê piştî wê re wê weke hizrekê wê bimênê û wê di wê temenê de wê weke têngînek dervî me wê hebê û hwd wê bi wê re wê bidest li wê hizirkirinê wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku mirov wê di çerçoveya hizrên platon de wê hizra îdeayê wê werênê ser ziman wê dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, 'îdea wê hertimî wê hebê,' 'ne dihê li hebûnê û ne jî tûna dibê', 'nemazin dibê û ne piçûk dibê', 'ne bi qatek ji wê xweşik û ne jî bi qatek ji wê kirhe' û hwd wê li wê bihizirê. Platon wê dema ku wê bahsa îdeayê wê bikê wê li ser têngîna bûjenî re wê, bahsa çînkirin û bi navkirina wê bikê. Li gorî wî îdea wê bi giûştî wê bi zanîna gotinê ve wê girêdayî wê hebê. Minaq wê dema ku wê bahsa hizra wekheviyê wê bikê wê bi gotina tiştên wekhev bin, tiştên wekhev kifşkirina wan, û bo ku mirov karibê bêjê ku ew wekhev in wê demê pêşî wê pêwîst bê ku mirov xwediyê hizrek weke ya wekheviyê bê re wê werênê ser ziman.

Di mijare tégîna îdeayê de wê tégîna îdeayê de wê, mijare çînkirinê û ji hev cihêkirin û vaqatandinê û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di çerçoveya tégîna îdeayê de ku mirov bêjê 'mîrov', 'dar', 'mal', 'şînayî', 'gilover' û hwd wê, bi tégîna weke yên îdeayên di şibihin hev û hwd re ku wê hebin re wê werênê ser ziman. Di awayekê din de wê weke tégînek îdeayî a hevgirtî jî wê bi wê re wê, were fahmkirin û wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di mijare tégîna gûharînê de jî wê, bi îdeayê re wê li wê were lê hizirkirin ku ew bi awayekê 'teqez' wê weke ku wê pêşekê wê ya ku ew weke wê û ankû bi ber wê ve dibê wê hebê. Ew wê tégînê jî wê di temenekê xwemalî de wê bi hizrekê re wê, fahmbikê. Minaq wê hemû hasp wê weke kopî wê hebin lê haspek xwemal wê hebê ku wê hemû hasp wê weke wê bibin wê bi pêvajoyên pêşketina xwe re wê bi ber wê ve wê herin re wê li wê were lê hizirkirin.

Ew wê tégînê wê bi tégîna xwemaliyê bê, cewherê bê û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Dema ku wê bê gotin ku 'wê gûharîn wê ji cewherê wê were' wê hinekî jî wê di awayekê de wê weke ku wê, ev tégîn wê di rengekê de wê were qastkirin wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin. Ji wê aliyê ve wê minaq wê her tiştê wê weke ku wê bi fenomenî hebê wê bi cewherê ve wê girêdayî bê. Ankû wê weke bi îdeayê re wê, xwediyê nûqtetekê cewherî a ku ew bi wê ve girêdayî bê wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Li ser wê temenê wê dema ku wê bahsa tékiliya îdea û fenomenê wê bi hev re wê were kirin wê bi tégîna îdea wê, bi rastî û nirxî û hêjayiya xwe re wê, bi fenomenan û tiştên ku ew dihên bihîstin û hwd wê, weke cewherê wan ê ku ew pirr ser wan re bê wê, li wê were lê hizirkirin. Bo ku ew fenomen û ankû tişt were pêşkeve û ankû bi gûharî wê ew ya li ser wê re wê weke cewherê wê yê îdeayî wê pêwîstiya wê û hebûna wê hebê re wê li wê were lê hizirkirin bi wê re.

Li gorî wê, îdeayek wê, hebûnek ku ew bi şenberî heyî û ankû bûjenek ku ew heya ku ew wê weke kopîyek wê û ankû weke minaqek ji wê bê re wê li wê bi wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê tégîna îdeayê wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê were lê hizirkirin.

Mijare îdeayî û pêvajoyên di wê de ên bi kûrbûnê wê, piştî demên kevnera wê bi zêdeyî wê demên serdema navîn û demên piştre ên hemdem bin. Minaq wê kûrbûnên bi gotina 'xwûdê' re ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê karibê wê fahmbikê û

wê werênê ser ziman. Weki din wê di wê temenê de wê di mijare têkiliya gotinê û fahmê, fahmê û di wê de hebûna kirdeyê, kirde û lêkera li wê dihê lêbarkirin û hwd re wê, di awaekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin.

Abdusamet yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 24.

Di mijare felsefeyê û fahmkirina wê de wê weke ku wê were dîtin wê têngîna sedem û encamê wê weke aliyekê wê yê giring ku wê bi nîqaş û têngînên wê re wê derkeve li pêş. Bi teybetî wê di demên hemdem de û ankû di nava felsefeya demên hemdem de wê di wê warê de wê kûrbûnek wê li ser têngîna îdeayê re bê û ankû mantiqê û hwd re bê wê bibê. Ji wê aliyê ve wê mijare felsefeyê wê bi wê re wê, di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di warê aqilmeşandinên felsefeyî de wê, di wê rengê de wê mijare kirdeyê û ankû têngîna tiştê wê, bi wê re wê, di renekê de wê, bi zêdeyî wê li ser wê were lê hizirkirin û di awa û dîmenên cihê de wê, şîrove û kûrbûnên bi wê re ku wê werina pêşxistin wê bibê. Li ser wê temenê wê, di demên ronansê û hinekî piştî wê re wê, bi filosofên firansî ên weke descartes û hwd re wê mijare têngîna rasyonalismê wê di awayekê de wê li ser wê temenê wê di renekê de wê deerkeve li pêş.

Piştî wê filosofên ingilisî ên weke locke, hume, bacon û hwd wê, derkevin û wê ev wê heta filosofên weke Kant û Hegel wê di renekê de wê, li ser wê temenê wê, xwe bide dîyarkirin.

Felsefeya têngînê û ankû felsefeya ideayê wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê pêşkeve. Piştî demên barokê û pê de wê zaneyên weke marks ku wê derkevin wê ji aliyê têngîna subjeiyê û derk û çavkaniya derka wê re wê di dewama wê de wê ji aliyê xwe ve wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, hizirkirinên bi felsefeyê wê, di awayekê de wê, bi têngînek zanînî ku wê, di wê temenê de wê were lê hizirkirin re wê, xwe bide dîyarkirin. Mijarên weke yên civaknasiyê,

derûniyê, dîrokê û hwd wê, li ser wê temenê wê bi gelek şaq û aliyên din re wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, hizirkirinên ku wê werina kirin wê, di awayekê de wê, xosletekê wan ê weke ji hev re bûna çavkanî re wê, were dîtin. Mînaq wê, têgîna fenomenolojiya Hegel a li ser têgîna wî ya dîyalektîkî a idealistî ku wê werênê ser ziman wê, piştî marks wê, têgînek dîyalektîkî ku ew bi gotina ku ew li ser ya Hegel re dibêjê bi rengê 'min ew rakir li ser lingên wê' re ku wê werênê ser ziman wê, ji aliyê bûjenîparêzîya wê ve wê, di awayekê de wê, bi têgîna îdeayî a xwe wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Mijare îdeayê a ku wê di wê temenê de wê were ser ziman ku mirov wê li wê dinerê wê di awayekê de wê çawa wê, di wê de wê kûrbûn wê bibê û wê, di awayekê de wê were kûrbûn wê bi wê re wê, di rengekê de wê were dîtin. Di awayekê de wê, rengê wê têgîna bûjenîparêz ku marks wê dîmenê wê di awayekê subjeyî a hişmendî de wê bide dîyarkirin Engels wê di 'antiduhring' a xwe de wê, di rengekê de wê, dîmenekê wê yê bi hizirkirina mirov re wê, werênê ser ziman. Wekî din wê di nîqaşên li ser felsefeya bûjenîparêz û ankû 'metalyalîsma Feuerbach' ku wê werênê ser ziman re wê, bide nîşandin. Marks di têgîna 'birdozîya alman' de wê, di awayekê berfireh de wê, bide dîyarkirin û wê, hinek din wê mijarên ku wê di wê de wê werina ser ziman wê di têgîna wî ya 'sefeleta felsefeyê' de wê, werina dîtin ku wê werina berfireh kirin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê, dibînê wê di awayekê mijarî de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di wê de wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê kûrbibê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, çerçoveya hizirkirinê a di wê rengê de ku wê di awayekê de wê beremberê wê xate îdeayî ku wê di rengekê de wê were hanîn li ser ziman ji hume, locke û heta bacon, Hegel û hwd wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê were dîtin. Di aslê xwe de wê mijare felsefeyê û di wê temenê de wê di awayekê de wê bi çerçoveyek du qutubî ku wê êdî wê xate xwe ya pêşketinê wê bide domandin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê weke xosletê felsefeya demên hemdem ên di wê de bi kûrbûnê û hwd re ku wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare têgînên dîyalektîkî de ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê xwe di dewama wê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Felsefe wê, şîroveyên wê yên îdeayî ên li ser têgîna hebûn û biriqîna wê û ankû çavkaniya wê biriqînê û hwd re wê, di rengekê de wê

xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê, dikarê wê kifşbikê wê xwe bi wê re wê, di reng û awayekê de wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mijare felsefeya ideayê wê li ser wê temenê wê pêşxistinên bi hizirî ku wê li ser hev re wê bi temen û dîmenekê ideayî û ankû bi temen û dîmenekê rexnegir ku wê li hev wê werina pêxistin wê bi têtîna gihiştina 'ya rasttir' û her wusa wê, di awayekê de wê, di awayekê de wê, çawa wê, bi wê re wê, dîmenekê hizirkirinê ê bi jîyanê re wê, were lê hizirkirin.

Hizirkirinên weke yên locke, hume, û heta kant û Hegel wê di temenekê zêhnî û hwd de wê, karibê dîmenekê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Lê di awayekê de wê, têtînen weke yên marks û hwd ku wê mirov werênê ser ziman wê ji gotina zêhnê zêdetirî wê gotina hiş wê zêdetirê wê karibê wê, di awayekê de wê beremberê wê, li wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Li ser wê temenê wê kirin wê, hertimî wê li ser temenekê hişmendî wê, bi wê û li wê were lê hizirkirin û wê çawa wê, gihiştina zanînek di derbarê kirinê û ankû pîretikê û hwd de wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirina bi felsefeya îdeayê û mijar û têtînen ku ew bi rengê ku ew dihê hanîn li ser ziman re wê di wê temenê û awayekê de wê çerçoveyek hizirî wê bi xwe re wê di wê temenê de wê biafirênê. Di awayekê de wê piştî ronansê û pê de wê, bi têtîna ideayê ku wê locke, hume û hwd wê bigihjênê de wê, ne tiştêkê nû ku em bi wan re wê şîrovebikin û werênina ser ziman bê. Wê dîrok û mejuya wê hanînê ser ziman wê, heta demên kevnera felsefeya platon û aristo û hwd wê herê. Lê di awayekê nû de wê çawa bi rengê hizirkirina demê ku wê hemû encamên felsefeyê ên demên kevnera û serdema navîn heta demên ronansê wê di wê temenê de wê bikarbênin û wê têtînek îdeayî wê pêşbixin jî wê ji aliyekê din ê ku mirov bi wan re şîrovebikê û werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, li ser wê temenê wê pêşxistinên bi hizirî ên bi îdeayî wê çawa wê werina gihandin li temen û çerçoveyek hizirî a sazûmanî û wê, di wê temenê de wê bi aqiltiyek baştirîn wê were hanîn li ser ziman wê di wê rengê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, weke ku wê piştê wê Hegel wê bi têtîna xwe ya bi 'fenomenolojiya tînê' re ku wê li ser têtîna dîyalektikê re wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê, di wê ahengê

de wê çawa wê, di renekê de wê werênê ser ziman û wê, ew wê sazûmanê wê baştirin wê bixwezê ku wê werênê ser ziman wê hinekî wê weke biriqîna wê têngin û rengê hizirkirinê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê ideayê wê di wê temenê de wê weke têngnek giring a ku mirov wê wê çawa wê di wê de wê kûrbûn wê bibê wê, bi wê re wê were dîtin. Ji wê aliyê ve wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê û hinekî din wê bi berfirehî wê li ser wê bisekinê.

Mijare têngîna ideayê wê di wê rewşê de wê, weke ku wê di demên hemdem de wê di nava felsefeya wê de wê were nîqaşkirin û wê li ser awa û temenê temen û çerçoveyek kûrbûnê wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, mijare têngîna felsefeyêa ideayê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê ew wê bi wê re wê were dîtin. Ew jî wê, ew bê ku wê, mijare salixkirinên jîyanê û wê çawa wê bi wan re wê di awayekê de wê ji ya hesan bi ber ya tevlihev ve wê bê çûyin û ankû vajî wê ji ya tevlihev bi ber ya hesan ve wê were çûyin û wê bi wê rengê wê, bi aqilmeşandinê wê bê ghiştin li fahmkirinekê wê temenê wê biafirênê.

Wekî din wê dikarê wê bi wê re wê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di demên hemdem de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê li ser wê temenê wê kûrbûnê re wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, tişt wê çawa wê hebê û wê mirov wê dikarê wê derkbikê û wê temenê derkkirinê wê çawa wê biafirênê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, mijare salixkirina bi têngîna îdeayê re wê, di wê temenê de wê, li ser wê çerçoveyê re wê, hebûna bûjen û fîzîkê wê, weke temen û çavkaniyek wê ya bi wê ku wê were lêhizirkirin re wê bibê. Di dewama wê de wê mijarên ideayê wê çawa wê, di nava jîyanê de wê bi tevger, kirin, hiş û zêhnî û hwd re wê werina salixkirin wê li ser wê were sekin in û hizirkirin.

Ji vê aliyê ve wê dema ku mirov mijarê wê hilde li dest wê têngîna ideayê wê bi têngîhiştina darêjkî û hwd re jî wê were dîtin ku wê were hildan li dest. Minaq ideaya xweşikatiyekê, sêkikekê û hwd wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê dema ku em li ser têngîna darêjkê re wê, hilde li dest wê, di serî de wê, darêjk wê di çerçoveya wê ya bûjenî û fîzîkî de wêbi xosletên wê re wê, di renekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di nava têngîna ideayê de wê, ji wê aliyê ve wê mijare darêjkê wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Minaq wê dema ku mirov wê li ser taxteyekê wê, sêkikekê wê xêzbikê wê bi wê re wê, ew

wê, çawa wê, were dîtin wê, weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê, li wê bihizirê bê. Minaq wê, têgîna dîtbarîya sêkika li ser taxtê xêzkiî ku mirov wê li wê bihizirê wêbi awayê wê yê darêjkî ku ew hatî xêzkiî ku wê were dîtin re wê, di hişê mirov de wê cihbigirê.

Di wê rewşê de wê, mijare têgîna darêjkê û awayê wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê weke ku wê were dîtin wê, têgîna ku wê minaq wê platon wê werênê ser ziman wê, weke hertimî wê ya wê weke xwemale wê hertimî wê gavekê li pêştira wê bê. Ber vê yekê wê hertimî wê, ew ya ku ew bi awa û darêjkî wê hebê wê weke çavkaniyek wê ya cewherî ku wê bi wê were lê hizirkirin û ew wê bi wê re wê bibê wê, li wê were lê hizirkirin. Di wê rewşê de wê, di nava felsefeya demên hemdem de wê têgîna baştirkirinê, xweşiktirkirinê û hwd wê, diwê temenê de wê, karibê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê bi minaq bikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, ev wê, di wê rengê de wê xwe biwê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Awa û darêjk wê, di rengekê de wê bi xosletên wê yên heyînî ên fîzîkî û bûjenî re wê, di awayekê de wê hebê.

Di wê rengê de wê di hebûnê de wê, bi wê rengê wê weke xosletê wê yê pêşî wê, bi hebûnê re wê, xosletê fîzîkî û bûjenî ku wê bi wê re wê hebê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê ku wê tişt wê ber ku wê hebê mirov wê karibê wê bibînê, derkbikê û wê, fahmbikê. Di wê temenê de wê, temenê wan têgînan wê di serî de wê weke ku wê bi wê re wê were dîtin wê heyîna hebûnê bê.

Di hizra hebûnê de wê, hertimîwê hizra baştîrbûnê wê weke xosletekê ku wê bi razberî wê hertimî wê temenê lê hizirkirinê li tiştê wê biafirênê. Di wê rengê de wê di dana berhevdû û hwd de jî wê ev xoslet wê weke xosletekê ku wê were lê giring bê. Wê dema ku mirov wê bahsa tiştêkê wê bikê wê weke ji ya din baştir, çêtir û ankû ji ya din xirabtir û nebaştir û hwd wê bi wê re di rengekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Hizra tekûzbûnê û ankû bêkêmesîyê wê, di wê temenê de wê, li ser wê temenê re wê weke temen û çerçoveya ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Aristo wê dema ku wê di axiftinê de wê li levkîrinê li ser têgînek mantiqî re wê li wê bigerihê wê hinekî jî wê ev têgîn wê di rengekê de wê, bi wê re ewê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di têgîna levkîrinê de wê, baştirî ku wê were lêgerîn wê demê wê bi

xosletên baştiriyê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Xosletên baştiriyê jî wê, di wê rengê de wê, bi têtîna hevîrtinê û hwd re wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku wê, bahsa têtîna darêjkê wê di wê rengê de wê were kirin wê aliyê wê yê pêşî wê darêjkên ku ew dikarin werina dîtîn, kifşkirin û derkkirin dikarê li wan bihizirê. Ji aliyekê din ve jî wê weke têtînek din a razber wê têtîna darêjkê a nikaribê were derkkirin wê were kê hizirkirin û ev wê, di nava zane û filosofên her demê de wê, bê temenê du çerçoveyên hizirkirinê ku wê aliyekê wê herêbikê û yek wê ew wê redbikê. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê dikarê wêbi wê re wê li wê bihizirê ku wê têtîna darêjkê wê, têtîna dînya fîzîkê a xosletên wê bi xwe re wê, werina li holê ku mirov wan kifşbikê. Kifşkirinê wê di temenê wê de wê, têtîna darêjkê wê bi heyîna wê re wê hebê. Di wê temenê de wê dikarê wê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîna darêjkê wê, hertimî wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê, temenê kifşkirinê a di xwe de wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Mirov wê, dema ku wê dîtbariyekê wê bikê wê bi wê re wê çawa wê derkbikê? Ev pirs wê, hertimî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di felsefeya emprisismê de wê, ev têtîna wê di wê rengê de wê, bi têtîna azmûn, cerb û çavdêriyê û hwd re wê bi temenê derkkirinê, têtîhiştinê, fahmkirinê, salixkirinê û hwd re wê, bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Weke din wê mijare derkkirina darêjkê wê di wê rengê de wê bi têtîna îdeayê re wê weke aliyekê ku wê were lê hizirkirin bê. Wê dema ku wê tiştêkê ku mirov wê, bi dîtînê wê azmûnbûn bikê wê, çawa bê ku mirov wê, yê ku mirov wan nebînê wê derk û azmûn bikê. Ankû wê, mijare rêyên girtinê ên sehan wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê kifşbikê wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin bê.

Li ser wê temenê wê, têtîna 'ya ku ew dikarê were derkkirin' û li aliyê din wê ya ku ew nikaribê were derkkirin wê di wê temenê wê were lê hizirkirin. Ev wê di nava felsefeya demên kevnera dewê bi awayekê wê were lê hizirkirin û wê di reng û awayekê de wê li ser wê re wê, hizirkirin wê were hizirkirin. Di nava têtînen felsefeyî ên asyayî de wê weke bi

mitrayiyê, jainismê, zerdeştîyê û hwd re wê, di rengekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin û wê derkeve li pêş.

Di mijare derkkirina tiştê de wê, aliyê ku mirov wê, dibînê wê aliyekê wê yê ku ew nayê dîtin jî wê hebê. Minaq wê aliyê ku wê bikeve bare nerîna dîtina me de wê ew wê were dîtin. Aliyê wê yê ku ew nekevina bare nerîna dîtîna de wê weke ku wê newina dîtin. Ev wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê di dewama wê de wê bi gotinekê wê dikarê wê bibêjê û ji wê derbas bibê ku ew tiştê ku bi aliyên wê yên nayêna dîtin ku mirov bihizirê wê ew ne dîtina wan wê, ne karibê weke nîşanaka hebûna wan were dîtin û ne jî wê karibê weke nîşanaka nebûna wan were dîtin. Wê di wê temenê de wê, ew wê dervî wê dîtîna wê weke rewşek fîzîkî û bûjenî wê hebin. Wê di wê rewşê de wê, ev wê bi wê re wê were dîtin ku wê mirov wê weke ku wê bi azmûn dikê bê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê aliyên ku wê mirov wê asoya xwe wê bikarbênê û wê ew wê kifşbikê û wê bikê ku wê werênê ser ziman. Devera ku wê dîtina sehên me wê negihijê li wan wê di wê temenê de wê, asjoaya xwe bi hişmendî wê bikarbênê û wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê deverên dûr ên fezeyê wê î ro wê çî wê karibê wê ji me re wê bêjê ku ew wê çî di wê de wê, hebê û ankû wî çawa wê hebê? Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê reng û awayê û çerçoveyê de wê bi wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, werênê ser ziman ku wê mijare ya ku wê mirov ne bi sehên xwe lê wê bi hişê xwe û di wê de wê bi zêhnê xwe wê bikê ku ew xwe bigihênê wan wê di wê temenê de wê, bibê. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hişê wê di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rewşa fahmkirinê de wê bide dîyarkirin. Têkiliya hişê bi fahmkirinê re wê çawa wê hebê? Wê hinekî jî wê bi temenê zinditiya me re wê hebê. Di dewama wê de wê awayê ku ew bi wê hat salixkirin wê piştê wê weke dîmenekê bi hûrgil ku ew hatî salixkirin wê, di wê rengê de wê xwe bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna salixkirin wê di wê rengê de wê bi hişê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, mijare salixkirinê wê di çerçoveya fahmkirina me de wê çawa wê weke çerçoveyek

fahmkirinê wê bi şêwayên weke bi têngîna sedemê û encamê û ankû rêyên weke bi mantiqê û hwd wê aqılmeşandinê û hwd wê bi wê re wê bikê wê, di dewama wê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare hişê wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin wê ew bê ku wê bi hiş salixkirinê bê. Di wê temenê de wê aliyê salixkirinê û aliyê bi zindiyî wê derkkirinê wê weke du aliyên ku wê bi hiş re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Aliyê pêşî ê bi zindiyî wê, weke ku wê weke organismayek xwediyê funksiyona bihişkirinê û bi wê derkkirinê bê wê were dîtin. Wê her têngîn û dîtinên me wê bi wê re wê werina derkkirin. Di awayekê de wê temenê wê yê zindiyî wê, têngîna zêv û hiş ku wê, kombinyonekê wê di wê çerçoveyê de wê bi hev re wê çêbikin bin.

Di mijare zinditiyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê ku wê di temenê wê têngîna bihişbûnê de wê biafirênê bê. Wê dikarê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê xwe bi wê re wê, di renekê de wê bide dîyarkirin bê.

Di mijare zinditiyê de wê dikarê wê werênê ser ziman û wê bibêjê ku wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, mijare zinditiyê wê di wê temenê de wê dema ku wê bi hiş û derkkirinê re wê, hilde li dest wê weke ku wê xwediyê rewşek kombinyonî a ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Mijare zinditiyê wê, tiştta ku wê derkbikê wê bi wê zinditiyê wê, hilde li dest. Wê her tiştê wê, di wê temenê de wê bi derka wê ya tiştê wê bi hinek xosletên derkkirinê ên di hişkirinê de ku wê weke xosletna fahmkirinê bin ên weke hijmartinê, basibandinê, pîvanê û hwd re wê, bi wê re wê hebê. Her tişt ku ew hebê wê, xwediyê rewşa wê ya fizîkî û bûjenî bê, Wê bi wê re jî wê, xwediyê awa û darêjkê bi hev re bê.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê tiştê wê dibênê wê bi awa û darêjka wê re wê dibênê û wê derkdikê. Wê li ser wê re wê, di renekê de wê bixwezê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di renekê din de jî wê dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê ku wê mijare derkkirinê wê, wê, bi wan xosletên wê re wê, hilde.

Di wê rewşê de wê, mijare rewşa bûjenî wê dikarê wê di hinek awayan de wê fahmbikê. Minaq wê dema ku em tiştê heta ku wê bi zinditiya xwe re wê, cerbnekin ku ew şêrîna, tahla, miz a, girana, sivika, germa, cemidîya û hwd bê wê, nikaribê wê li wê bihizirê. Di dîtbarîya nerînê de wê ev xoslet wê weke xosletên ku wê weke yên bê reng û awa bin û wê di wê temenê de wê pêwîstîya azmûnkirina bi wan bê.

Heta ku mirov wê, dema ku wê avekê dibînê ku ew cemidi û qarisiya ku wê nekeviyê de wê nizanibê. Yan jî wê, tiştê ku wê xwar wê, heta ku wê têj û ankû tahm nekê wê nizanibê ku ew têja wê çawa ya. Di wê temenê de wê, mijare têjgirtinê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, li wê bihizirê bê.

Ev rewş wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê, li wê dihizirê wê têgînekê wê, di mejiyê mirov de wê bi wê rengê wê çêbikin. Wê dema ku me têjek girt ji tiştê wê piştî wê heman tiştê ku wê bi heman têjê wê ji wê girt wê, di wê rengê de wê, têj kir wê, bi wê re wê ji aliyekê din ve jî wê hiş jî wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê bikeve dewrê de. Wê di wê temenê de wê, di derbarê wê têjê de wê, ew wê bibê ku wê, tişt wê, çawa ew berê hatiya têj kirin û çî têj û tahm di wê de ew hebûya wê, bi wê re wê, bîrê li bîrê. Ev wê, di awayekê de wê, ji sê aliyan ve wê, di derbarê wê têja nû de wê encamên wê xwe bidina dîyarkirin. Yek wê, têja ku ew dibê wê weke 'mirov wê zanibê' wê têgînekê wê bi mirov re wê çêbikê. Di du; wê têgînekê wê bi me re wê bide çêkirin ku ew têj çawa ya ku ew awayê wê yê ku ew bi me re derkbûya bi hişbûya wê, ew wê, di wê temenê de wê werênê li bîrê. Aliyê din ê sêyem jî wê, bi wê re wê, ew bê ku wê, dema ku wê, di nava wê têjê de wê awayna din ên têjê wê hebin wê mirov wê bi wê re wê bikeve nava wê farqê de bê. Wê dema ku wê mirov wê, du limonan wê bixwe wê çawa wê bizanibê ku wê yek wê ji ya din wê tirştir bê? Yan jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê çawa wê, fahmbikê ku wê, têja wê, têja tirşa wê bi wê re wê, ew wê li wê bihizirê û wê bi xwe re wê, di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava têjê de wê mijare têjê wê di wê rengê de wê dema ku em di awayekê de wê ji hev cihê dikin wê weke şêrîn, miz, tirş, tahl û hwd wê di wê temenê de wê, tenê ev sê û ankû çend têj wê bi wê rengê wê hebin? Na, wê ji wê zêdetirî wê gelek awa û rengên wê ku wê mirov wê bi awayê rada, pîvan û hwd re wê karibê wê kifşbikê wê hebê.

Di nava avêtina hinek xwê li nava avê de wê, tahma wê weke ku wê li gorî tahma xwê bikê. Lê ku ew hinekê zêdetirî li wê hat zêdetirkirin wê di wê rengê awayê wê têjê de wê, zêdetir bê. Tişt wê, di wê temenê de wê awayên wê yên ku wê bi wê re wê, ji wê bibin wê bi wê rengê wê bi wê re wê hebin û wê xwe bi wê re wê, di reng û awayekê de wê karibê wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Minaq em dikarin wê bi minaqe derxistina dengê re wê hinekî wê di wê rengê de wê li wê bihizirê. Deng wê di reng û awayekê de wê dema ku em bahsa wê dikin wê gotina navê deng wê tenê wê weke gotinek ku wê di wê de wê weke navê hemû giştîya dengan bê wê dîmenekê wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin. Dengekê nimz jî wê deng bê û dengekê bilind jî wê deng bê. Di wê temenê de wê, astên dengê ên di nava wê de jî wê weke deng bin. Di wê temenê de wê dikarê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, bi wê re wê karibê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, karibê wê hilde li dest bê.

Ev reng û rewş wê di hemû rewşa tiştê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê biibê. Ji nermbûnê bi ber hişkbûnê ve ku wê bibê, ankû ji rahnbûnê bi ber avbûnê ve wê bibê û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di rewşa sarbûnê de wê hewaye cemidî ku wê bibê wê astên wê hebin. Wê di astekê de wê mirov wê karibê wê bi wê re wê bijî. Lê ast ku wê çendî wê, bilindtir wê bibê wê mirov wê êdî wê di wê de wê, weke ku wê nikaribê ew bi wê re wê bijî. Wê diwartir wê bibê.

Dijwarî wê bi tégînê wê wateya wê ya bi tégîna astbilindbûnê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, tişteke zêde cemidî bê wê asta wê astbilind a cemidînê wê qarisin bê. Yan jî wê tişteke germbûnê ku ew bi asta wê ya germbûnê a astbilind wê kel bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê dikarê wê biwê r ewê, werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare tiştê û rajaya wê ku mirov wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Rêja wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê ew wê, di wê temenê de wê, azmûnkirina wê, di wê temenê de wê bi rewşa tiştê re wê, di wê temenê de wê, karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di nava birehekê de wê wê çawa wê, rewşên hewayê ên germ û zêde negerm û ankû cemidî û zêde ne cemidî wê ji hev cihê bikê. Wê ev wê, di awayekê de wê bi awayekê

weke bi azmûnkirina wê re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê û wê werênê ser ziman bê. Raja wê di wê temenê de wê di awayekê de wê temenê azmûna me ya bi bûjenî û hwd re wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê, di nava wê, rewşa wê salixkirina wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ew bê ku mirov wê li wê bihizirê bê ku wê minaq wê bêhnek, rewşek hewayê, têjek ku mirov wê bi tiştê ku ew dixwe û hwd re wê çawa wê karibê wê bi têgîna darêjk û awa re wê werênê ser ziman? Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê dema ku mirov wê di wê temenê de wê têkiliya wê rewşa bûjenî wê, rewşa hişê wê û ankû zanîna wê bi wê azmûnkirina wê ku mirov wê derdkikê re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê bi wê re wê ji wê aliyê ve wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare salixkirinê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare wê derkkirinê bi azmûnkirinê bê ku mirov ku mirov bi zanîna wê re wê çawa wê fahmbikê wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Mijare fahmkirin wê di wê temenê wê bi zanîna re wê weke ku wê bi rewşa derkkirinê re wê, di rengê de wê xwe bi sînor wê bide dîyarkirin wê têgînekê wê bide mirov. Minaq wê astek têtê û ankû pîvanekê wê çawa wê karibê wê bibêjê ku wê di heman awa û reng û weke wê de wê, azmûn bikê? Ev alî jî wê weke aliyna ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Tabî li vir wê têgîna rajayî wê di nava têgîna hebûnê de wê weke aliyekê wê yê ku wê mirov wê dikarê wê weke temenê xwezayî ê bi hebûnê re wê werênê ser ziman. Her wusa wê, weke hebûna heyî û vegûhar ku wê xwe bi zanîna me re jî wê bide dîyarkirin wê dikarê wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, darêjk û zanîn wê dema ku mirov wê bi hev re wê werênê ser ziman wê, bi wê re wê, çendî ku ew gûharîn bi hebûna darêjkî û ankû pîvana wê ya bi rajayî re bû re wê, bi zanîna me re wê, gûharîn wê bibê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di nava têgîna darêjk û zanîna de ku mirov wê têgîna gûharînê wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê, karibê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê, hebê. Minaq wê rajayek wê hebûna wê ku ew di gûharê wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, bibê. Wê her rewşa ku ew pîvaan û rajayê wê di awayekê de wê, pêwîstîya salixkirina wê di wê temenê de wê, weke piçûk, mazin, rahn, hişk, nerm, û hwd wê, bi awayên wê re wê, karibê

were lê hizirkirin. Lê wê dema ku em wan tênginan li têngînên weke yên hewa, bêhnî û hwd depelênin wê karibê wê bi wê rengê wê bi mijare rajayê a zêde, kêrn, û hwd re wê, karibê wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ew wê, di renekê de wê, xwe bide dîyarkirin.

Di rewşên weke bi dîtînê re wê, mirov, ku wê çawa wê, dîr û nêz wê, di dîtînê de wê weke ku wê bi wê re wê bikeve cihêbûnê wê bi wê re wê dikarê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare rewşê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê karibê wê fahmbikê.

Di demên kevnera de wê weke ku mirov wê, bi felsefeya platon û hwd re wê, dibênê ku wê mijare darêjk û hwd wê bi têngîna gîyanê re wê ji aliyekê ve wê were lê hizirkirin. Di serî de wê dema ku em li gorî aqilê wê demê û rengê hizirkirina wê demê wê li wê hizirin wê mijare gîyanê wê weke ku wê di hebûna laş de wê weke wê hebûna jîyanê û hwd re wê wê were salixkirin. Di wê temenê de wê çawa wê ew wê were hanîn li ser ziman wê weke aliyekê ku wê mirov wê bi aqilê xwe wê bikeve nava hewldana wê de. Di mijare hebûna jîyan û gîyanê de wê piştê jî wê, hinek gotinên ku wê bi wan wê ew jî wê ji hev wê cihê wê were şîrovekirin wê were dîtîn û wê were ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, mijare zanîna gîyanê wê di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, çawa wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Lê wê piştê wê, di awayekê de wê, weke têngînek din ku ew hebûna jîyanî ku ew di laş de hebûya wê di wê de wê hebê wê bi wê re jî wê di awayekê ku wê weke bi darêjka laş wê were renekê biriqandinê wê li ser têngîna gîyanê re wê were pêşxistin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê çerçoveyê de wê êdî wê ew wê, hebûna heyî wê, çawa wê, were û wê hebê wê li wê were lê hizirkirin. Platon wê minaq 'sehê' wê bide. Hinek filosofên din ku wê di serdema navîn de wê, li wê bihizirin wê rewşên weke bêhn standinê û hwd re wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku wê were lê hizirkirin wê were dîtîn ku wê di awayê ku wê were lê hizirkirin re wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Di hebûna bedenê de wê, weke hebûnek bêî fîzîk ku ew heya û wê di awayekê de wê weke bedenê wê li wê were lê hizirkirin wê gîyanê wê bikin û wê werênina ser ziman. Mijar û têngîna gîyanê wê li herêmên mesopotamya di demên wê yên berê de wê, di wê temenê de wê pirr zêde wê, li ser wê were lê hizirkirin û wê di wê zanîna wê de wê, ji ya ku em î ro dizanîn wê zêdetirî wê di wê de wê

were kûrbûn. Wê di wê temenê de wê şîroveyên ku wê di wê de wê li ser wê werina kirin wê weke ku em ji wan demên kevnera û heta roja me em di nava kurdan dibînin ên weke bi gotina 'cin'an de ku wê werênina ser ziman wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê, bi xosletna serxwezayî wê weke ku wê bi mirovî wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, tenê wê ji xosletên fîzîkî wê dûrbikin û wê werênina ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, weke ku wê çawa wê mirovek wê hebê û wê bi wê rengê wê xwediyê temen û awayekê jîyanê bê wê, werênina ser ziman. Lê wê ew wê xwediyê temenekê dirêj bê. Di wê temenê de wê, weke aliyekê din ê mirov wê, di wê temenê de wê werênina ser ziman.

Ev têngîna cin'an a kurdan wê li vir di çerçoveya mijare me de ku em wê werênina ser ziman wê di têngîna fahmkirina darêjkî ku wê çawa wê bi wê re wê were lê hizirkirin weke îdeayê wê karibê têgihîstinekê di mejiyê mirov de wê bi me re bide çêkirin.

Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê têngîna gîyanî wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê din wê, li ser wê temenê wê bi hebûnî re wê weke 'hebûna bi jîyan' wê li wê were lêhizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Ev hebûna bi jîyan wê çawa wê hebê û wê nebê wê, di wê temenê de wê êdî wê weke ku mirov wê li wê dibînê di nava hizirkirinên felsefeyê de wê, di wê rengê de wê, bi têngîna darêjkê wê çawa wê were fahmkirin wê li wê were lê hizirkirin. Yan jî wê têngînek îdeayî a darêjkî wê bi çî rengên bi xosletî wê karibê were hanîn li ser ziman wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, weke ku em dikarin wê li wê bihizirin wê têngîna gîyanî a ku ew bi wê rengê wê were bi navkirin weke bi gotina 'cin'ê re wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, weke mirovekê wê li wê were lê hizirkirin. Lê wê bi xosletên cihê wê rengê wê were dîyarkirin û çerçoveya wê were afirandin. Wê di wê temenê de wê têngînek gîyanî a îdeayî ku wê di wê temenê de wê çawa wê bi xosletên wê re wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê êdî wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têngîna gîyanê wê, di wê temenê de wê dema ku mirov wê, bi têngînek îdeayî wê li wê dihizirê wê çerçoveyek afrîner a mejiyê mirov a tekûz wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê di wê temenê de wê, ew çerçoveya wê ya îdeayî ku wê were afirandin wê were dîtin ku wê bi wê re wê hertimî wê di wê de wê bi aqilî wê were kûrbûn û wê bi xosletên cihê wê ew wê were bi awakirin û wê, di wê temenê de wê were hanîn li ser ziman.

Di awayekê de wê, dema ku em zêde ji çerçoveya mijare xwe bi wê dûrnekevin em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê werênina ser ziman ku wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin ku wê lêgerîna li darêjkê a bi gîyanê re wê çawa wê bi wê re wê were lêgerîn wê bi wê re wê werê dîtin. Di wê temenê de wê, di mijare darêjkê û hebûna darêjkê de wê, bi wê re wê, di wê rengê de wê, bi xosletên felsefeyê ku wê were lêhizirkirin wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Darêjk û gîyan wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê weke mijare felsefeyê jî wê di demên kevnera de wê di nava felsefeyê de wê were lêhizirkirin û wê di wê temenê de wê hewldanên lêgerîna li darêjkê bi gîyanê û hwd re wê, di wê temenê de wê were pêşxistin. Wê di wê temenê de wê di mijare gîyanê de wê, çawa wê were fahmkirin wê, were lê hizirkirin. Wê di awayekê de wê ev wê, di awayekê de wê di têngîna xwûdayên olên yekxwûdayî ên ku wê pêşkevin de jî wê di awayekê de wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş. Di awayekê de wê, di nava xwûdayên mitolojîkî de wê bi temenî wê dîmenekê mirovî ê serxwezayî ku mirov wê karibê bi wê bihizirê wê were dîtin. Lê di ya xwûdayê olî ê bi tenê ku ew weke serwer wê were dîyarkirin re wê de wê were derxistin ser mirov û wê di wê temenê de wê ew xwediyê çî awayê bê û wê çawa wê karibê wê hebê wê, êdî wê di wê çerçoveya têngî û têngihîştina darêjkê de wê li lê wê were lê hizirkirin. Wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê, hewldanên piştrastkirinê ên di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare darêjkê û hebûn û nebûna wê di wê temenê de wê, di temenê hebûn û nebûna xwûdê de jî wê di awayekê de wê were lê hizirkirin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di mijare darêjkê de wê were dîtin ku wê çawa wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê darêjk wê di wê temenê de wê çawa wê were ser ziman wê, hertimî wê di wê temenê de wê, hem weke mijare zor û hem jî wê weke mijarek hesan bê. Wê mijarek zor bê ku wê têngînên

weke hewa, deng û hwd ku wê bi wê re wê, çawa wê were bi awakirin û fahmkirin wê li wê were lê hizirkirin. Wê hesan bê ku wê çawa wê, hebûnên fîzîkî û bûjenî ên di jîyanê de ku ew bi xwezayî hena wê bi wan re wê were fahmkirin. Li ser wê temenê wê hertimî wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Lê di mijare darêjkê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di demên kevnera de wê, di dawîya wê de wê weke ku wê were dîtîn wê têgîna darêjk û mantiqê wê di wê temenê de wê weke du têgînên ku wê ji hev wê bèn derhanîn wê derkevin li pêş. Li ser têgîna ideayan a platon re wê, hizirkirinên wî yên bi îdeayê ku wê wê çawa wê bibin û wê di awayekê de wê, hebin wê piştî wî bi zêdeyî wê ji şagirtê wê aristo re wê bina temenê hizirkirinê. Hizrên platon wê ji aliyekê ve wê, weke ku wê were dîtîn wê, di temenekê dewê çawa wê, bi temenekê hevgirtî wê hebê wê, li wê were lê hizirkirin. Wekî din wê di çerçoveya hebûnê de wê, bi wan re wê were lê hizirkirin.

Aristo wê, dema ku wê têgîna xwe ya mantiqî wê di wê temenê de wê pêşbixê wê ji aliyekê ve wê, bi wê formeliya xwe ya mantiqî wê di awayekê de wê li ser rengê bi sînorkirina bihizirkirina ya li ser têgînên platon ên ideayê û hwd re jî wê di wê temenê de wê bi wê wateyek hebê. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, mantiq wê dema ku wê pêşkeve wê, di serî de wê, weke ku mirov wê dibînê wê li ser têgîna darêjkê re wê pêşî wê weke ku mirov wê dibînê wê bê temenekê lêpîrsînê bi hebûnê. Di wê rengê de wê mijare mantiqê wê, di awayekê de wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê, di wê temenê de wê, di serî de wê li ser têgîna fîzîkê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Fîzîk wê bi hebûna ku ew bi bûjenî a xwezayî û hwd hebê re wê were dîtîn û ser ziman.

Lê wê der wê çawa wê, di awayekê de wê were pênasekirin wê, di wê temenê de wê karibê wê li wê li wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê, rêgezê pêşî a mantiqê wê bi hevgirtinê bê û wê hebûn wê di wê temenê de wê di dîmenekê hevgirtî de wê were dîtîn. Di dewama wê de wê, dema ku mirov wê bahsa têgîna hevgirtinê wê bikê wê di nava felsefeya xwezayî a demê de wê, weke têgînek ku wê ji temen ve wê weke ku wê were dîtîn wê were lê hizirkirin.

Di mijare xwezayê de wê, bi wê re wê li ser wê temenê wê bi wê re wê, were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê were lêhizirkirin ku wê her tiştê ku wê, di xwezayê de wê, hem wê weke ji

qatkên hatina berhevkirî ku ew diafirê wê were lê hizirkirin û hem jî wê bi dîmenên weke di zikhev de derbas dibin re wê hebê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ev herdû dîmen wê, di nava felsefeya aristo û berî platon de jî wê hebin. Di awayekê de wê felsefeya platon de ku mirov wê di çerçoveya têngîna wî ya felsefeyî de wê werênê ser ziman wê ew wê, di awayekê de wê, di çerçoveya hebûnê de wê ya xwemal û ya jî wê weke kopî ku wê bibê wê bi wê bihizirê. Di wê rengê de wê ew wê, di wê temenê de wê, weke têngînek felsefeya platon wê pêşkeve û wê, piştî wî wê di nava ya felsefeya aristo de wê, ji têngîna wî ya qatagorizekirina bi cûreyî û hwd re wê, weke ku wê ji aliyekê ve jî wê bibê peyxam. Li ser wê re wê, di rengê de wê êdî wê hizirkirinên xwe wê, bi wê re wê, li wê bihizirê. Di mijare qatagorizekirinê de wê, weke têngînek ku wê çavkaniyek giring a hizrên aristo wê weke ku wê biafirênê bê. Wê li ser wê re wê çawa wê, di awayekê de wê bi wê re wê, ya heyî wê werênê ser ziman wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê aristo wê li şûna ku wê weke platon wê bi têngîna xwemal û kopîyayên wê re wê werênê ser ziman wê, li ser têngîna razber û şenberîyê re wê, di awayekê din ê teorikî de wê bi wê bihizirê û wê mantiqê xwe wê li wê bi depelenê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, bi wê rengê wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman ku wê, çawa wê, weke aliyekê wê yê giring wê bi têngîna mantiqê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Li ser wê temenê re wê mantiq wê hem di temenekê levkirinê de û hem jî wê di çerçoveyek bi dîmenî ên di zikhev de wê, weke çawa wê hebin wê bixwezê ku wê kifşbikê. Minaq wê, gotina 'mirov' ku mirov wê li wê bihizirê wê ji aliyekê ve wê şenber bê lê wê ji aliyekê din ve jî wê razber bê. Wê navê hem kesekê û hem jî gelek kesan bê. Di dema ku wê weke navê gelek kesan bê wê, weke gotinek razber bê. Wê di wê temenê de wê çendî ku wê navê mirov jî bê lê wê, ji wê aliyê ve wê navê mirovekê bi tenê wê newênê ser ziman. Lê ji aliyê din ê hesan ve jî wê li ser wê têngîna û aliyê şenberîya wê re wê weke navê kesekê bê. Ew kes wê hebê, bijî û wê xwediyê pêvajoyên jîyankirinê bê.

Li ser wê têngîna re wê, dikarê wê hinekî din wê li wê bihizirê û wê, werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare nav wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dîmenekê razber û şenber wê di zikhev de wê bide dîyarkirin. Ev bi hev re wê weke ku wê di dîmenekê li hev hoyandî de wê hebê wê, çerçoveya têngîna şenber û razberîyê wê bi teorikî jî wê bi wê re wê, direngê de wê, werênê ser ziman. Minaq wê, mirov wê weke navê qatagoriyekê hebûnê a

bi zindiyî dijî bê. Di wê de wê, jin, mêr, zaro, keç, kûr û hwd wê bi gelek awayên din ên temenî re wê, hebê. Wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, dikarê wê werênê ser ziman ji wê aliyê ve wê weke ku wê ne dîyar bê ku wê qastî çî û kîjanê wê bikê. Lê wê di awayekê din de jî wê dema ku mirov wê mirovekê bibînê ku ew jin bê û mêr bê wê bê dîtin ku ew mirovek a. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, were ser ziman. Di wê rengê de wê di dîmenekê din de wê yek bi hemûyî û hemû bi yekê salixkirin û hatina wê ya li ser ziman wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were dîtin.

Ji wê aliyê ve wê dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê, mijare salixkirinê wê, di wê temenê de wê, werê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê mijare şenber û razberiyê wê bi wê re wê karibê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Ew jî wê bi ya dîyar û ya ne dîyar re wê karibê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Ya dîyar wê weke ya şenber bê ku mirov wê karibê wê bibînê, destlêbide, û derkbikê bê. Di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê dikarê wê bi wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare şenberiyê û razberiyê wê di wê temenê de wê, weke têgihek kûr bê di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê bi serê xwe wê weke mijarekê wê bi berfirehî wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê dikarê wê jî wê, werênê ser ziman ku wê mijare salixkirina hebûnê wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê bi van herdû aliyên wê re wê hebê. Her ku wê hebûn xwediyê jîyanekê û rewşek jîyanî bê wê, di wê temenê de wê diakrê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, aliyên wê yên ku ew werina fahmkirin û yên ku wê hebin lê wê dervî wê fahmkirina me ya hebûnê wê bimênin wê bi wê re wê karibin wê bibin.

Di rewşa têngîna îdeayê û mantiqê wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê bi wê re wê, hilde li dest wê, îdea wê çawa wê, weke bi xwe û di xwe de wê xwediyê ahengek levker a bi xwe re bê wê bi wê re wê, karibê wê li wê bê hizirkirin. Platon di wê temenê de wê di temenekê de wê bi têngîna ahengê û levkirinê re wê li wê bihizirê. Wê di xate pêşketinê de wê, hertimî wê bi ber îdeaya xwemal ve çûyinê re jî wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê, weke ku wê, were lê hizirkirin. Mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare mantiqê di wê wê temenê de wê, xwe di awayekê de wê, karibê wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Platon wê, dema ku wê bahsa têngîna îdeayê wê bikê wê bi têngîna wê, beremberê rewş û tiştên dînyawî ên gûharîner wê, weke

cewherê wan ên ne vegûhar û nagûharê re wê werênê ser ziman wê, di wê nûqteyê de wê aristo wê li ser rewşa darêjk û bûjenê re wê, cihê bûnê wê bikê. Wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê li ser rewşa bûjenê û awayê wê re wê, têngîna awa û cewherê wê û ankû ya di wê de ku ew heya re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê têngîna darêjk û bûjenê wê, piştire wê, weke du têngînên bi felsefeyî ku wê li wan wê were lê hizirkirin û wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê di dewama wê de wê darêjk wê beremberê bûjenê wê weke tiştta ku ew dihê derkkirin re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Mijare darêjk û bûjenê wê jî mirov dikarê di vê nûqteyê de tişttekê li ser wê bibêjê. Di wê temenê de wê dema ku wê bahsa têngîna bûjenê wê were kîrin wê çawa wê bi tiştta ku ew heya, dikarê were dîtin, bi awa û şekl ku wê karibê wê were der ziman bê. Darêjk wê beremberê têngîna bûjenê wê weke hebûna ku ew dikarê were derkkirin jî wê di awayekê de wê li wê were lê hizirkirin bê. Di çerçoveya têngîna darêjkê de wê, dema ku wê were lê hizirkirin wê, di awayekê de wê, ew darêjk wê çî bê û çawa bê wê, di wê temen de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare darêjkê de wê di wê rengê de wê, weke têngînek ku wê, ji ya ku ew heyî wê, pêşî wê weke kopîya awayê jî wê di rengê de wê karibê were lê hizirkirin. Lê darêjk wê dema ku mirov wê li ser kîrinê û ankû têngîna pîretîkê re wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê rewşa tevgerê û awayên wê ew rûdanên ku wê bi wê re wê bibin wê di temenê wê de wê, karibê wê bi wê were were pênasekirin.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare darêjkê wê weke ku wê bi têngîna kant re wê were lê hizirkirin wê berî wê bûyîna wê ku wê bi têngîna 'apriorî' re wê werênê ser ziman wê, li wê bihizirê. Ya ku wê di awayekê de wê, çawa wê, ew bibê û wê çî bibê sedema bûyîna û wê bûyîna wê çawa wê fahmbîkê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de wê, di wê nûqteyê de wê di aslê xwe de di dewama wê de wê mijare hizrên li ser rewşa darêjkê û bûyîna wê, di wê rewşê de wê ji wê aliyê ve wê hinekê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Kant wê di awayekê de wê, dema ku wê bahsa aqîl bi serê xwe wê bêî azmûnkirinê wê çî bê wê, di xabate xwe ya bi navê 'qirîka aqîlê saf' re

wê, li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmbikê. Di wê temenê de wê zaninek ku wê sehan wê derbasbikê wê temenekê wê yê bûjenî hebê û ankû nebê wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Filosofên weke kant wê di wê temenê dema ku wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, ew zaninên ku wê ji bûyinê ku wê weke 'hebin' wê çawa wê, karibin me di derbarê dînyê de wê bigihênina li zanînekê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê weke hinek ku wê di wê temenê de wê were ser ziman ku wê ev zaninên ji bûyinê ku ew hebin wê di derbarê dînyê de wê, di ghiştina zanîne de wê, zêde wê weyneke wê neleyizin re wê werênina ser ziman.

Xosletê hizirkirinên kant wê ji aliyekê din ve wê, xwe di wê temenê de wê bidina dîyarkirin. Ew bi şîroveyan xwe wê, hem kirpendina li aliyê têngîna emprisismê hem jî yê rasyonalismê wê bikê û wê di hizirkirinên xwe de wê li ser herdû aliyan re wê bi fahmkirinên xwe re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê xabate xwe ya ku me navê wê li jor hanî ser ziman wê, li ser nîqaşên têngîhên hume ên weke gûmanparêziya bi cerbê û pêwîstîniya sedemê û hwd re wê li ser têngî û nîqaşên bi têngiştina epiori'yê re ku wê bèn ser ziman re wê weke berhemek ku wê bixwezê çerçoveya wê di awayekê de wê biafirênê wê werênê ser ziman. Wê weke ku wê di xabate xwe de wê werênê ser ziman wê, bixwezê di nava rastitiyê û rêyan ghiştina zanîne de wê, dervî têngîna metafizîkê wê bi temenekê mantiqî wê di rengekê de wê, çawa temenekê hizirkirinê wê biafirênê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Lê di aslê xwe de wê kant wê, dema ku wê, li zanîne wê bihizirê wê bi rengekê wê, idealizekirinê re wê li wê bihizirê. Minaq wê dema ku wê 'zanîna bi derfet weke bûjenî ku wê tenê weke fenomenî wê, bi dînya fîzîkî bi awayekê cerbînêr ku wê çavdêrkirinên wê re weke bûjenên ku ew bi wê çavdêriyê dihên dîtin re wê, pênasebikê û wê werênê ser ziman. Ev têngîna wî di awayekê de wê weke têngînek ku wê li ser temenekê empirîkî ku wê di awayekê de wê bi wê re wê, karibê li wê were lê hizirkirin bê. Lê kant wê dema ku ew wê dihênê ser ziman wê, wê, werênê ser ziman ku wê, bi sînor kişandina li aqil re wê hinek aliyên ku ew ser wê û ankû dervî wê re ku wê weke 'numen' ku wê werê pênasekirin re wê, bènê ser ziman ku wê nikaribê bigihîjê li zanîna wê.

Kant wê, di awayekê de wê, dema ku wê hevgirtinê wê bi zanîna xwe wê li ser ya rasyonal û ya empirîkî re wê çêbikê wê, di wê temenê de wê

zanîna xwe wê pêşî li ser temenekê fenomenî wê, bi temen bikê û wê bi wê re wê, çawa wê li wê were lê ghiştin wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê li zanîna kant a fenomenî binerê wê di wê temenê de wê, çawa wê, were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê karibê li wê were lê hizirkirin. Têgîna epriori a kant wê ji du aliyan ve wê, dikarê wê fahmbikê. Yek wê li ser têtgînek metafîzîkî wê pêşî wê dikarê wê di awayekê de bi aliyên wê yên weke rêya aso û sehê û hwd re wê bikê ku ew li wê bigihijê bê. Aliyê din jî wê, di awayekê din de wê li ser temenekê mantiqî ku wê bi morfolojîkî, biriqînê û hwd re ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman bê. Minaq wê di xabate wî ya ku me navê wê li jor hanî ser ziman de wê, di mijare ghiştina zanînê de wê bi têtgîna 'apriori'yê wê di ghiştina zanînê a bi matematîkê, geometriyê û hin qadên din ên fizîkê de wê, bi têtgînên derpêşî ku wê weke ew bi gotin bikê wê, çawa wê bi 'aprioriya sentetikî' wê bi derfet bê wê li ser wê bisekinê.

Di aslê xwe de wê, hume wê di warê felsefeyê de wê, felsefeya wî ku mirov wê li wê bihizirê wê ji ya emprist a locke jî wê di awayekê de wê cihê bê. Wê ew di wê temenê de wê li ser temenekê objeyî û bi wê têtgîna şubjeyê wê çawa wê fahmbikê wê di rengekê de wê, werênê ser ziman. Di hinek şîroveyan wî de wê, mijare aqil û di aqil de hebûna ideayên wê çawa wê, di rengekê de wê, xwe bidina dîyarkirin weke fenomenên aqil û hizirkirinê û wê di wan de wê çawa wê kûrbûn wê bibê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare ideayên hume de wê, dikarê wê bibêjê ku wê çendî ku wê aliyekê wê yê fenomenî ê di aqil de wê bibin wê weke ku wê werina dîtin jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê, weke ku wê hebûna bûjenî a dervî me heya wê çawa wê, fahmbikê wê, hewldanekê bi wê re wê bide nîşandin. Ji wê aliyê ve wê çendî ku wê hume wê zêdetirî wê pêşde neçê jî di hizirkirina xwe de lê wê bi hizirên ku wê werênê ser ziman wê, weke ku mirov bi têtgînên kant re wê bibînê wê karibin wî ji nava çerçoveyek dogmatîkî derxin û wê ji wî û hizirkirinên wî yên bi felsefeya wî ya zanînê re wê, dikarê wê, werênê ser ziman.

Felsefeya kant wê giring bê ku mirov wê, ji du aliyan ve wê, bi qatagori bikê û wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê bi felsefeya wî ya zanînê re wê li ser têtgîna fenomen û ankû ideayên weke yên hume ên emprist re wê bi temenekê fahmbikê û bi ber aliyekê rasttîya fahmkirinê û ankû hewldana wê re wê fahmbikê bê. Aliyê din jî wê ji aliyê têtgînên wê yên

mantiqî ve wê, li ser temenekê bi felsefeya rasonali re wî bi felsefeya wî re wê li ser çerçoveya şewayî û rêgezî re wî fahmbikê û wî û felsefeya wî werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di nava têtgînên mantiqê de wê, bi zanînek empirikî wê çawa wê mijare zanîne wê hilde li dest wê, di wê rengê de wê bi hizrên felsefeya kant re wê di awa û rengê de wê werina dîtin.

Di wê çerçoveya xwe ya şîrovekirinê de wê, ne di şîroveyên xwe yên apriorî yî de û ne jî yên empirikî de wê, were dîtin ku wê nexwezê ku wê temenê rastîti ji dest berdê. Ew wê, di wê temenê wê ya ku wê felsefeya kant wê li ser temenekê mantiqî bi çerçove û rengê zanîna wî û şewayên wî yên hizirkirinê re wê bigihênê temenekê bi rêgezî ê felsefeyî ku ew bi wê hizirê jî wê, di aslê xwe de wê ev bê. Kant wê dema ku wê mijare aqil a hume û rengê ku wê hume wê hilde li dest wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê wê werênê ser ziman. Li gorî wî hume mijare hildaya li dest û xwestiya ku bigihîjê li çareserîyê lî wê ew çaresernekirîya. Wî vajî wê, hinek aliyên din di wê çerçoveyê de ku ew ne di farqê de bê derxistîya li holê. Wê jî wê di 'prolegomena' xwe de wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, hume ji gotinekê derket li holê ku wê, gotina metafizikê bi girêdana sedem û bandûrê re wê, ku wê werênê ser ziman û wê li gorî wê di dawa wê de wê, ew wê rûbide. Wê li ser wê temenê wê, weke ku wê bi xwezê rengê hizirkirina hume wê bi kirpênê wê, di wê rengê de wê bi gotina 'aqil wê bi kijan mafê wê tiştê ku ew bi wê rengê dihizirê lê bi wê lê xistina wê re wê, tiştê din wê bi awayekê pêwîstîni wê li wê bê xistin re wê werênê ser ziman.

Biqasî ku mirov ji nava hizrên Kant fahmdikê ew dema ku ew dixwezê ji wê aliyê ve ew hizrên Hume fahmbikê wê pêşî wê çerçoveya xwe ya sazûmanî a hizirkirinê bi şewayî wê biafirênê. Wê li ser wê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê werênê ser ziman jî wê mijare têtgîna apriorîyê wê li wê bihizirê û wê ji aliyê têtgîna dahûrî û sentetikî ve wê li wê, bixwezê ku ew mijarê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve xwandina kant wê, hinekî wê cihê bê. Kant wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê, dikarê wê kifşbikê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê Kant wê dema ku wê apriorî wê werênê ser ziman wê bi wê re wê têtgîna aposteriorî yê re wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê dema ku mirov wê binerê wê minaqên kant wê ên weke 'kes nikarê bibê dêûbavê xwe' û ankû $1+1=2$ yê wê bikê re wê bi

wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê li gorî Kant wê dema ku em gotina 'kes nikaribê bibê dêûbavê xwe' wê dahûrbikin wê bi wê were dîtin wê bi temenekê apriori wê ji azmûnê wê cihê bê. Lê wê weke ku wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, ya $1+1=2$ ê ku wê bibê wê weke dibê ku ew hinekî pêwîstiya wê bi fahmkirina têngîna azmûnê hebê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê çendî ku wê gotina 'kes nikaribê bibê dêûbavê xwe' ku ew weke ji azmûnê dîr jî bê lê wê jî wê dema ku mirov wê hinekî li wê bihizirê wê bi wê re wê, di temenê kûrayî de wê bi wê re wê were dîtin ku wê weke ya $1+1=2$ yê wê karibê ji aliyekê ve pêwîstiya fahmkirinek bi azmûnî jî wê hebê. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, gotina 'zanîna dervî azmûnê' û hwd ku mirov wê li wê bihizirê wê weke gotinek ku mirov wê, pêwîst bê ku wê hinekî li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, di gotinê de wê dervî azmûnê wê têngih wê karibê wateyekê wê bistênê? Wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê li wê bihizirê bê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê, ji aliyê pêvajoyên me yên fêrbûnê ve wê hilde li dest wê, dikarê wê, bi wê re wê li wê bihizirê ku wê azmûn wê weke aliyekê ku wê di temenê fêrbûnê me de wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin bê.

Di awayekê de wê, di wê rengê de wê, dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman ku wê di dewama wê de wê mijare têngîna darazê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Bo fêrbûna darazê jî wê, wateya peyvan li wê têngihştin wê weke aliyekê wê yê pêwîst wê xwe bi wê re wê re wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, di mijare darazê de wê, têngihştina wê fêrbûna wê, wê di awayekê de wê, di azmûnkirina wê de wê, di awayekê de wê weke ku wê derbas bibê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, dema ku wê li têngîna aposteriori'yê wê xwe bi sipêrê wê, di awayekê de wê mijara wê, di awayekê de wê xwe bi sipêrê azmûnê wê, dema ku mirov wê, bahsa sipîbûna berfê bikê û ankû heyv gerwêrkek li wê temenê jîyanê heya û hwd ku ez bibêjim wê di rengekê de wê weke tênginek ku ew werew azmûnkirin bê. Di wê temenê de wê, ev wê, pêwîstiya zanîne a bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê hebê.

Wê dema ku em li demêmn berî kant binerê wê, were dîtîna ku wê di nava têngihên rasyonali de wê ew wê were dîtîna ku wê, li ser temenê gihiştina zanîne wê bi du awayan wê li wê were lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê weke ku wê were dîtîna wê li ser temenekê rasyonali û dahûrî wê, di awayekê de wê were hanîn li ser ziman. Minaq wê têngihên matematikî wê di wê rengê de wê, weke bi dahûrî wê, di renekê de wê were hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê bi gotinê bi kirde û lêbara li wê re wê, di renekê de wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Her wusa wê emprist jî wê rastîyan wê di temenekê dahûrî de wê bi têngîna apriorî yê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Ya ku wê, hume wê bi têngîna tékiliya nava ideayan re jî wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, di renekê de wê karibê were hanîn li ser ziman. Minaq wê di wê temenê de wê aliyekê din wê weke têngihên gerdûnî û ankû rastitiyên wê bi têngînek totolojikî re wê, di renekê de wê, werênê ser ziman. Ev wê ji temenê ku wê ew têngîna wê çendî wê karibin zaninek bi destgirt wê karibin bidiname di derbarê dînyê de bê. Wê li ser wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê kant wê di awayekê de wê dema ku wê têngihên xwe wê werênê ser ziman wê, li ser têngîna 'zanîna saf' û ankû 'zanîna nesaf' re wê werênê ser ziman. Li gorî wî zanîna ku wê ti zanînenê azmûnî ku ew tevli wê nebûbûn wê weke zanînenê saf wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Minaq em gotina 'her gûharin wê sedemek wê hebê' ku mirov wê li wê bihizirê wê, gotina gûharîne wê ber ku wê ji têngîna azmûnê wê were derhanîn wê, di awayekê de wê nikaribê wê bi zanîna saf re wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê dema ku wê kant wê bahsa zanîne û bi wê re wê, bi apriorî û aposteriori wan ji hev cihê kirina wan re wê, di renekê de wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin. Li ser temenê gerdûnî û rastîtiya wê re wê, di awayekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê dema ku em bêjin 'Yek hertimî wê weke hijmarekê bê' ku mirov wê li wê bihizirê wê dema ku wê daraza wê li gorî Kant wê, hem gerdûnî û hem jî wê, weke ew li gorî wê rêgeza azmûnê wê, vajî wê rewşek wê nebê. Lê kant wê di awayekê de wê, gotina gerdûnê û li rex wê ya pêwîstîniyê wê bi wê re wê bicih bikê û wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê li gorî Kant wê dema ku mirov wê bêjê 'divê sedemek hemû gûharînan hebê' ku mirov wê, weke gerdûnî û bi pêwîstîniyê wê weke ji zanîna apriorî re wê, weke minaqekê wê bide.

Li gorî wê zanîna apriori wê, weke zanînek ku ew ji ya bi sehan cihê weke zanîn û derkkirinekê bê. Li gorî wî apriori wê di zanînen gerdûnî û pêwîstîna de wê weke ku wê nebê. Li ser wê çerçoveyê wê dema ku wê bahsa zanîna azmûnê wê bikê wê bi rêya sehan wê berhevbûna wê û pê de wê weke ne tiştekê din bê wê werênê ser ziman.

Bi wê re jî wê, dahatên sehê wê tenê wê bûjenên azmûnê wê biafirênê. Ya ku wê hinekî jî wê kant wê ji rasyonalist û hinekî empristan wê cihê wê, di wê temenê de wê lê hizirkirina ku wê, zanîna azmûnî wê, wê sazûman, rêgez û ku wê bi ber wê ve wê bibê wê, pêwîstînyek wê hebê ku ew li wê bihizirê bê. ev têngîna ku wê kant wê bi wê re wê bi hizirê wê, di awayekê din de jî wê bi têngîna emprismê re wê weke ku wê bi zanîna apriori yê re wê darêjk wê hebin ku wê di awayekê de wê weke ku wê bi kirpênê wê dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Li gorî kant wê, zanîna apriori wê bi fêrsên me bi empirîkî ku ew li ya dîyardeyî lê depelendîne û tevlibûna li pêvajoya zanîne û pê de wê weke ne tiştekê din bê wê li wê bihizirê. Bi wê re wê, êdî wê dema ku mirov li wê bihizirê wê ya ku wê xwe weke encamê wê bide dîyarkirin wê ew bê ku wê, zanîna apriori wê bi azmûnen sehî wê hebûna wê weke bi pêwîst wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di dewama wê de wê weke ku wê kant wê li wê bihizirê wê dikarê wê li ser mijare darazên dahûrî û sentetikî ku wê li wê bihizirê wê, di awayekê de di dewama wê de wê bi çend gotinan wê werênê ser ziman. Kant wê bi temenekê epistemolojikî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê ya rast û şaş wê di wê temenê de wê çawa wê werina fahmkirin wê bi wê re wê bixwezê ku ew li ser wê çerçoveya wê ya hizirkirinê re ew li wê bigihijê têngînekê. Li ser wê temenê wê dema ku wê, weke ku wê bi temenekê pozitivist wê li wê were lê hizirkirin ku mînaq A derpêşek dahûrî bê wê demê rastîtiya wê bi gotinan wê karibê wê were piştrastkirin. Di dewama wê de wê di wê de wê, kirde wê hebê. Kirde wê lêbarê wê di xwe de wê bihawênê û wê ev wê, taqabûlî rewşek darazî a totolojikî wê bikê. Li ser wê temenê wê dema ku wê hinekî bi rêgezên wê yên hizirkirinê re wê li wê bihizirê wê weke ku wê were dîtin wê kant wê di wê temenê de wê li wê hizirê. Mînaq ku em bêjin 'hemû bêkar wê ne zewicî bin' re wê, dema ku wê were lê hizirkirin wê di gotinê de wê gotina 'bêkarîyê' wê di awayekê de wê di wateya 'ne zewiciyê' de wê were dîtin û wê, di dewama wê de wê, di xwe de wê, bi wê rengê wê, têngînek lêbar wê, weke ku wê biparêzê û ankû wê weke ku wê di xwe de wê barbikê. Ev têngîh wê bi têngîhên gotinên demezrîner re

wê, di renekê de wê weke ku wê rast bê wê di dîmenekê de wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin.

Di gotina bêkariyê de wê, çendî ku wê weke yên ku ew bêkarbin ku ew wê salixbikê jî lê wê di wê temenê de wê li ser gotina 'yên nezewicê re wê di awayekê de wê weke ku wê têtînek kirdeyî wê bi xwe re wê, di renekê de wê, weke ku wê di xwe de wê bide dîyarkirin.

Li vir wê dema ku mirov wê bahsa têtîna gotinê di wê temenê de wê di renekê darazî de wê bi wê re wê, di rawayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê, dikarê wê li wê bihizirê ku wê, gotin wê, di awayekê de wê bi têtîna lêbarîya wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di gotinê de wê, lêbar wê, di awayekê de wê, gotinê bixwe wê weke ku wê bêalibikê di wê rewşê de. Di wê rengê de wê dema ku mirov wê, minaq dikarê weke bi geometrikê wê, di renekê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq 'xatek wê hem gilover û hem rast nebê' re wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, di gotinê de wê li ser gotina 'gilover' û ya 'rast' wê di wê de wê kirpendinekê wê di awayekê wê di wê de wê bikê. Ev wê weke têtînek ji wê derhanînê a ku wê bi wê re wê karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di gotinê de wê aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare têtîna hevokê wê, di wê temenê de wê di wê de wê, gotina ku ew were kirpendin wê bi wê re wê derkeve li pêş û wê aliyê wê yê bi wê re ku wê were lê hizirkirinê wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê dikarê wê, di awayekê de wê, bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê dikarê wê bi wê re wê, li wê bihizirê ku wê, têtîna gotinê wê, di renekê de wê werênê ser ziman. Lê di awayekê din de jî wê, dikarê wê bi wê re wê, bi gotinê wê, li wê bihizirê ku wê mijarê gotinê wê, dema ku wê, bi wê re wê, di awayekê de wê were lê kirpendin. Di awayekê din de wê dema ku wê, rast' wê were lê hizirkirin wê, bi wê re wê, awayên din jî wê bi wê re wê, di awayekê de wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li vir wê, di gotinê de wê, têtînen ku ew darazê di afirênin wê di renekê de wê, di wê temenê de wê lêbarkirinên wê bin.

Di têtîna îdeayê de aliyên wê yên hundurîn û derveyî

Di gotinê de wê weke aliyên wê yên din jî wê di mijare wê de wê, têtînen darêjkî, fîzîkî, bûjenî, û ankû girêdanên mantiqî û hwd wê, di wê

awayekê de wê, dîyarîyek wan ya di wê têngîna darazî û dîyarîya wê de wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ke wê, mijare têngînê de wê, dema ku wê weke ku wê were lê hizirkirin wê têngînên bingihînê wê ji wê zêdetirî wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê morfolojikî wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku wê A têngînek sentetikî bê wê, rast û şaşîya wê têngînên bingihînê wê, nede dîyarkirin. Minaq wê dema ku mirov wê bibêjê 'her tişt wê sedemek wê hebê' ku mirov wê werênê ser ziman wê, di wê têngînê de wê, weke darazek sentetikî bê. Di wê temenê de wê, wê dema ku wê, têngîn wê weke bi awayekê herênê bê wê di dîmenê wê yê piştrastkirinê de wê, ya ku wê were fahmkirin wê di awayekê û dîmenekê emprikî de wê weke ku wê bibê wê di awayekê dîtînî de wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Kant wê weke ku mirov wê dibînê wê, di awayekê de wê di mijare salixkirina têngîna sentetikî de wê weke ku wê di xabate wî ya bi navê 'qritika aqilê saf' de wê, bi çînîkirina ji hev a têngîna kirde û lêbare wê re wê di mijare de wê bixwezê ku ew bigihîjê li têngînekê.

Ku di hundurê de wê, bi têkiliya kirde û lêbarê re wê were lê hizirkirin wê, di awayekê darazî de wê, weke ku wê kant di wê xabate xwe de wê werênê ser ziman wê weke yan wê lêbare B'ye wê li A'ye, wê di gotina A de wê, weke tişteke di xwe de dide dîyarkirin wê aîdî wê bê û yan jî wê B bi temenî wê dervî A bê' re bê wê werênê ser ziman bê. Li gorî wê, weke ku wê kant wê werênê ser ziman wê di darazên dahûrî de wê, ku wê lêbar bi kirdeyê re di heviyekiyekê de wê were lê hizirkirin re wê, were hanîn li ser ziman bê. Lê ji aliyekê din ve jî wê di wê heviyekiyekê de wê, ew lêbar û ankû lêker wê hemû tiştê wê li wê bikê bê? Di wê temenê de wê, kant wê bersiva wî di wê temenê de wê ew bê ku wê, 'ber ku wê bi rêya lêkerê wê li kirdeyê wê her tiştê wê li wê nekê wê, tenê di awayekê de wê tenê bi rêya cihêyî wê ku wê di wê de wê li wê were lê hizirkirin wê weke hevgiirtinekê wê şewayekê lê fahmkiri re wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê di temenekê dahûrî de wê çendî ku wê li ser temenê heviyekiyekê bi lêker(lêbar) û kirdeyê re wê, were lê hizirkirin re wê, di awayekê de wê, ew ya ku wê bi wê re wê, weke lêker wê, bi wê re wê, were dîyarkirin wê di awayekê de wê, di wê rewşê de wê bi cihêbûnekê re wê, weke ku wê rûbirû wê bibê re wê, di awayekê de wê were lê hizirkirin.

Di gotinên dahûrî de wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê weke ku wê lêkera wê ya di wê de wê, bi wê re wê weke li wê were lê hizirkirin.

Di awayekê din de jî wê, di têtîgînên darazî de wê, weke têtîgînek berfihrebûnê a li ser wê çerçoveyê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê bi temenekê morfolojikî û hwd re wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê, were tefkirkirin. Her wate wê, di renekê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê weke lêkerkirinekê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê bi têtîgînên ji wê derhanîne re ku mirov wê li wê bihizirê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi têtîgîna ku wê weke ku wê dîmenê ku wê Kant wê werênê ser ziman wê, di hevyekeya dahûrî de ku wê lêker û kirde wê lêvbikê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê, werênê ser ziman ku bi têtîgîna sentetikî ku wê werênê ser ziman ku wê di çerçoveya wê lêker û kirdeyê bi dahûrî ji wê derbasbûn di wateyê de bû wê weke bi sentetikîwê di renekê de wê were fahmkirin. Wê dema ku wê bê gotin A wê B bê. Lê ku B ji A'yê derbas bibê wê weke bi çerçoveyek sentetikî re wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê were fahmkirin.

Di wê rewşê de wê, di çerçoveya têtîgînek felsefeyî a zimanî de wê, lêkerkirina li gotinê wê, di awayekê kirdeyî de wê bibê. Lê kirde wê lêkera li wê ku ew wê bi wê re wê weke di hevyekeyekê de bê wê bi wê re wê weke bi wê rengê wê bi dahûrî wê, di awayekê de wê li gorî wê were fahmkirin. Lê di wê temenê de wê, ji wê zêdetirî wê weke bi sentetikî wê bi wê re wê, li wê, li wê were lê hizirkirin.

Li vir ez dixwezim derkevîma dervî wê têtîgînê di çerçoveyek têtîgînî a afrîner wê li wê têtîgînê wê, li wê bihizirim. Wê di aslê xwe de wê, di çerçoveya têtîgîna kirde û lêkerê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bi fektora hişmendîya derve li wê bihizirê. Di awayekê de wê, hevyekeya wê li wê hizirkirina wê, di çerçoveya pêşketinek bi fahmkirinê a dema me re wê, minaq wê hertimî wê derfet bê ku mirov derhanînekê wê bi wê re wê bikê. Di wê rengê de wê, pêşxistina bi sentetikî û ankû dahûrî wê, pêşbixê. Di wê rengê de wê, weke aliyekê derhanîna ji wê, di wê temenê de wê, bi têtîkiliya nava wê ya bi fahmkirinê û fektora hiş re wê bi girêdanên mantiqî û hwd re wê, were dîtîn ku wê karibê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, weke ku mirov wê, li ser têngîna dahûrî a kant re ku wê li wê bihizirê wê dikarê wê bi hesanî wê kifşbikê ku wê di levkirinek ku ew bi hev re ne di nava nakokiyekê de bê wê, bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê wê rêgeza mantiqê a bi hev re ne di nakokiyê de bûnê re wê, di renekê de wê dikarê wê kifşbikê. Kant wê, levkirinên dahûrî ku ew wê bikê wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê mijare levkirina mantiqî a di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê, çerçoveya têngînên wî yên ku ew di xabate xwe ya bi navê “qritika aqilê saf” de ku wê werênê ser ziman wê, di wê rengê de wê mijare mantiqê ji wê aliyê ve wê weke ku wê bi rêgezên wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê li ser temenê sentetikî û dahûrî û hwd re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li ser wê temenê wê li gorî ku wê kant wê werênê ser ziman ku ew dahûrî û levkirin ku ew amûrên wê, cerbî û ankû azmûn bin û ankû nebin jî wê, di awayekê de wê, li gorî çerçoveya wan a temenî wê weke ku wê bi çerçoveyek **apriori** bê wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, levkirina mantiqî wê karibê wê, levkirina kirde û lêkerê bi hev re di renekê de wê bide dîyarkirin. Yan jî wê, dema ku mirov wê, bi gotinekê wê di heman wê levkirina bi gotinê a bi hev re ne di nava nakokiyê de ku wê li wê bihizirê jî wê, karibê wê di awayên din ên jîyanî de wê heman encamê bi xwe re wê bide me. Li vir wê, têngîna sentetikê a kant wê di renekê ku ew wê çendî ku wê di wê çerçoveyê de wê, dixwezê wê fahmbikê jî lê wê di renekê de wê weke ji wê derbas bibê wê, di dîmenekê de ku wê xwe bide dîyarkirin wê bi wê re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin.

Ji wê aliyê ve wê, li ser mijare têngîna nakokiya mantiqî û ankû levkirin û an jî hevkeyiya wê hinekî wê di dewama wê de wê pêwîst bê ku mirov wê bi berdewamî wê li ser wê bisekinê bê.

Di mijare têngîna mantiqê û levkirina wê de ku mirov wê hinekî din wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê ji aliyê rewşî, têngînê û ankû wateyî hev ve wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman, Hevokê ku ew bii rêzimanî ku ew çendî xwediyê levkirinek mantiqî bê dikarê wê, ji aliyên din ve wê, weke bi wê temenê de wê bi rewşê dikarê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq gotina ‘mirov dikarê bi firê’ ku mirov wê li wê bihizirin wê, di çerçoveya hevokê bi rêzimanî de wê dikarê wê ji wê rengê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di rastîya jîyanî de wê, dikarê wê bi awayekê wê mantiqî li ser wê rengê

wê bi awayekê wê, fahmbikin. Bo ku ew di jîyanê de ew rast bê wê, pêwîstîya karibîna firîna mirrov wê hebê. Di wê temenê de wê, têngîna 'firînê' wê weke têngîna ku wê bi wê re wê li rengê gotinê wê bi wê re wê karibê li wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê weke aliyekê wê yê giring wê, fahmbikê wê mijare rastîtiya wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li ser têngîna mantiqî re wê dema ku wê mirovekê ku ew nikaribê bifirê ku ew hebê wê demê wê ew gotin wê, bo mirov wê nerast bê.

Di wê temenê de wê mijare derhanînê wê, ji wê çawa wê were derhanîn wê weke aliyekê wê yê din bê. Minaq wê bi çî wê karibîna firînê bibê? Wê bo wê bask û ankû per wê pêwîst bin. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, zanîna wê weke aliyekê wê yê din bê.

Di wê temenê de wê, ji aliyên din ên weke rewşa fizîkê ku wê xwe li gorî wê sazîkê wê karibê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, demê wê levkirina mantiqî wê, di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din wê bi xwe re wê, di wê rengê û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirê. Di mijare levkirina mantiqî de wê, di wê rengê de wê, dema ku em ji aliyê têngîna mantiqê ve wê, li wê dihizirin wê çawa gihiştina wê hizirê jî wêbi wê re wê weke aliyekê wê yê din wê bi wê re wê weke ku wê biafirênê bê. Weke aliyekê wê yê din jî wê ew wê bi wê re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê, rewşa firînê wê hebê bê. Di wê temenê de wê mirov wê têngîna firînê wê ji zindiyên wek tayran û hwd ku ew difirin wê ji wan bigirê. Di wê temenê de wê ev tayr wê weke zindiyên hewayî wê karibin werina hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirina bi mantiqê, di wê temenê de wê, dema ku mirov tayrê difirê û wê, rewşa têngîna fizîkê bi îdeayî wê bi wê re wê li wê dihizirê wê, di wê levkirina bi girêdanên mantiqî û hwd re wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê. Wê, di wê, temenê de wê weke aliyekê wê yê din wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin. Di nava îdeayê û rewşa tayrê wê weke hebûnê de wê levkirin û ahenge mantiqî wê, di wê temenê de wê bi wê re wê rewşa levkirinê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê em wê têngîna îdeayê a firînê û gotina mirov wê, werênina ser ziman wê, çendî ku wê mirov jî wê hebê û rast bê û firîn jî wê weke rewşek bi cûreyek zindiyî re wê hebê jî lê wê dikarê wê di dewama wê de

wê bi wê re wê, di renekê ne xwediyê girêdanek mantiqî a ku mirov wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di wê rewşê de wê mijare girêdanên mantiqî wê di wê rengê de wê aliyekê din wê bi fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Wê di çerçoveya aliyê pêşî ê hebûna weke heyî ku ew mirov bê û ankû tayrek wê bi wan re wê pêşî wê li fektora firînê wê, were lêgerîn. Wê di wê temenê de wê, levkirin wê, bi wê re wê, weke rewşek zindiyê a pirezektirina wê rewşê a bi wê re wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de mirov dikarê wê ji aliyê têngîna îdeayê ve wê li wê binerê ku wê, di hundurê wê têngîna wê de wê, zindiya ku ew di afirê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, li ser temenekê azmûnkirinê re wê, di renekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, weke ku wê, karibê wê li wê bihizirê û wê bide dîyarkirin.

Felsefeya Kant û têngîna îdeayê a bi fahmkirina wî ya sentetîkî û dahûrî

Di wê temenê de wê jî mirov dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê têngîna îdeaya hebûnê a zindiyê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê rengê de wê, di nava levkirina îdeayê û rewşa fîzîkî a hebûnê de wê, dema ku wê ew levkirin wê, bû wê, di wê rewşê de wê, ji piştrastkirinekê zêdetirî wê weke rewşek pirezektirina hizrekê wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin. Ji vê hizrê mirov dikarê bigihijê wê têngîna ku wê hizra îdeayê wê berî ya wê hebûna heyî wê hebê? Wê ji xwe wê ew îdea wê bi hebûna xwe re wê çavkaniya wê bi xwe jî wê ji aliyekê ve wê, azmûnkirinek ku wê weke bi dîtina wê tayrê ku ew diafirê û hwd bê.. Minaq em kulehekê em nabêjin ku ew difirê. Em dibêjin ku ew di dirêj di qavizê. Di wê temenê de wê, dema ku em wê rewşa wê dibînin wê bi wê re wê, li wê bihizirin. Firin wê rewşek weke ya zindiyê ku ew çiqasî bixwezê ew ku karibê li hewayê bimênê û xwe bigirê bê. Wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê mijare wê rewşê wê dema ku mirov wê azmûn dikê wê bi wê rengê wê weke rewşek ku ew bi wê azmûnkirinê re ew bûya. Tayrek nebê wê îdeaya firînê ku em dikarin ji wê lê têbigihin emê karibin li wê bigihin? Bêgûman wê di wê temenê de wê, di wê rengê û awayê de wê gelek aliyên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Weki din wê ew têtîna firîne wê weke têtînek ku wê di dewama wê de wê, xwe bi wê re wê weke îdeayekê wê bidê dîyarkirin. Em wê dikarin wê bi wê re wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê, dikarin wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Ideaya firîne lê wê dema ku mirov wê, ew derkkir û pê de wê, di wê temenê de wê di mejiyê me de wê bi wê rengê wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê, di temenekê mantiqî de wê bi wê re wê, di nava levkirinekê de wê karibê wê were fahmkirin. Çêlekek wê nikaribê bifirê. Lê bi wê têtîna îdeaya firîne wê karibê li wê were lê hizirkirin ku ew çêlek di firê. Haspen wê nikaribê bi firê lê wê, bi îdeaya firîne re wê, bi wê rengê wê, karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê ev aliyên bi wê rengê ên hizirkirinê wê aliyekê din wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê di nava têtîna îdeayê bi wê lêkirinê û hwd re wê bi wê karibê karina li wê hizirkirinê wê bikê jî lê wê, ne di wê rewş û rengê de bê ku mirov wê karibê wê bi wê rengê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê wê têtîna îdeayê ku wê bi wê re wê bi xosletî wê karibê wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê nûqtayê de wê dema ku mirov wê li têtîna mantiqê re wê kirpendinekê wê bikê jî wê dikarê wê bi wê re wê, di wê rengê de wê bi wê re wê bikê wê ew bê ku wê, mantiq wê ji aliyekê ve wê li ser rewşa ya heyî re wê, di awayekê de wê, bihizirê û wê, bi xosletên wê yên levker re wê bi wê re wê bihizirê. Di wê temenê de wê, dema ku em bahsa zindiyekê dikin em bi xosletên ku ew najî re wê li wê bihizirin. Em dema ku em bi gotina 'tiştê' wê dihênina ser ziman wê tişt wê, di rengekê de wê kirde û xosletên tiştên ku ew bi fizîkî hena lê najîn re wê, di rengekê de wê karibê bi wê re wê li wê hizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê dema ku em bahsa zindiyê dikin wê zindi wê di wê de wê gotinek berfireh bê. wê di wê de wê hemû heyînen ku ew dijîn wê karibin di wê çerçoveyê de ew werina hanîn li ser ziman. Wê, di wê de wê zindiyên ku ew di firin û yên ku ew nafirin jî wê karibin werina hanîn li ser ziman. di dewama wê de wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê, di awyaekê de wê, dema ku em li ser têtîna mantiqê re wê li wê dihizirin wê ji wê aliyê ve jî wê hinek temenê bi xosletên ji wê derhanîne û hwd ku mirov wê karibê bi wê û di wê de wê li wê bihizirê wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê de, dema ku em li ser hizrên kant re gotinekê wê bibêjin wê weke ku wê were dîtin wê girêdanê wê li ser çerçoveyek mantiqî re wê li wê bihizirê. Kant wê, minaq wê dema ku ew li tşkiliya kirde û lşkare wê bihizirê li ser tşkîna sentetikê re wê, di awayekê de wê tşkili û hevgrtina nava kirde û lskerê ku wê çêbikê wê weke bi azmûnê û ankû cerbkirinê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê weke tşkînek aposteriori wê li wê bihizirê. Li ser wê temenê wê, li gorî wî pişrastkirina pistrastkirina darazan wê ber ku wê ne bi mantiqî wê bê dîyarkirin wê, rast û ankû ne rast bibin. Di wê temenê de wê derpeşek sentetikî wê weke ku wê kant wê werênê ser ziman lê hizirkirina navaroka wê bi tşkîna rastîfî û ne rastîfîyê wê, bi tşkînek empirikî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê azmûn wê, ne weke tşkînek ku wê bi rêya sehan ku ew dibê wê, newênê ser ziman. Wê weke tşkînek hevgrtinêr wê bibênê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, êdî wê li gorî tşkînek sentetikî û ankû darazak hevgrtî wê bi rêya aposteriori wê karibê were bidest xistin. Darazake sentetikî wê weke tşkînek ku ew bi gelemperî ne bi tşkînek pêwîstîfî wê, li ser wê çerçoveyê wê were lê hizirkirin. Ber vê yekê wê awayê ku wê bi wê û li wê were lê hizirkirin wê li ser temenekê herênî bê.

Darazak sentetikî bi rêya gotinê, dahatên sehî û hwd re wê biafirê. Lê beremberê wê, tşkînen dahûrî wê li ser wê temenê wê li ser temenekê mantiqî wê weke ku wê, bi rêyên weke aqılmeşandinê û ankû di awayekê morfolojikî derhanîfî û hwd re wê ji wê biafirê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê jî wê li ser wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, zanîna gerdûnî û hevgrtî wê, dahatên sehî ku wê bi zanîna apriori bi rêya darêjkan bi hevgrtina bi wan re wê derkeve li holê. Di wê nûqtayê de kant wê, gotina apriori'yê wê, di temenê azmûnê de wê bicih bikê û wê bi wê re wê, awayekê din ê darazî wê bi wê re wê weke ku wê werênê li holê.

Di dewama wê de wê dema ku mirov li ser tşkîna kant a 'sentetik apriori' re wê li wê bihizirê wê dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, weke ku wê bi tşkîna tşkîna apriori'yê ku wê di temenê azmûnê de wê ji aliyekê ve wê bi temen bikê û wê bi wê re wê li wê bihizirê wê ji aliyekê din ve wê bi tşkîna aprioriya sentetikî re wê, ji rasyonalist û empiristên demê wê cihê wê, derxê li nûqtayek din. Wê di wê temenê de wê. li gorî wê, tşkînen weke bi derpeşî ku wê li ser wê re wê werênê ser ziman wê li çar koma wê beş bikê. Ew jî wê, tşkîna apriori

a dahûrî, têngîna sentetikî a apriori, têngîna aposteriori a dahûrî, û têngîna aposteriori a sentetikî re wê, werênê ser ziman. Li gorî wî, di derpêşê dahûrî de wê, cihêkirina apriori û aposteriori wê weke ne pêwîst bê wê, di awayekê de jî wê nêzî mijarê wê bibê. Ber ku wê derpêşên dahûrî wê di awayekê de wê weke apriori bin, û wê wê dema ku wê, derpêşek aposteriori a dahûrî de wê, ber ku wê totolojikî bê wê, ne aposteriori bê. Di dewama wê de wê êdî wê li şûn wê, du awayên fahmkirinê ji wan her çar awayên ku ew bi wan dihizirê wê li holê wê bimênê. Ew jî wê, bi dahûrî awayê apriorîya sentetikî û aposteriorîya sentetikî bê. Li gorî wê jî wê, derpêşek wê karibê sentetik û ankû dahûrî bibê. Derpêşek sentetikî wê karibê apriori û an aposteriori bibê.

Li ser wê temenê ku wê apriorîya dahûrî û ankû aposteriorîya dahûrî de wê, di awayekê de wê li ser wê temenê wê weke ku wê di awayekê de wê, were dîtin ku wê ji aliyê rasyonali û empirikê ve jî wê weke ku wê kant wê werênê ser ziman di awayekê de wê, levkirin wê bê xwestin ku ew were çêkirin. Têngînên apriori wê li gorî salixkirinên wan wê bi mantiqî bin û wê bi wê re wê karibin werina hanîn li ser ziman. Di têngînek sentetikî a aposteriori de wê, bi derkî û fîzîkî bin. Li ser temen û çerçoveyek bi wê rengê de wê, xwediyê rêgezên fahmkirinê bin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em li ser têngînek empirikî re li têngîna sentetik a posteriorîyê binerin wê dikarin wê binerin ku wê weke di awayekê fahmkirinê de wê, weke ku wê li wê bihizirin û wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Lê di awayekê din de wê, dema ku wê weke ku wê kant wê werênê ser ziman ku wê, ji aliyê têngînek rasyonali ve wê li wê binerê wê, weke ku wê were ser ziman ku wê, di wê temenê de wê weke ku wê, di awayekê de wê, weke ku wê ne gihênê li zanînê wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin û wê li wê werew lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê weke ku wê were dîtin li ser têngîna sentetik aposteriori'yê re wê werê dîtin wê karibê temenekê cihê ê hizirkirinê di nava têngîna empirisismê û rasyonalismê û hwd de wê, karibê bide dîyarkirin.

Lê wê dema ku mirov wê ji aliyê têngîna Kant ve wê li wê binerin wê weke ku wê di nava wan de wê zêde wê ti pîrsgirêk wê nebê. Minaq li gorî kant wê hinek derpêş wê hebin ku wê rastîtîya wan wê karibê gerdûnî û bi pêwîstînî bê. Kant wê bi wê têngîna û îdîayê wê li ser têngîna apriorîya sentetikî wê bi ponijê. Li gorî wî, minaq wê dema ku em Fenomena A wê, weke apriorîya sentetikî wê li wê bihizirin wê, tenê wê li gorî têngînên wê yên bingihînî wê tenê wê xwe bi spartina yên nerînê re

wê nikaribê ew werina fahmkirin. Li gorî wê, derpêşa A wê, weke ku wê ne darazek dahûrî bê jî lê wê, weke bi pêwîstîni û gerdûni wê karibê wê fahmbikê. Li gorî kant wê, têngîna gerdûn û pêwîstîniyê wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku wê were dîtîni wê weke pîvanek zanîni wê werênê ser ziman. Wê bi daraze wê jî wê li ser temenekê apriori wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê, di dewama wê de wê, mijare kirde û lêkerê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, bi wê re wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman ku wê, dema ku wê ji aliyê lêkerê ve wê çerçoveya zanîna kirdeyê wê were berfirehkirin wê hingê wê di awa û dîmenekê sentetikî de wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê dema ku wê kant wê li wê bihizirê wê têngîna apriori'ya sentetikî wê li ser sê xosletên wê yên ku ew li ser wê re wê li wê bihizirê wê, werênê ser ziman. Di ya pêşî de wê ber ku wê, çavdêriyên sehî wê ber ku wê, ji çavdêriyan re wê ber ku wê nebê çavkanî wê, ew weke darazek apriori bê. Darazek apriori wê, hertimî wê li gorî wî weke bi pêwîstîni wê rast re wê li wê bihizirê. Ya duyem jî wê ber ku wê, ev daraz wê zanîna wê bi têngînen bingihên bi dahûrkirina wan re wê ber ku wê newê zanîni wê, weke sentetik apriori bê. Li ser wê temenê wê ya re wê jî wê çerçoveyek bi nakoki afirandina wê weke ku wê ne afirênê. Aliyê din jî weke ya din sêyem jî wê weke ya rastîtiya apriori'yên sentetikî wê, bi bi sehkirinên aprioriyî ên saf re wê, derkevê li holê bê.

Li vir wê, weke ku wê Kant wê di xabate xwe ya bi navê “qritika aqilê saf” de wê, li ser wê bisekinê ku wê çawa wê, derpêşên apriori'yên sentetikî wê bi derfet bin wê li ser wê bisekinê. Li ser wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bixwezê balê bikişênê li ser zanînen weke têngînen weke ya sedema matematik û geometriyê û hwd ku wê, di çerçoveya têngînek xwezayî de wê bi hebûna wê ya fîzîkî wê çawa wê, rê li pêşîya derkkirinek bi wê rengê wê vekê wê li ser wê bisekinê. Li ser wê temenê wê dema ku wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê derpêşên di wê warê de wê, bi awayekî pêwîstîni bi derkkirinek azmûni û ankû rastîtiyek dîyardeyî wê nebûna şaşnekirina wan wê weke bi temenekê apriori bi wê êdî wê li wan bihizirê. Weki din wê ji aliyê din ve wê ne bi mantiqî û ne jî bi wateyî wê ne rastiyna ku em bi wê rengê wan fahmbikin wê êdî wê bi wê bi xosletekê sentetikî wê werina dîtîni. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê ji aliyê têngîna aprioriya sentetikî ve wê li wê bihizirê wê, çendî ku wê,

weke kirde wê, lêkerê wê di xwe de wê, weke ku wê di awayekê de wê nede dîyarkirin jî lê wê, bi têkiliya nava kirde û lêkerê re wê, bi têgînek gerdûnî û pêwîstînî wê, dîmenekê ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê rewş wê bê dîtin û xwe bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê, di awayekê de wê mijare fahmkirina têgîna apriori a sentetikî wê, bi têgîna 'her tişt ku wê sedema wê hebê' re wê, bixwezê destpêka li wê hizirkirinê û fahmkirina wê re wê dest bi hizirkirina li wê bikê û wê werênê ser ziman. Kant wê, dema ku wê ew wê, nûqteyê wê werênê ser ziman wê bahsa sedemê wê bi wê rengê wê bikê, 'gotinek sedemê wê hertimî dervî gotina pêşî wê, bibê. Ji rewşê cihê wê tiştêkê wê weke bide nîşandin.' Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, di wê temenê de wê, bi têgîna sedemê ve girêdayî wê ew wê, gotinê wê werênê ser ziman ku wê, 'dervî gotina A ku wê lê beyenî bê lê ku wê dîsa wê bi vê girêdayî wê were fahmkirin wê lêkera B wê ku wê bi hişê me were lê hizirkirin wê kesekê ku wê nizanibê wê hebê? Li gorî Kant wê, ev wê 'ev wê ne azmûn bê, ber ku rêgeza ku ew derdikeve li holê bi hişmendîya rêgeza pêşnûmayaya duyem re wê, wê tenê wê bi awayekê mazintir ê ne gerdûnî lê bi yek pêwîstînî û vegotina wê, bi gotinek dîyar wê bi awayekê apriori wê bi wê ve wê weke ku wê were lê girêdan bê' re wê li wê bihizirê.

Li vir wê li ser têgîna sedemê re wê Kant wê têgîna gotina sedemê wê ji aliyê rewşa bûyarê ve wê weke ku wê, di wê de wê, nebê û xwe nedê dîyarkirin, ber vê yekê jî wê ne dahûrî lê wê sentetikî bê. Lê ku mirov lêkerê ji kirdeyê cihê bihizirê jî lê wê bi awayekê pêwîstînî wê weke têkiliyek wê di nava wan de wê hebê. Ev girêdan wê, bi awayekê pêwîstînî wê bi hev re hizirkirina lêkerê û kirdeyê wê me bi ber wê ve wê bide birin.

Dema ku mirov wê li bûyarekê wê binerê wê mirov wê karibê wê di rêzîna wê de wê, rewşên wê bi hev re wê derkbikê. Ew rewşa rêzînê wê weke aîdî wê rewşa wê ya dîtbar bê. Li gorî kant wê di pêvajoya derkkirina rewşekê û ankû bûyarekê wê hertimî wê, bi wê têgîna rêzînê ku wê ew wê rêzînî wê bi pêwîstînî bikê wê rêgezêk wê hebê. Wê jî wê li gorî wî wê, bo ku em wê zanibin wê, bêî ku ew rêgza pêwîstînî hebê wê, bêî rewşek derveyî a sedemî bi pêwîstînî fahmkirina wê nebê mirov wê nikaribê wê bigihijê derkkirina wê. Li ser wê temenê wê kant wê werênê ser ziman ku wê, darazên me yên ser sedemê re wê, ber ku wê gerdûnî, pêwîstînî bin wê apriori bin.

Kant wê dema ku wê, têtîna sedemê wê hilde li dest wê li rex wê, têtîhên weke yên matematikê, geometriyê û hwd jî wê, hilde li dest û wê, bi darazî wê weke bi têtîna apriori a sentetikî re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê ku mirov wê bi minaqek wî ya matematikî re wê werênê ser ziman wê minaq $5+5=11$ bê. Ku mirov jî aliyê têtîna kirde û lêkerê ve wê, li wê bihizirê wê, 11 ku wê $5+6$ wê di xwe de wê, weke hilde lê wê, li gorî kant wê $5+6$ wê, 11 di xwe de wê, hawênê re wê, di dîmenekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di dewama wê de em çendî ku li $5+6$ bihizirin jî emê nikaribin ji wê cihê li 11 bihizirin jî. Di dewama wê de wê, werênê ser ziman wê, ev daraz wê ber ku wê, pêwîstî û gerdûnê bê wê, apriori bê. Wê di wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê kant wê mijare hevgirtinê û ankû sentezê wê, di awayekê din de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, bi wê re wê werênê ser ziman kû wê azmûn wê tenê wê bi serê xwe wê nikaribê wê, hevgirtinê (sentezê) wê bide çêkirin. Di wê nûqtayê de wê mijare giring jî wê li gorî wê di çerçoveya têtîna kird eû lêkerê de wê ya ku wê hevgirtinê wê bide çêkirin wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku wê di dewama wê de wê li wê bihizirê, wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mijare matematik û geometrikî wê weke têtînek apriori a sentetikî wê, li wê binerê û wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê, dema ku wê mijarê werê ser pêşxistina derpêşan wê, di wê rengê de wê, bi gotina weke ‘xate di nava du nûqtayan de wê ya herî kin bê’ re ku wê bi derpêşî wê li wê bihizirê. Ew wê, nûqtayê jî wê di xabate xwe ya bi navê “qiritika aqilê saf” de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. “di geometriya safî de wê, rêgezek wê ya ji ya dahûrî wê, weke di heman navberê de bê. ‘xate di nava du nûqtayan de wê ya herî kin bê’ wê weke darazek sentetikî derpêşek bê. Ber ku wê gotina rast wê di derbarê direjehiyê de wê tiştekê wê ji me re wê nebêjê. Gotina ‘herî kin’ jî wê weke lêkerê bê. Bi rêya ti dahûrîyan wê wê wateya xate rast wê ji wê newê derhanîn.” Wê bi wê rengê wê ew wê, werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, kant wê mijare têtîna xwezayê wê bi fîzîkî wê û ankû wê hebûna fîzîkî re wê weke ya matematik û geometriyê ku me li jor hanî ser ziman wê bi wê re jî wê bi têtîna aprioriya sentetikî wê li wê bihizirê û wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, dema ku wê, li têtînên wî binerê wê, dikarê wê, bi wê rengê wê, di awayekê de ji nava gotinên wî fahmbikê ku ew dihênê ser ziman.

“Zanista xwezayê wê di xwe de wê, darazên aprioriya sentetikî wê di xwe de wê, bihawênê. Minaq ku em tenê li du têngînan binerin; di cihane cismî de wê, hemû gûharînên wê, bi cewherê wê yê bûjenî ku ew weke xwe dimênê re wê bibê. Û di hemû tevgerên wê de wê, tahfandin wê di wê de wê, bandûr û bertek wê di heviyekiyekê de wê, di wê de wê hebin. Ev herdû derpêş wê ne tenê wê weke bi kokek apriori a pêwîstîna bê wê, bi wê re wê sentetikî jî bê wê bê dîtin. Ber ku ew ne mayindabûyina gotina bûjenîyê wê bi wê re wê, qada fezeyî a ku ew digirê û hebûna wê bi wê re lê dihizirim. Ber vê yekê wê, demê wê ev wê ji ji wê gotina bûjenê wê derbas bibê û di wê de tiştê ku ez lê ne hizirim bi apriori li wê barkirî lê bihizirim. Bi wê sedemê wê derpêş wê, wê ne dahûrî lê wê sentetikî bê û wê dîsa wê bi awayekê apriori wê were lê hizirkirin.’

Li ser wê temenê wê dema ku em di dewama wê de wê li ser têngînen kant ên di derbarê têngîna apriori a sentetikî de wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, li şûna weke têngînek ku wê rasyonalistên kevn wê li wê bihizirin ku wê beremberê aqil wê were ku wê li wê bihizirin wê li dijî wê derkeve û wê, di wê temenê de wê li ser temenekê empirîkî wê bahsa qatagoriyên zêhnî ku ew werina kifşkirin û derkkirin wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li ser wê temenê wê weke ku wê têngîna empirîsîmê wê werênê ser ziman wê li ser têngîna û temen û koka zanîna wê di awayekê de wê bi wê li wê bihizirê û wê bixwezê çerçoveya, dîmen û awayekê fahmkirinê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Lê kant wê tiştê ku di jî wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Li gorî wê ne bi tenê wê, dahatên bi rêya sehan û ne jî ya fêrsa derkkirinê wê bi serê xwe wê karibin weke temenê zanîna bi serê xwe bi tenê bibin. Li ser wê temenê wê, çerçoveya hebûna bûjenî a ku ew li wê dihê nerîn wê weke aliyekê wê yê ku wê mirov wê li wê bihizirê û wê dema ku em heta ku em li wê binerin ku ew hebê wê çawa wê ew nerîn wê bibê wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê di nava têngîna dîtbarîyê û bûjenî û ankû rewşa bûjenî de wê çawa wê têkili wê hebê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li gorî wê, dîtbarî ku wê bûjen wê heta wê dema ku ew wê bibê me wê cih bigirê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Kant wê, rewşa derkkirina bûjenê û awayê wê weke fêrsa şiyariyê wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Bi wê şiyariyê wê bûjen wê, dîmenê xwe wê bide me û wê temenê dîtbarîyên me wê biafirênin. Di dewama wê de wê

werênê ser ziman ku wê hemû hizirkirin ku ew rastarast bê û ankû ne rastarast bê wê bi rêya təkiliyekê wê bên dîtin û wê bibin.

Di awayekê din de jî wê dema ku wê bahsa wê temenê ghiştina zanîne wê di wê çerçoveyê de wê were lê hizirkirin wê weke ku wê were dîtin wê, bi hizra kant re wê weke du temenên wê hebin. Yek wê rewist bê û ya din jî wê, ew şîyarî bê. Bi şîyarîyê wê ew bûjen wê werina dîtin û girtin û wê, bi rêyên weke rewîstê û hwd wê, pêşnûma û ankû darêjka wan wê bi awayê wan re wê were lê girtin.

Di wê temenê de wê, gotina rewîstê a kant wê, di awayekê darazî de wê weke ku wê xwediyê hinek xosletên epistemolojikî ku ew bi wê re wê, di wê temenê wê bi awayekê sentetikî ku wê xwediyê awayekê hizirkirinê bê wê, di dîmen û awayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di rengê de wê weke ku wê li ser wan herdû awayên hizirkirinê wê kant wê werênê ser ziman wê weke ku ew dihênê ser ziman wê aliyê pêşî wê azmûna cismên bûjenî wê bide me û ya duyem jî wê çerçova û qatagoriyên wan wê bide me. Kant wê di wê nûqteyê de wê li ser temenekê epistemolojikî û empirîkî wê weke ku mirov wê karibê wê bi rehetî wê kifşbikê wê kûr bibê. Wê di wê temenê de wê dema ku wê werênê ser ziman û wê bahsa zanîne wê bikê wê weke her hanînen ser ziman wê navaroka wê vala bê, ku gotin nebin emê nikaribin fêrs, û sehên xwe werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, gotinê wê weke qalîbek vala wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, bi hizirkirinên ku mirov wê bi wê rengê hîsbikê, sehbikê û hwd re wê, ew wê, hundûrê wê ye vala wê tişî bikê û wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê dema ku wê bahsa fahmkirinê wê bikê wê, bi rêya bûjenan û lê dayina dahatên wê di wê de re wê, bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, weke hebûnek ku em, bi wê û rêya wê, ku em wê werênina ser ziman wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li ser mijare navaroka fahmkirinê û ankû gotinê wê di wê nûqteyê de wê kant wê mijare dahatên ji rewşa bûjenî û ankû bûjenê wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, werênê ser ziman ku mirov wê, bigihijê fêrsek zanîne wê pêwîstîya wê hebê ku wê çawa wê bûjen bi dahatên sehê re dayinê bikin bin. Di wê rengê de wê dema ku ew bahsa gotinê dikê wê weke 'bi serê xwe wê ti tiş wê bi wê nebê' re wê werênê ser ziman. Li gorî wê, ya ku wê, di wê de wê, dihê ser ziman wê weke bi dahatên sehê re wê bi derkkirinên li ser bûjen û rewşên weke re bê. Di wê temenê de wê, dema ku wê bahsa derkan jî wê bikê wê di wê rengê de wê

weke dahatinên derkî ên ku ew hatina girtin wê bimênin û wê tişteke din wê bi xwe re wê nedina nişandin. Ya ku wê di wê temenê de wê bi gotinê derkê û bi derkê gotinê dihênê ser ziman wê di wê temenê de wê kombinyasyona nava wê bê re wê bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dema ku wê bahsa rewşa têtîna bûjenê wê bikê wê ew awayê wê ku ew bi girêdanên aqilî ew were girêdan re wê, li wê bihizirê û wê weke awayekê ku wê, bi wê gihiştina aqil re wê, werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê kant wê dema ku wê bahsa zanînê wê bikê wê li ser wê têtîna bende girêdanê re wê werênê ser ziman ku wê du zanîn wê weke bi hev ve wê werina girêdan wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê kant wê mijare têtîna awayê bûjenê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di nava têtîna empristî de wê dema ku wê bahsa têtîna aqil wê bikê wê, bi wê re wê, rewşa şîyarîyê wê weke têtînek bi ketina farqê û hwd re wê, di awayekê temenî de wê li wê bihizirê. Li vir kant wê di awayekê de wê lê dipirsê û wê di xwezê wê fahmbikê ku wê çawa wê karibê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê dema ku wê bahsa sehan wê bikê wê li ser wê rewşa derkkirinê a bi ketina farqê de re wê, di temenê hevgiirtina (senteza) bûjen û darêjkê ku wê bi wê re wê xwe li hişbide bê. Di nava pêvajoyek demî û ciwarî de wê ew hevgiirtin ku wê bibê wê, bi wê çerçoveya ketina farqê de re wê, di awayekê de wê weke ku wê xwe li hiş bide wê bi wê re wê, di awayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, kant wê têtîna 'darêjkên apriorî' wê, di wê rengê de wê, werênê ser ziman û wê, di temenê têtînen weke matematikê û zanînen bi pêwîstîni û darazên me de wê bicih bikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê dema ku wê bahsa têtînen weke yên matematikê wê bi wê têtîna weke ku wê ji aliyê têtîna apriorî a sentetikî ve ku wê darazên wê bi awayekê sazûman wê li hiş bikê ku ew kêmbê wê, ev zanîn wê nikaribin pêşde herin wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê weke ku wê werênê ser ziman wê, daraz wê, bi rêya dahûrî ku wê li gotinê paykîrin û parvekirinê û bi wê hanîna ser ziman re wê nebê wê, weke ku wê kant wê dihênê ser ziman wê bî rêya sentetikî wê pêşkeve wê re wê werênê ser ziman. Di awayekê din de jî wê dikarê wê di çerçoveya têtîna apriorî a sentetikî ve wê bi wê nûqtayê ve wê girêdayî wê dikarê wê werên ser ziman ku wê, kant wê, bi temenkirina

temen û çerçoveya derpêşên sentetikî wê li ser wê çerçoveyê de wê weke ku wê werênê ser ziman wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Welensky di xabate xwe ya bi navê 'The History Of Epistemology' de wê li ser wê nûqtayê re wê ew wê, werênê ser ziman. "dem û mekan wê, bi gerdûnê û bi awayekê din azmûnên me yên bi pêwîstîni weke hevgirtinên wan ên bi hev wê bide dîyarkirin. Gerdûnî û pêwîstîni wê ber ku wê tenê wê bi serê xwe wê, azmûnê wê nikaribin bi dest bixin wê, dem û mekan wê bi wê (weke têgînek) apriori wê xwe bidin dîyarkirin. Ev jî wê, weke darêjkên rasyonel ên sehên bihîst bin. Ku em hemû azmûnên empirîkî ji azmûnên xwe derhênin wê li şûnê wê tenê dem û mekan wê bimênê. Darazên matematîkî ku wê bên spartin li dem û fezeyê wê weke derpêşên apriori ên setetîkî bin. Aritmatîk wê têkiliyên demî wê dûbare bikê. Geometri xwe di spêrê mekanê. Her derpêşên sentetikî ku wê xwediyê rewşa bandûra lêker û kirdeyî û hevgirtina (sentez) wan bê bi wê, derpêşên matematîkî wê wê ji hevgirtina wan wê, dem û feze wê berpirsiyar bê (Welensky, The History Of Epistemology, 2004, r: 29).

Li vir wê dikarê wê rewşê wê hinekî wê li ser têgînek derpêşî a matematîkî re wê, bënina ser ziman, bo ku ew baştirin werê fahmkirin. Minaq em rewşa $5+6=11$ ê wê dikarin wê bi wê re wê li wê bihizirin. Wê çawa ku wê cism wê weke giran bê û wê, di hevgirtina cism û giraniyê de wê hevgirtinekê wê li gorî wê têgînê wê weke ku wê çêbikê wê, di wê temenê de wê, di mijare hijmara $5+6$ ê de jî wê, di wê rengê de wê hevgirtina wê weke 11 ê wê xwe bi wê re wê, di awa û rengekê de wê bide dîyarkirin. Di hundurê 11 ê de jî wê weke ya ku wê beremberê 5 û 6 ê wê were wê hinek rewşên weke yên sehî bin. Yan jî wê, di wê de wê, karibê wê hinekê din wê li ser wê rewşa hijmarê ku mirov wê dahûrtir wê bikê wê di wê de wê gihiştina hinek rewşên hijmarî ên weke yên din jî bin wê di wê temenê de wê bi wê karibê wê di awayekê de wê li wê bihizirê bê.

Lê di awayekê din de wê, dikarê wê li ser rewşa hijmarê re wê hinekî din wê bi wê re wê li wê bihizirin. Wê dema ku em hijmare 11 ê wê hildina li dest û li ser wê temenê û mantiqê wê dahûrbikin wê weke ku wê di wê de wê, 5 û 6 wê tenê wê weke du hijmarên ji wan hijmarên din ên ku mirov wê karibê ji 1 ê û heta 11 ê ku wê di wê de wê li wan wê bihizirê wê, weke hinek ji wan bê. Di wê temenê de wê, ji wê hijmara 11 ê gihiştina $8, 9, 10$ û hwd jî wê weke aliyna din bin ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Yan jî em dikarin wê di rewşa $5+6$ ê wê dikarê wê di

awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di awayekê de wê li ser wê re wê bihizirê bê.

Wê çî wê bi me re wê bide dîyarkirin ku wê, 11 wê, hev girtina ser 5+6'ê re bê. Em empatiyekê wê bikin wê karibê 10+1 û ankû 9+2 jî bê. Wê di wê rengê de wê, dema ku wê, di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê dema ku mirov wê, li wê dihizirê wê, hinek aliyên din wê bi wê re wê ku wê bi darazî wê, di wê de wê werina lê hizirkirin û wê ji wê werina derhanîn wê di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Lê li vir wê, di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê, rewş wê, dîmenekê dahûrî û sentetikî wê weke ku wê li ser wê temenê re wê bi hev re wê, di awayekê de wê li ser temen û awayê kûrbûna gotinê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê ev jî wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê, weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di mijare hijmarê de wê, di wê de wê kûrbûn di dîmenekê dahûrî de wê, di awayekê de wê weke ku wê bibê. Lê di wê rewşî de ku em li ser rewşê bi hiş a azmûnkirî de wê bi rehetî ku wê karibê wê li wê bigihijê jî wê di wê nûqteyê de wê weke ku me li jor li deverê di paragrafa li ser wê de wê bi awayekê hanî ser ziman wê, mijare bendê û ankû girêdanê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yên wê xwe bi wê re wê, di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, mijare girêdana bendê wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê weke ku wê, di encama 11'ê de ku wê di destpêkê de wê, weke ji 5+6'ê bibê û piştê li ser wê encamê re ghiştina rewşên weke 10+1 û ankû 9+2 û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyên din ên ku wê bi wê re wê li wê were lê ghiştin bê. Di wê rewşê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşa sehî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê ne tenê wê azmûnkirinê wê xwe di renekê de wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Azmûn wê di aslê xwe de wê, di wê dîmenê de wê tenê wê weke li ser yek heyî ku ew dihê derkkirin û ankû bi wê were azmûnkirin û hwd bê. Lê di wê nûqteyê de wê, dema ku em di têngîna azmûnê de wê kûrbûnê wê, bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê, bikin wê, di wê rengê û awayê de wê, aliyekê li ser ya weke bi dahûrî heyî wê pêşî wê weke dîmenekê pêşî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê di awayekê de wê dîmenê din ê duyem jî wê di wê de wê kifşkirin û afirandin wê weke aliyekê ku wê weke li gorî mantiqê wê

rewşê li ser wê temenê û çerçoveyê re wê, bi wê re lêgihîştinê û bi wê re li wê lêgihîştinê piştre lêtêgihîştinê wê bikê re wê weke pêvajoyek epistemikî a ku ew were pêşxistin wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Dahûrkirinên di gotina dahûrê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê, ji wê reng û awayekê dîtbar ê ku ew bi fîzîkî û hwd wê weke hebin û wê bi dîyarî wê werina dîtin wê ji wan zêdetirî wê di wê de wê bi awayekê wê, temenê fahmkirinê wê bide dîyarkirin bê.

Li ser rewşa têgihên weke yên ku mirov wê karibê bi têgînî li ser zanînen weke yên weke matematikê û hwd re wê werênê ser ziman wê di dîmenekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di rewşên weke yên matematikê û geometriyê û hwd de wê, minaq wê, piştrastkirin û bi birhankirin wê tenê wê bi levkirina bi gotinan û hwd re wê bibê. Wê li ser temenekê demî û mekanî û ankû dem û fezeyî û hwd re wê bibê. Minaq wê dema ku em pîrsgirêka geometriyê a di wê rengê de wê fahmbikin emê rastarast aliyekê giştî û pêwîstîni a zanîne wê bi rewşê re wê weke ku wê li ser wê rengê hizirkirinê re wê weke ku wê were kifşkirin û derkkirin.

Di çerçoveya rengê hizirkirina mantiqê wê rengê hizirkirinê de wê, divê ku mirov wê di wê rewşê de wê nêzî wê bibê. Minaq wê awayê ku ew dihê xêzkirin w li pişt wê çawa wê zaninek wê hebê û ew zanîn wê bi temenekê fîzîkî û ankû bûjenî wê bi temenekê wê karibê were bi temen û fahmkirin wê, karibê li wê were lê hizirkirin.

Di wê rewşê de wê, demê wê dikarê wê hinekî wê li ser têgîna zimanî û ankû gotinî re wê, dikarê wê mijarê wê bi têkiliya wê ya bi rastiye û hwd re wê hinekî wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Minaq wê, gotina mekanê ku mirov wê hilde li dest wê weke gotinek bi tenê a tek bê. Lê di dewama wê de wê, di hundûrê wê têgîna mekanê a tek de wê, gelek mekan wê bi wê re wê, karibin werina kifşkirin. Heman tiştê wê bo gotina demê jî wê dikarê wê di wê rengê de wê bibêjê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê û sedemê wê têgîna apriori wê bi têgînek nerînî re wê li wê were lê hizirkirin wê karibê wê di wê rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, li wê bihizirê ku wê, mijare fahmkirinê wê, di wê temenê de wê bi kûrbûna bi wê re de wê, di rengekê de wê, li ser wê temenê û awayê re wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê bi têgîna apriori ku mirov wê werênê ser ziman wê minaq wê gotin wê bi çerçoveya xwe re wê, werê hanîn li ser ziman û wê

dema ku ew bi yekê û ankû bi temenê wê weke ku wê bi geometriyê re wê minaq wê werê hanîn li ser ziman li ser mekanekê re wê bi wê têgînê wê weke ku wê were lê hizirkirin wê hemû mekanaan wê bikê çerçoveya xwe de.

Ev wê hem wê, di awayekê dîmenî de wê bi wê re wê, di awayekê de wê li wê were lê hizirkirin û hem jî wê ji aliyekê din ê fîzîkî û hwd ve wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Li ser wê temenê wê têgîna darêjkê ku wê di wê de wê hemû wê di awayekê de wê weke ku wê were bi sazûmankirin û wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin wê bi têgînel apriorî yî wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Mijare darêjkê wê di wê renglê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, darêjk wê, ji reşa fîzîkî-bûjenî û hwd wê bibê û ankû wê were derhanîn û wê bi çavdêrî û ankû azmûnê û hwd re wê were ceribandin. Di dewama wê de wê, bi wê re wê, ev têgîna hizrî wê, xwe di wê temenê de wê weke têgînek ku ew hatî tefkirkirin û lê hizirkirin li ser wê çavkaniya wê re wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, ew îdea û ankû ew rewşa darêjkê wê dema ku mirov wê ji tişt wê digirê wê, dikarê wê, weke wê tiştê wê rastarast wê li wê bihizirê? Bêgûman wê mirov wê nikaribê wê bi tememî wê weke wê bibêjê ku wê ew wê bibê. Ber ku wê ew wê di awayekê de wê bi xosletên hizirkirinên me re wê bibê û wê di wê temenê de wê hiş û aqilê me wê bi pêvajoyên azmûnkirinê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Aqilê me wê, di awayekê de wê sînoren wê yên hizirkirî wê nebin. Wê tenê wê li ser çerçoveya hebûna fîzîkî a weke wê ku ew heya wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare têgîna darêjkê û li wê hizirkirina wê de wê, bi xosletên wê re wê, êdî wê, di wê temenê de wê bi aqilê me re wê di awayekê de wê, dîmenê wê biafirê. Çendî ku mirov wê zindî jî bê lê ew dîmen wê weke ku wê ne zindî bê wê di wê rewşa derkkirinê de wê xwe bi me re wê bide dîyarkirin. Di wêneyekê de wê bi kifşkirinên di wê de wê, hin bi hin wê bi têgîn û li wê ketina farqbûnê de re wê, di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê bibê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di pêvajoyên salixkirina rewşa bûjenekê di çerçoveya rewşa wê ya heyî bi xosletên wê û ji aliyekê din ve jî jî wê di hundurê demekê de wê bi wê re wê salixkirina wê weke du aliyên ku wê bi wê re wê karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, di wê awa û rengên hizirkirinê bi wê ketina farqê û hwd de wê, li ser pêşnûma û salixkirin û darêjkê û hwd re wê, kifşkirinên bi awayên wê yên nû re wê, weke di çerçoveya têgînek sentetîkî a apriorî yî de wê, bi wê re wê, were lê hizirkirin bê.

Di gotina navê 'mirov' de wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê çi mirov û mirovekê çawa wê were qastkirin wê weke aliyên ku wê bi wê re wê ne dîyar bin. Ev wê di awayekê de wê, bi awa û rengên azmûnê û pêkhatinê û hwd re wê, di rengê de wê weke ku wê were lê hizirkirin. Wê di wê temenê de wê, êdî ew wê bi wê re wê were derkkirin.

Mirov wê, di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, weke gotinek ku wê di wê de wê gelek aliyên ku wê bi wê rengê hizirkirina apriorî û hwd de ku wê karibê bi nerînek sentetîkî a apriorî û hwd re wê ji wê were derkkirin û fahmkirin wê bi wê re wê bibê. Di awayekê de wê, di wê derhanînên wê weke ku wê dema ku mirov wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê wê, çawa wê, di awayekê de wê weke bi hesanî li ser kirina kesekê û ankû mirovekê re wê bi şîrovekirinên wê re wê, wê dîmenekê dahûrî wê bi xwe re wê bide me. Lê wê dema ku wê ji wê bi wê were lê hizirkirin û wê weke 'di wê de wê hebê' wê êdî wê bi aliyê sentetîkî û hwd ve wê di wê temenê de wê bi wê re wê êdî wê were lê hizirkirin.

Di gotina mirov de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, çerçoveyek wê ya zêde berfireh ku mirov wê tenê wê bi hizirkirinê wê hebê ku mirov wê nikaribê wê bi wê re wê, werênê ser ziman bê. Em çiqasî dikarin bêjin ku em bi wê re wê bi dîtbarî hemû mirovên ku em dibînin wê weke 'mirov wê li wê dihizirin ku wê, ew gotina mirov wê gelek mirov wê di wê de wê karibin werina kifşkirin wê her ew gelek mirov kifşkirinên wan wê di wan de jî wê bi berdewamî wê weke bi kûrbûna bi wan re wê kifşkirinên din jî wê li ser keseyeta wan û hwd re wê di rengê de wê weke ku wê, karibê were lê hizirkirin.

Gotina mirov wê aliyên wê yên ku wê bi wê rengê ên ku ew dikarin werina dîtî û fahmkirin wê hebin û aliyên wê yên ku ew ne li berçav in û nayên din wê hebin. Minaq keseyet wê weke bi têgînî wê hebê û wê bi bûjenî wê awayekê wê yê ku mirov wê li wê bihizirê wê nebê. Wê tenê

wê awayê darêjka her kesekê wê weke çerçoveya wê keseyetê a bi wan re wê biafirênê wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin.

Em dema ku wê bahsa gotina mirov wê dikin wê minaq wê têtîna 'mirovatiyê' wê bi wê re wê dihizirin. Wê mirovatî wê darêjkek wê ya çawa wê karibê wê hebê? Di wê rengê de wê dikarê wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê bi wê re wê di renekê de wê karibê were lê hizirkirin. Di mijare fahmkirina gotina mirovatiyê û têtînenê weke yên ku em li wê bihizirin wê di wê rengê de wê di dîmenekê de wê weke ku wê di awayekê li ser temenê û awayekê bi azmûnkirinê de wê, bi wê re wê, li ser têtînenê weke ji hev cihêkirina bi aqilekê şubjeyî weke bi ya baş û nebaş û hwd re wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Li vir wê, têtîna başî û nebaşiyê wê weke ku wê di demên hemdem de wê, bi xiristiyanîyê re wê bi têtîna 'locifer' re ku wê, were lê hizirkirin ku wê nebaşî wê karibê baş bibê û ankû başî wê nebaş bibê bi renekê hizirkirinê a bi wê rengê ku wê, bi têtînek epistemolojikî wê empatiye bi wê rengê fahmkirinê re wê dênê re wê, karibê wê werênê ser ziman.

Gotin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê ji wê aliyê ve wê li wê bihizirê wê bi awayekê wê di çerçoveya dahûrî de wê dîmenekê ku wê dide me wê li ser wê re wê weke bi têtîna ji wê zêdetirî di wê de hena re wê, di dîmenekê de wê bi awayekê sentetikî wê renekê fahmkirinê jî wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin.

Ya ku bi temenê ji wê zêdetirî fahmkirinê wê bide çêkirin û fahmkirin wê ne awayekê wê yê fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, karibê wê bide dîyarkirin.

Di gotinê de wê, ber vê yekê wê, çî wê ji gotinê wê were fahmkirin wê hertimî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Felsefeya gotinê wê di demên kevnera de jî û di demên serdema navîn de wê li ser temenê ji wê ghiştina têtînenê nû re wê pêşkeve û wê, temenê wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê felsefeya nominalismê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê dikarê wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê û wê karibê wê, di awayekê de wê werênê ser ziman.

Felsefeya nominalismê wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, gelek awayên wê yên bi wê li wê hizirkirinê wê di serdema navîn de wê xwe di renekê de wê weke ku wê were dîtin. Bi Mani re wê dîmenekê wê yê

kûrbûnê wê were dîtin ku mezdek wê bi têngîna 'nepeniya tîpan' re wê bixwezê ku ew di wê de wê bixwezê ku ew kûrbibê û wê di awayekê de wê bi wê rewê werênê ser ziman.

Felsefeya mezdek wê ji wê aliyê ve wê di temenê îdeayî a hemdem de wê karibê çerçoveyek fahmkirinê ku ew bi wê ji îdeayê wê ghiştina darêjkên cihê û bi cihê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê wê yê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya îdeayê wê di wê temenê de wê bi têngîna darêjkê re wê, çawa wê li wê were lê hizirkirin wê karibê ji wê aliyê ve wê, bi dîmenekê giştî û teybet wê fahmbikê.

Di felsefeya mezdek de wê dema ku mirov wê ji wê aliyê ve wê li wê bihizirê wê bi wê re wê were dîtin ku ew di awayekê de wê, mijare îdea û darêjkê wê weke temenekê hizirkirinê wê di awayekê de wê pêşbixê û wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Hizirkirinê mezdek em, dema ku di awayekê de wê, bi çerçoveya têngîna îdea û darêjkê re ku em empatiyê bi wê re dênin wê di awayekê de wê çerçoveyek hizrî wê bi wê re wê karibê wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê mijare ideayê a mezdek ku wê di wê temenê de wê karibê ji nava hizrên wî were derhanîn wê di awayekê de wê, di demenekê bi darêjkê re wê çawa wê çerçoveyek kûrbûnê wê bide çêkirin wê bi wî û felsefeya wî re wê were dîtin. Ji wê aliyê ve wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mezdek wê, di dewama Mani de wê bi hizrên xwe yên îdeayî re wê di wê temenê de wê li ser temenê azmûnkirinê û hwd re wê bi çavdêriyê û hwd re wê, dema ku em li ser felsefeya Mani a rohnîyê re wê li lê dihizirin wê dikin ku wê di çerçoveyek darêjkî a pirralî a bi wê fahmkirinê re wê li wê têbigihin.

Mani di warê îdeayê de wê, di awayekê de wê li ser temenê dîtbarîya xwezayî a fîzîkî-bûjenî re wê, di rengekê de wê weke ku mirov wê karibê bi rehetî ji wî û hizrên wî kifşbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê çerçoveya aqilê sûbjeyî ê afrîner ku wê di wê temenê de wê li wê bihizirê wê, di çerçoveyek dahûrî a apriori û apriori a sentetikî de wê, di zikhev de wê dimenekê de wê bi wê re wê dîmenekê hizirkirinê wê were dîtin. Di mijare lê têngiştina tiştê wê bi darêjka wê çawa wê bê wê, weke ku wê bi têngîna îdeayê a mani re wê were dîtin ew bi têngîna îdeayê a zindî re wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Hinekî wê li ser wê temenê wê têngîna wî ya şubjeyê wê di çerçoveyek aktiv de wê bi wê

re wê, di rengekê de wê weke ku mirov wê karibê wê kifşbikê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê karibê wê fahmbikê wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ji aliyê îdeayê ve wê mijare hizra Mani wê, dîmenekê wê yê teybet wê xwe bi mezdek re wê weke ku wê were dîtin wê xwe wê bide dîyarkirin. Piştî mezdek wê di demên serdema navîn de wê weke ku wê were dîtin wê, li ser têngîna 'nepeniya tîpan' re wê nesimî wê bixwezê ku ew kûr bibê. Bi heman rengê wê, di awayekê de wê Hallac wê di awayekê de wê, têngînê wê bi zêhnî wê ji ya rûyê ku ew dihê têngihiştin wê aliyê wê yê din wê bi dûaliteya wê ya fahmkirinê wê bixwezê ku ew xwe li wê bide têngihiştin.

Minaq wê təkiliya baweriyê ku wê li wê bihizirê wê vajî wê nebawerî wê wê bibê wê li wê bihizirê. Ev wê weke aliyên ku wê di awayekê bi têngînî weke bi morfolojiyî û empatiyî ku wê çawa wê li ser temenekê derhanînê re wê bikê wê di wê rengê û awayekê de wê bi rengê hizirkirina wî re wê were dîtin.

Em dibînin ku wê di demên serdema navîn de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê were dîtin ku wê mijare têngîna îdeayê wê were dîtin ku wê hin bi hin wê di wê de wê di temenekê bi wê kûrbûnê re wê hin bi hin wê pêşkeve. Ji aliyê ve wê têngînên weke nominalismê wê karibê di wê çerçoveyê de jî wê ji aliyekê ve wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna nepeniyê ku wê were lêkolîn û wê di wê de wê were lê hizirkirin û ankû azmûnkirina bi rewşa fahmkirinê û hwd re ku wê li ser têngîna teolojîya xwezayê û hwd re wê were lê hizirkirin re wê di wê rengê de wê, di dîmenekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Mijare azmûnê û nepeniyê û ankû teolojîya nepeniyê wê di wê temenê de wê dema ku em li encamên wê yên bi hizirkirinê ku wê pêşkevin ku mirov li wan dinerê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Teolojîya nepeniyê û azmûn wê di wê rengê de wê çerçoveyek afrîner a bi sentetîkî a apriori wê di dîmenekê de wê bi xwe re wê weke ku wê li ser wê çerçoveya gotinê a wate û kirdeyê û ankû kirde û lêkerê re wê, were dîtin ku wê were fahmkirin.

Bi wê re wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare têngîna îdeayê wê weke ku wê were lê hizirkirin. Di serdema navîn de wê, di wê demê de wê, bi têngîna îdeayê re wê, hizirkirin wê, weke aliyekê hizirkirina felsefeyî wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Di

aslê xwe de wê, di wê demê de wê, gelek nîqaşên li ser aqil û funksiyonaliya aqilî ku wê werina kirin û meşandin wê di wê temenê de wê çawa wê bi aqil wê were fahmkirin wê hinekî jî wê bi wê re wê weke aliyekê ku mirov wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê di serdema navîn de wê, weke ku wê mirov wê karibê wê bi rehetî wê kifşbikê wê li ser du temenan wê hizirkirin wê bibê. Yek wê bi ideayî wê li ser ya heyî re wê, li wê were lê hizirkirin. Bi wê re wê, ya ku ew heya, dihê dîtîn, dikarê were derkkirin û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Lê ya ku wê weke ku wê were tefkirkirin û hizirkirin ku ew heya û bi wê rengê ew nayê dîtîn û wê di awayekê de wê, weke tenê wê bi çerçoveyek zêhnî wê karibê were fahmkirin wê bi wê re wê, li ser wê temenê wê were lê hizirkirin. Mijare zêhnê û ankû felsefeya zêhnê wê di wê çerçoveya wê ya ku ew li ser wê re wê kûrbibê ku mirov wê hinekî li wê bihizirê û wê bikê ku wê fahmbikê wê, di wê rewşê de wê, aliyekê wê yê bi têgînî lê têgihîştinê û bi wê ji hev derhanînê re wê, were dîtîn ku wê bi wê were lê hizirkirin. Li ser wateya gotinê û ya ku ew li wê dihê lêkirin wê di wê çerçoveyê de wê, hertimî wê, weke mijarek fahmkirinê wê were dîtîn ku wê xwe bide dîyarkirin. Di gotinê de wê, ji ya ku mirov wê tefkir bikê ku wê bi wê were lê hizirkirin wê hinekê jî wê bi wê rengê wê bi wê re wê, were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin. Wateyên bi gotinê ku wê werina ser ziman ku ew bi kirde û lêkerê bê û ankû gotin û wateyê û hwd re wê aheng û levkîrin û lêhatiniya ku wê, di nava wan de wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Ji aliyê têgîna wateyê ve wê dema ku mirov wê hinekî li wê bihizirê wê karibê wê bi wê re wê, di awayekê de wê li wê bihizirê û wê, werênê ser ziman. Mijare wateyê û ji wê fahmkirinên ku wê bibin wê çawa wê di levkirinekê de wê werina dîtîn û ankû wê ew levkîrin wê hebê û ankû nebê û ku ew hebê wê çawa bê û nebê wê çawa bê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Em jî wê di dewama wê de wê hinekî li ser wê çerçoveyê re wê, bi wê re wê hizirkirina xwe wê bidina domandin.

Di mijare gotin û wateyê de wê bi wê re wê dema ku wê were lê hizirkirin wê çawa wê di ahengek levkîr de wê were lê hizirkirin wê were dîtîn ku wê bi wê were lê hizirkirin. Di mijare dîtina tiştê û derkkirina wê de wê, çawa wê bibê wê di wê rengê de wê azmûnkirina wê hertimî wê weke mijarek fahmkirinê wê bibê û wê pêşkeve.

Di demên kevnera de wê felsefeya xwezayê de wê ji aliyê rewşa fizîkî-bûjenî û hwd ku ew heya ve wê, mijar wê di wê temenê de wê were lê

hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Lê ji aliyê din ve jî wê, ya ku ew weke hatî azmûnkirin wê weke îdeayekê wê çawa wê fahmbikê li ser temenekê hizrî û hwd wê bi re wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Ji aliyekê ve wê weke ji rengê dîtbarîya heyînê wê ghiştina wê ya ku wê bi îdeayî û darêjkî ku wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, were lê hizirkirin. Mijare îdeayê wê dema ku wê were lê hizirkirin wê weke ku wê di demên kevnera de wê bi felsefeya platon, aristo û hwd re wê bi zêdeyî wê çawa wê, di wê de wê, gihandina li awayekê darêjkî bi fahmkirinê û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê çavkaniya ya ku ew heya û ankû bûya wê li wê wre lê hizirkirin. Tişt ji nebûnê dibê û ankû nikaribê bibê û hwd wê weke têngînên ku wê li ser wê temenê wê bi wan wê were lê hizirkirin bê.

Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, têngîna îdeayî wê, di wê temenê de wê azmûnkirinên bi wê re wê, di awayekê de wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê bi şîyariyê wê ghiştina li hişê û bi wê hişê ghiştina darêjk û bi wê darêjkê li rewşên bûjenî û hwd hizirkirina bi wê re wê di dewama wê de wê were lê hizirkirin bê. Di mijare şîyariyê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê de wê hebûnên weke yên bi darêjkî ku wê bi têngînek apriori wê li ser wê temenê re wê karibê wê were lê hizirkirin wê, were lê hizirkirin.

Şîyarî wê di wê de wê, di awayekê de wê li ser temenekê hişmendî wê bi azmûnên me yên ji hewirdorê û hwd re wê di awayekê de wê bibê. Wê dema ku wê şîyarî wê ji wê aliyên weke yên ku mirov wê dikarê wê di rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengê de wê karibê wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare şîyarî wê ji wê pêşnûmayên hizirkirinê ku mirov wê bi wê li wan têbigihê wê, di awayekê de wê, weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê, bi têngînek sentetikî jî wê bi wê re wê di wê rengê fahmkirinê û çerçoveya wê de wê karibê were fahmkirin.

Di mijare rewşa bûjenî û têngîna qatagoriyan ve jî wê dikarê wê di awayekê de wê, gotinekê wê di dewama wê de wê li ser wê bibêjê. Li gorî têngîna kant wê, bi têngîna bûjenek azmûnî wê bi rêya qatagoriyan re wê karibê li wê were lê hizirkirin re wê werênê ser ziman. Li gorî wê,

dema ku wê azmûn wê bi wê bi derfet bê wê, hevgirtina wê ya sentetikî bi wê rewşa qatagoriyî wê weke ku wê bi derfet bê wê werênê ser ziman.

Li ser wê têngîna hevgirtina sentetikî re jî wê dikarê wê bi wê ve girêdayî wê bibêjê ku wê, bi wê re wê her gotinkirinên ku wê werina kirin wê bi wê re wê weke di ahengekê de wê werina ser ziman. Têngîna qatagoriyê wê weke ku wê di awayekê de wê piştî aristo wê descartes ku wê di awayekê de wê, der rewşa azmûnî wê weke rewşek jibûyinê ku wê were lê hizirkirin wê kant wê di wê nûqteyê de wê di çerçoveya wê têngîna azmûnê de wê weke ku wê were dîtin wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li gorî wê mantiqê wê ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê karibê wê were hanîn li ser ziman ku wê, her rewşek bûjenî ku wê bibê wê bi awayekê bi qatagoriyî jî wê bibê êdî wê li gorî wê 'bi pêwîstî' wê bi wê ve wê weke ku wê girêdayî bê wê li wê were lê hizirkirin. Li ser wê çerçoveya qatagoriyê re wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin wê ya ku wê gotinan wê avabikê û darazan wê pêşbixê jî wê aqil/hizirkirin bê.

Li ser wê temenê wê dema ku em wê têngîna bi argûmana kant ku mirov wê li wê bihizirê wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, di derbarê dînyê de wê rastiyên bi dîyardeyî wê bigihijina zanînek apriorî'yî. Di dewama wê de ku wê werênê ser ziman bi têngîna sentetikî a apriorî'yî weke 'her rûdaw wê sedemek wê hebê' ku wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, çendî ku wê li dînya fenomenan wê were depelendin û kirpendin wê karibê weke têngînek wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ya ku wê di awayekê de wê di çerçoveya wê rengê hizirkirinê wê di awayekê de wê, temen û çerçoveyek bi cerbî û aqilane wê bi hev re wê biafirênê wê, bi wê re wê, di regekê de wê karibê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê, dema ku wê weke ku wê bi wê re wê li têngîna bi derfetbûna apriorî'yê ku wê were lê hizirkirin lê wê, ji aliyê din ve jî wê bi têngîna çerçoveya bûjena qatagoriyê wê, weke derbasî ji sehan û ku wê ji wê derbas bibê wê nekê.

Kant wê di aslê xwe de wê di çerçoveya felsefeya wê de wê, di rengê ku wê bi encamên rasyonalmê û emprisismê wê bi hev re wê bixwezê ku wê bigihijê li encamekê wê ew ji hinek aliyan ve wê, bi çerçoveya hizirkirinên wê re wê bê temen ku wê ji wan çerçoveya di awayekê de wê weke derbasbûnekê wê bi xwe re wê di hizirkirinê de wê çêbikê wê di dîmenekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku mirov wê li ser têngîna zanîne û ankû çavkaniya wê bi wê re wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê din ê giring bê ku mirov wê

werênê ser ziman ku wê, bi têtîna apriori re wê, di demên hemdem de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, bi têtîna epistemolojiya hemdem de wê bi têtînek rasyonali û ankû derrasyonali wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di çerçoveya têtîna epistemolojiya hemdem de wê, ku mirov wê hinekî wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê din wê, çavkaniya zaninê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin.

Wê weke ku wê di awayekê de wê, were ser ziman wê, hem ji aliyê rasyonalmê ve jî bê û ji aliyê têtînenê weke emprismê ve jî bê wê têtîna aqilê saf wê, li navengan wê were bicihkirin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Weki din wê were dîtîna ku wê li ser têtîna apriori re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ji wê aliyê ve jî wê çawa wê were ser ziman wê bi çend gotinan wê dikarê wê werênê ser ziman.

Li gorî rasyonalistan wê dema ku wê têtîna aqilê saf wê li navenda wê bicih bikin û wê bi wê re wê, li wê bihizirin wê bi têtîna zanin û hanîna wê ya li ser ziman wê ne apriori bê re wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê hizirkirinê ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê bêtîna domandin ku wê ji çavdêrîya sehên me cihê wê, derfeta gihiştina li zaninê wê hebê. Weki din wê beremberê rasyonalistan emprist wê, rastiyên ku wê weke apriori wê werina îdîa kirin û ser ziman wê, weke derpêşna ku ew zaninê nadin ên totolojikî bin re wê werênina ser ziman. Di nerînek din de wê weke ku wê bi rasyonali wê were gotin de jî wê bê ser ziman ku wê, zanîna apriori wê, bi totolojiyan re wê nikaribê were bi sînor kirin. Weki din wê li ser wê têtînenê re wê di derbarê gihiştina zaninê di derbarê dînyayê de wê, ew wê bi wê re wê were ser ziman ku wê, di derbarê gihiştina zaninê a di derbarê dînyê de wê bi rîya aqilê saf re wê karibê ew li wê were gihiştin.

Di dewama wê de wê dema ku mirov wê li hizirên kant wê binerê wê di wê warê de wê ew wê werênê ser ziman ku wê, di pêvajoya zaninê de wê, aqilbûn wê bi çavdêrîya bi sehan wê destpê bikê û ew zanina ku ew dihê derkkirin û ankû girtin wê bi darêjkên apriori re wê were sazûmankirin. Di wê temenê de wê kant, wê li ser temenekê epistemolojikî wê têtîna apriori'yê wê di awayekê de wê, werênê ser ziman û wê bi wê re wê, bi derfetbûna wê çawa wê bibê wê di nava epistemolojiya hemdem de wê weke renekê hizirkirinê wê êdî wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê zanîna apriori'yê wê çawa wê bi derfet bê wê, li ser wê temenê wê di demên hemdem de wê di

nava epistemolojiya hemdem de wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zanîna apriori yî wê di wê temenê de wê di nava epistemolojiya hemdem de wê, êdî wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bi îdeayî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin.

Di epistemolojiya hemdem de hizra Benjour û têtîna apriori. ..

Dema ku wê mijare wê were li ser têtînek epistemolojikî di nava zanîna demên hemdem de wê, ji wê aliyê ve wê, hizirkirinên cihê wê weke ku wê werina dîtin. Minaq wê Laurance Bon Jour wê yek ji wan kesan bê ku wê di çerçoveya têtîna rasyonalisma demên hemdem û epistemolojiya wê de wê, mijare têtîna hêncetê wê weke aliyekê wê yê ku ew pirr zêde wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê têtîna di xwe de wê bûyina xwediyê hêncetê a têtînê wê di wê rengê de wê bi aliyê hundurîna têtînê ve wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Wê dema ku wê bahsa têtîna hundurînê di çerçoveya têtîna kirdeyê de wê, demê wê bi epistemolojikî wê têtîna 'kirdeya bi zane' wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê karibê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em wê têtîna Ben jour wê li wê bihizirê wê, dikarin wê bi wê re wê di awayekê de wê werênina ser ziman. Ku em bahsa baweriyekê bikin ku ew di awayekê de wê weke ku ew bibê xwediyê hêncetê bi rastî wê li ser temenekê apriori re wê pêwîstîya bûna xwediyê nerînekê bê re wê, li wê bihizirê. Li gorî **Benjour** wê, bihêncetkîrin ku ew li ser temenê baweriyekê bê û ankû derpêşekê bê wê, bi girêdana sedemên baş ku wê di wergerênin li kirdeyê re wê weke ku wê bi derfetê bê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê minaq wê dema ku ben jour wê li ser têtîna apriori wê bihizirê wê ne li ser temenê gotina zanînê re wê ne li wê bihizirê. Wê li ser sedeman re wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê bi wê bihizirê.

Ben jour wê, di xabate xwe ya bi navê 'The Structure of Empirical **Knowledge**' de wê li ser wê mijarê wê ji wê aliyê ve wê bihizirê û wê bixwezê ku ew çerçoveyek fahmkirinê bi têtîna apriori yê re wê li ser têtîna sedeman û awayên wan û hwd re wê çêbikê. Li ser wê temenê wê, dema ku wê benjour wê li wê bihizirê wê têtîna 'bişûnveçûna sermedî' re wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê li ser mijare baweriyê re wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew lêpîrsînên xwe yên li sr wê argûmana empirîkî re wê bixwezê ku ew wê bikê. Minaq wê, di wê

temenê de ku em, minaqekê bidin wê karibê wê di wê temenê de wê bi rengê hizirkirina wî re wê bide û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin wê minaq wê weke 'têgîna bi bawerîya A ku wê bi hêncetdikê bawerîya B ji kû em wê dizanin' re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li ser wê çerçoveya rasyonalityê û ankû fahmkirina têgîna hêncetê li ser wê têgîna rasyonalityê û têgîna apriori'yê re wê fahmbikê. B'ê wê di wê rewşê de wê weke têgînek hêncetî û ankû sedemî ku wê bi çavkaniyek weke li ser ya wê ya pêşî re wê xwe di rengê de wê di mejiyê mirov de ku mirov wê hinekê li wê dihizirê wê kifşdikê ku wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê dema ku mirov wê têgîna hêncete li ser ku wê di awayekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê wê awayekê din ê bixwezeyî ê lêpîrsînê wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ben jour wê dema ku wê li hêncetê digerihe wê li ser wê çerçoveya rasyonâlî re wê li ser têgîna lêhatinê û hwd re wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew wê kifşbikê û wê bi awayekê zanînê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê mijare hêncetê û lêhatinê wê dema ku mirov weke aliyna di wê mijarê de ên hizirkirinê ku mirov li wan binerê wê dikarê di dewama wan de wê werênê ser ziman ku wê, di xwe de wê weke xwediyê awayna ku bihiş ên hundurînê ku mirov wê bi wê re wê kifşbikê re wê di dîmenekê de wê xwe wê bide dîyarkirin. Ya ku wê temenê wê têgîna lêhatinê wê di nava sedemê û wê de wê çêbikê wê di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, ew çerçoveya wê bi hişmendî a bi fahmkirinê bê. Wê demê wê, di wê temenê dewê weke fenomenekê wê pêşî ew bi serê xwe wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Minaq wê dema ku weke ku me li jor wê bahsa têgîna 'têgîna bi bawerîya A ku wê bi hêncetdikê bawerîya B ji kû em wê dizanin' kir wê, li wê bihizirê wê çavkaniya têgîna bawerîya bê wê çî bê wê weke aliyekê din ku mirov wê li wê bihizirê wê bi xwezeyî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Li li ser mijare lêhatinê wê dema ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, Benjour wê li wê bihizirê 'ku baweriyek bi wê pergalek kirdeya baweriyê rew di lêhatinekê de bê wê demê ew dikarê weke hêncetekê were fahmkirin' re wê, li wê bihizirê. Di wê temenê de wê her

lêhatin wê karibê wê weke hêncetekê were fahmkirin û ankû newê fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê, weke pîrsekê wê li hişê mirov wê bide. Di wê temenê de Benjour wê ji aliyê levkirin û ankû levkirina bi baweriyê ve girêdayî wê di wê rengê de wê bi wê re wê bihizirê. Di wê temenê de wê, minaq wê ji aliyê levkirinê ve wê ya ku ew bi wê re levnekê wê çawa wê dervî wê bimênê wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê.

Di aliyekê din de wê, dema ku wê li vir wê gotina baweriyê wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, li ser wê têngîna hêncetê re wê demê wê ji aliyekê din ve jî wê karibê li wê were lê hizirkirin weke ku wê benjour wê li wê bihizirê. Ew wê weke bi wê rengê wê têngîna kant a weke 'her tişt wê sedema wê hebê' re wê, di awayekê de wê weke ji wê derhenekê bi zêhnî wê bikê û wê, di dewama wê de wê bi têngîna 'ti baweriyên ku ew sedema wan nebê nîn in' re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê bi wê re wê fahmkirina têngîna sedemê û hêncetê wê hinek du têngînên ji hev cihê bin. Lê li vir emê bi hev re di awayekê de wê, li wê bihizirin û wê bixwezin ku wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Ev rengê di baweriyê de lêgerîna li baweriyê bi têngînek epistemolojikî wê di demên destpêka serdema navîn de wê weke ku mirov wê dibînê wê pêşî wê ji aliyekê ve wê, bi Manî re wê, were dîtin. Di wê temenê de wê, Manî wê, dema ku wê pergale xwe ya baweriyê wê avabikê wê di wê temenê epistemolojikî de wê di rengekê de wê, li wê bihizirê û wê, sedemên wê yên bi wê heyînî û ber çî heya û hwd re wê li wê bipirsê û wê bixwezê ku wê fahmbikê.

Di nava xwezayê de wê, dema ku wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, ev wê, di temenekê epistemolojikî de wê li ser zanînê re wê yaqînkirin û ankû qanaatên me yên bi fahmkirinê ku em bi wê bawer dikin ku ew tişt rast a û ankû ne rast a û hwd re wê, di wê temenê de wê, bikê ku wê bi temenekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Ev wê, di demên piştî Manî de wê, kesên ku wê hinekî jî wê li ser şopa hizirkirinê wî bihizirin wê, di wê temenê de wê, li wê bihizirin ku wê, bawerî çî bê? Li ser temenekê epistemolojikî wê bixwezin ku wê gotina baweriyê wê bi zanîna wê re wê, biafirênin. Ya ku wê bi aqilî û ankû bi têngînî di wê gotina baweriyê de wê temenê wê çêbikê wê weke çî bê wê, bixwezin ku ew weke temenekê fahmkirin were lê hildan li dest.

Di gelek lêpîrsînên bi hizrî ên ontolojikî û ankû epistemolojikî de ku wê li ser têtîna gotina zanîne re wê werê kirin wê di wê temenê de wê di baweriyê de wê çî bê û wê çawa wê fahmkirin wê bi wê re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Lêpîrsînên li ser aqil û baweriyê re wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê werina kirin.

Minaq wê dema ku mirov li nava têtîhên augustinus binerê wê, di awayekê de wê, di nava xabate wê ya bi navê 'welate xwûde' de wê, dibîne ku wê, lêpîrsînê bi epistemolojikî wê bi zanîne wê li ser wê çerçoveya gotina baweriyê re wê bixwezê ku ew wê bikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew mijare baweriyê û di baweriyê de wê ya ku wê bi hiş wê, temenê wê baweriyê wê çêbikê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di mijare baweriyê û di baweriyê de yaqinkirin û ankû wê weke 'ya rast dîtinê' û hwd re wê bi wê re wê, bixwezê wê bi temenekê epistemolojikî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku em li ser wê rengê hizirkirina Mani ku wê di wê temenê de wê, bi gotina baweriyê re wê bi zanîne wê bikê wê dikarê wê, di wê rengê de wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê di zanîne de bawerî û di baweriyê de zanîne û yan jî di baweriyê de rastî û di rastiyê de bawerî wê çî û çawa bê wê li ser wê temenê wê bi têtîhek ku wê di wan de wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di rastiya ku em wê fahmdikin û wê bi wê fahmdikin ku ew rasta wê, di wê temenê de wê, di wê de wê bi wê yaqinkirina me ya bi wê rastiyê ku ew weke 'rast' wê were dîtin wê di wê de wê di awayekê de wê li kirdeyek vêşarî a bi baweriyê re wê, li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di nava gotin ku em di wê warê de wan şîrove bikin ên weke qinyat pê hanîne û ankû qanaat pê kirin û hwd wê di wê temenê de wê, li ser temenekê epistemikî wê weke ku wê têtînek pê baweriyê wê bide me.

Li ser wê temenê re wê dema ku mirov wê li têtînek zanîne wê li wê bihizirê ku ew rast a û ankû wê çawa wê bi me re wê ew ewlehê wê çê bibê ku ew rast a? Di wê temenê de wê ev têtîna ku wê temenê wê pê zanîna ku ew rast a û ankû ewlehî bi wê hanîne ku ew rast a wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê, bi kirdeyek bi wê pêbawerkirine re wê, di awayekê de wê, were lê hizirkirin. Di baweriyê de jî wê dema ku em bi wê mantiqê wê bi wê li wê bihizirin wê demê wê, karibê were gotin ku 'di baweriyê de pêbawerî' wê weke aliyekê wê yê din a ku wê di têtîna kirdeya gotina baweriyê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê, xwe bide dîyarkirin. Di baweriyê de pêbawerî wê, gotinek

ku em wê karibin wê çawa wê fahmbikin bê? Di serî de wê, di wê bawerîyê de wê ya ku wê 'bi wê dihê bawerkirin' wê çî bê wê, ew wê weke têtînek hundurîn wê di wê de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê rengê wê, were dîtin ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di baweriyê de wê, ya pêbawerî wê weke kirdeyek duyem a li ser wê li wê bihizirin ku ew wê çerçoveyê wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin wê demê di dewama wê de wê weke fenomenekê wê, di dendika wê, têtîna gotina pêbawerîyê' de wê, demê wê, têtînek din jî ku ew ji navaroka wê di wê rengê de wê weke bi rengê di wê de bi kûrbûnê bê û ankû bi renekê din û hwd bê wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku ew di wê temenê de wê li wê bihizirê. Di mijare têtîna zanînê de wê, dema ku em di bêjin 'ez dizanim ku ew rast a' wê, demê wê di wê kirdeya 'ez dizanim'ê de wê, têtînek kirdeyî a weke di rengê wê, lê bihişbûnê bê ku mirov wê bi wê rengê wê fahmbikê û ankû wê bi wê yaqinkirinê bê ku mirov wê bi wê zanînê ku ew rast a û hwd re wê, di renekê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin.

Zanîn wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bi gotinekê jî wê li ser wê temenê wê yê epistemikî wê ji wê aliyê ve wê bi wê gotinekê wê bibêjê wê demê wê mirov karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê, gotina rast dîtinê û ankû rastîyê wê di awayekê de wê dîmenekê dahûrî û weke bi mantiqê têtîna sentetikê ku me li jor wê hinekê hanî li ser ziman wê di zikhev de wê weke ku wê dîmenekê fahmkirinê wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê, bide dîyarkirin bê.

Ya ku wê, tiştê wê weke ku em bi wê dizanin û ankû em zaninbin wê çî bê? Yan jî wê dikarê wê di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di tişteyê ku mirov wê, dema ku wê kesek ji me re bibêjê 'ez duhû li sûkê bûm û min dît ku wê gelek kes wê li lê hebin.' Kesê duyem ku ew di wê demê de ew ne li sûkê bê û wê tenê ji gotina kesê yekem wê bi

bihîzê wê demê wê di wê rengê de wê li ser wê temenê wê bi wê weke ku wê bawer bikê. Yan jî wê yaqîn bikê. Wê yaqîniya xwe wê bi gotina kesê pêşî wê werênê. Tiştê ku ew ji wî re wê werênê ser ziman wê ji wê re wê weke rastiyeke bê. Ev rastî wê bi pêyaqînkirina bi gotina kesê pêşî ku ew bi wê bawer dikê ku ew rast dibêjê re wê bibê. Lê ew rastiyeke ku ew di aslê xwe de wê nizanibê û li wê ne serwaxt bê. Wê tenê wê bi wê yaqînkirin wê bi pêbawerkirina li kesê yekem re ku wê bikê ku ew rast dibêjê ew wê ew wê bikê û wê li wê bihizirê. Ji wê aliyê ve mirov wê pêwîst dibînê ku wê li ser cewherê rast dîtîne û fahmkirina rasttîyê û ankû di wê rastdîtîne de wê çî bê ya ku em bi wê rast dîbînin wê, hinekî din wê li wê bihizirê. Di wê rewşê de wê bi gotinê wê ya ji gotina yaqîniyê wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, çî û çawa bê di nava zanîna me de wê, hinekî jî di wê warê de wê bi mijarê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Bawerî û ankû pêbawerî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê di xwe de wê, yaqînkirinê wê di wê rengê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bi hawênê. Benjour wê dema ku wê bahsa pergale baweriyê wê bikê wê di wê temenê de wê çawa wê li ser temenekê pê baweriyê wê ew wê di wê temenê de wê bi mirov re wê bibê wê li wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê, levkirina di baweriyê de wê bi mantiqî û di çerçoveye levkirinek lêhatîne de wê di wê temenê de wê bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Lê li vir wê dema ku em bahsa têgîna pêbaweriyê jî wê bi wê re wê bikin wê, nikarin wê ji temenekê empirîkî jî wê weke ku wê benjour wê bi wê bihizirê wê, cihê wê di rengê de wê werênina ser ziman. Minaq wê di awayekê de wê dema ku mirov wê bahsa rewşa pêbaweriyê wê bikê wê, di wê temenê de wê dema ku wê bahsa tiştên ku wê bi wan bawerîya mirov wê bişikihê û ankû wê, minaq bi minaqek hesan ku mirov wê werênê ser ziman ku wê bi wê tiştêkê din wê weke vajî wê herê berdilê mirov wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Wê demê wê di wê temenê de wê, fektorên ku wê temenê baweriyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bîafîrînin wê, yên ku ew dihên azmûnkirin ên li ser rûyê ardê ku mirov bi wan dijî û ankû wan dikarê bi awayekê wê bi wê rengê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare azmûnkirinê wê di wê temenê de wê, li ser mantiqek sentetîkî re wê weke bi baş şîrovekirin û ankû nebaş şîrovekirin wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û

wê werênê ser ziman wê bibê. Em kirinekê wê dema ku em wê ji wê zêdetirî wê bi têtîni wê weke ku ew baş bê û ankû nebaş bê ku wê şrove dikin wê di wê temenê de wê, ji du aliyên ve û heta ku wê ji sê aliyên ve ku em di farqê de bin û ne di farqê de bin wê şrove dikin. Yek wê ji aliyê dahûrî a li ser temenê rewşa rûdayî û bûyî ku wê weke wê derk û şrove dikin bê. Aliyê din wê weke baş û nebaş wê şrovekirina bi aqilekê sentetîkî bê. Wê ji aliyê din ê sêyem ve jî wê di wê de wê, bi wê rengê lêgerînek apriorî'yî ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di kirinê de wê, di wê temenê de wê dema ku mirov wê lêgerîna apriorî'yî wê li wê dihizirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê li wê dihizirin.

Ev wê me ji wê derbas bibê û wê bigihênê derkkirinên din ên bi hiş û ankû girêdanên din ên berfireh ku wê bi wê re û di wê re wê were were lê hizirkirin û lê weke 'gihîştin.' Ev nûqtê wê weke nûqtêyek ku me li jor li ser temenê hizrên benjour re wê hanî ser ziman ku ew di baweriyê de wê têtîna bawerîya li ser ku wê bi wê re wê li wê bihizirê, di rewşa bi hêncetkirinê de wê weke bi hêncetkirinên apriorî'yî re wê, di awayekê de ku wê çawa wê xwe bişîpêrê lê pêşdîtinên bi têtîni û hwd re wê li wê bihizirî. Ew wê temenê wê bi têtîna apriorî' re wê bixwezê ku ew wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, çawa li ser temenekê epistemolojîkî ku ew weke bi têtîni û gotina 'pozisyona epistemolojîkî' re wê bi navbikê re wê, li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê li ser wê temenê levkirin, lêhatin û aliyên din ên weke bi apriorî ku ew di wê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew bi temenekê epistemîkî wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman re wê werênê ser ziman. Benjour wê di xabate xwe ya bi navê 'In Defense Of Pure Reason' de wê mijare têtîna rasyonali wê li ser wê temenê wê têtîna pozisyona epistemolojîkî re ku wê li wê bihizirê wê hinekî jî wê bi çerçoveyek berfireh wê di wê warê de wê bixwezê ku ew çerçoveya wê xêzbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê têtîna Benjour wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di aslê xwe de wê di çerçoveya têtîna apriorî'yî de wê çawa wê, bi têtîna hêncetê wê li wê bihizirê û wê bi hêncetkirinê wê bixwezê wê werênê ser ziman wê dikarê wê hinekî wê li ser wê bisekinê. Li gorî wî bi hêncetkirina apriorî'yî û ankû zanîn wê bi ti awayê wê weke ku wê nebê.

Li ser wê temenê wê balê bikişênê li ser têtîna şikbarên ku wê di derbarê zanîna de wê, bi awayekê radikal wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê weke ku wê ji wê xabate wî ya ku me navê wê hanî ser ziman de wê, navê Quine wê derkeve li pêş ku ew dikirpênê û di wê çerçoveyê de wê dihê ser ziman bê.

Ji aliyekê din ve jî ku ew li ser wê disekinê wê têtîna bi hêncetkirina bi apriorî'yî ku wê ew çawa heya û ji aliyê epistemolojîkî ve wê bi giringî wê hilde li dest û ankû ne hilde li dest ji aliyê hin empristan ve wê li ser wê bisekinê. Di mijarê de wê rengê hizirkirina benjour wê di wê temenê de bê ku ew darazên apriorî'yî wê bi yêna dahûr re wê weke ku wê bi sînor bin re wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê, weke nîşanaka wê jî ku ew di wê warê de wê şîroveyên xwe wê bikê. Di wê warê de wê, di wê demê de wê, weke xwe sipartina wî ya bi wê hizrê jî wê di wê temenê de wê ku ew hizrên cerbvanên di wê çerçoveyê de ku wê werina ser ziman wê destnîşan bikê.

Benjour wê di wê temenê de wê dema ku wê li ser têtîna dahûrîyê wê bihizirê wê bi hizrên wan re wê, empristan jî wê weke yêna nerm û hişk wê beş bikê û wê di wê temenê de wê yêna ku ew di çerçoveya têtîna û gotina nerm de wê werênê ser ziman wê cih bi cih wê di nava hizrên xwe de wê serî li hizrên wan wê bide û wê werênê ser ziman. Ew wê temenê wê cihêkirina nava empristan de ku wê bikê wê li têtîna apriorî'yê ku wê di awayekê de wê bi giring dayîna û nedayîna wê ve wê girêdayî wê di wê çerçoveyê de wê bi wan wê bihizirê û ew wê cihêbûnê di mejiyê xwe de wê çêbikê.

Wê weke ku wê rasyonalistên weke benjour wê werênina ser ziman li ser temenê têtîna rasyonalmê re wê di wê temenê de wê bihizirê ku wê, hêncetkirinek apriorî'yî, li ser temenê û rastî û xwezaya zêhnê, darazekê wê rastarast û ankû bi sehî ku ew dibîna, derdikê û ankû fahmdikê wê ev wê, bi girêdanên wê re wê di reng û awayekê de wê derkeve li pêş. Weki din wê di wê nûqteyê de wê benjour wê dema ku wê mijare têtîna apriorî wê şîrovebikê wê, li ser têtîna ji hev cihêkirina empristên nerm re ku ew bi nav dikê re wê weke bi têtîna ku wê çawa wê, darazên apriorî wê yêna dahûrî bin re wê li wê bihizirê. Lê ew di wê temenê de wê, dema ku wê bi gotina darazên apriorî wê yêna dahûrî bin ku wê werênê ser ziman wê di dewama wê de wê bi gotina wê derbarê rastîya wê ya xwezai de wê zanîna wê nedê me re wê di awayekê din de wê, kirpendinê wê li ser têtîna û gotina xwe ya dahûrî a ku ew di wê temenê de wê bi

wekhev dîtina wê ya bi gotina apriori'yê re wê, li wê dihizirê re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtîyê de wê, aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê wê demê wê, têtîna apriori a benjour a ku ew di wê temenê wê hevyekeyê de wê dihênê ser ziman wê hinek xosletên wê yên cihê wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, bide me. Ew wê, di wê temenê de wê, mijare têtîna apriori'ya xwe ya ku ew wê, di wê çerçoveyê de wê weke di dîmenekê de wê salixdikê wê, di awayekê de wê bi temenekê dahûrî wê, dema ku wê dihênê ser ziman wê, bi wê re wê wê, di awayekê de wê, weke bi rewşa wê ya bûyinê a derkkirinên wê re wê bi sînor wê weke ku wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Wê dema ku em di wê temenê de wê, têtîna benjour wê di wê temenê de wê bi têtîna dahûrî wê fahmdikin wê rêgeza wî ya sêyem a apriori'yî ku ew weke bi têtîna bi di derbarê dînyê û xwezayê wê de ku wê bi awayekê apriori'yî ku wê bi awayekê qarakerî ku mirov wê karibê xwediyê baweriyana wê weke ku wê rasyonalistên klasik wê bihanîna li ser ziman wê li ser wê re wê bihizirê. Li ser wê temenê wê weke ku wê benjour wê çerçoveya wê xêzbikê wê rasyonalist wê bi gotina hênceta apriori'yî wê bi du awayan wê bi wê re wê li wê weke ku wê bihizirin wê werênê ser ziman. Yek wê ew hêncetkîrin ku wê di awayekê de wê li ser temenekê azmûnê wê ava bê û wê çavkaniya wê azmûn bê. Wê ya dîn jî wê weke ti carî ku ew şaşnekê re wê were lê hizirkirin bê. Ji xwe wê dema ku mirov wê were ser rêgeza wî ya çarem ku ew di çerçoveya têtîna hênceta apriori'yî ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hinekê jî wê di wê temenê de wê weke temenekê lêpîrsênê wê biafirênê jî wê di awayekê de wê çerçoveyek hizirkirinê wê bînenê ser ziman. Mînaq bi gotinên weke 'em karibin bibina xwediyê hin baweriyana û ew bawerî dikarin werina şaşkîrin û ankû û ankû şaşkîrinê re ku wê bibê re wê di wê temenê de wê li ser temenekê ku wê çerçoveya gotina rasyonalisme nerm re wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li vir benjour wê di awayekê de wê bi gotina rasyonalisma nerm û têtîna wî ya bi gotina '... dikarê were şaşkîrin' re ku mirov wê li wê bihizirê re wê, di renekê de wê bixwezê wê dîmenekê teqez ê ku wê, bi wê re wê karibê were lê hizirkirin ew jî wê dîr di awayekê de xwe bigihênê temen û awayekê hizirkirinê. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, mijare rastiyê û ankû rastîyê jî wê di wê rengê de wê di têtîna rasyonalisma

kevn de wê di awayekê de wê karibê were bibîrhanin. Di wê de wê, di wê rengê de wê mijare têtîna rastîyê ku ew “rast bê, wê ew êdî newê şaşkirin û ankû wê ‘teqez’ rast bê.” re ku wê were lê hizirkirin wê, di dîmenekê de wê bixwezê ku ew derkeve dervî wê dîmenê. Di rastîyê de wê têtîna teqezîyê wê çendî wê bi derfet bê ku mirov wê li wê bihizirê? Yan jî wê dikarê di wê rengê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê ku wê rastîyek ku ew weke bi rastî hat dîtî ew êdî wê, wusa wê hema rast bê? Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî bê ku mirov wê li wê bihizirê ku wê, rewşa rastîyê ku ew wê, întîbaya ku wê di wê têtînê de wê weke ‘ji wê rastîyê nayê vegûharîn’ ku wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser **ziman** bê.

Li gorî wê baweri bi apriorî’yî û ankû birhanên empirîkî wê karibê jinûve cardin were sazkin. Ya ku wê weke rasyonalistên klasik û yê nerm ku wê ji hev cihê bikê jî wê weke nûqteyekê wê were dîtî. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, li ser temen û çerçoveya bi kirdeyî û lêkerkirinên ku ew li gotina apriorî’yê dikê re wê di awayekê de wê, ew bixwe jî wê weke ku wê cihê xwe di çerçoveyek rasyonanisme nerm de wê weke ku wê bide destnîşandin.

Di têtînê bi gotina rasyonnalismê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, ev wê xwe di rengekê de wê, bide dîyarkirin ku wê, rasyonanisme wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe di awa û rengekê de bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, rasyonanisme wê, di awayekê de wê, dîmenê hişk ku wê weke rast bê ew êdî rast a, nikarê weke şaş were dîtî û dest nîşankirin wê ji wê dîmenekê bixwezê dîrketinekê bide çêkirin.

Di awayekê de wê, di wê dîmenê de wê, mijare dîmenê apriorî’yî wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werinê ser ziman. Lê benjour wê di awayekê de wê ew wê, têtîna rasyonanisme ew ku ew dihênê ser ziman wê, bi temenê azmûnê re wê, werênê ser ziman û wê, gotina azmûnê ku ew dihênê ser ziman wê bi çerçoveyek berfireh re wê ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê li ser her pênc sehên me wê, xêv bedenê laşê me, rewşên bedenî ên weke êş, dilxweşî, zewk û hwd ku wê li ser temenê hêstên kinestetîkî û hwd ku wê karibin werina fahmkirin wê bi wan re jî wê di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Weki din wê aliyekê din jî wê li rex wan aliyan wê hebê ku wê benjour wê balê bikişênê ser wê û ku em balê nekênina li ser wê weke ku emê nikaribin ji wê derbas bibin. Ew jî wê keseyet û azmûnên bi pêşketina keseyetê, pêvajoyên wê û derîna bi wê a li hundûr û derve re ku wê pêşkeve re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ew wê dema ku wê, di wê temenê de wê mijarê wê hilde li dest wê, di awayekê de wê weke ku wê were dîtî wê li ser mijarên weke şîrovekirina minaq bi hundûrîya keseyetê û hwd re wê 'awayên cihê ên azmûnê' wê bi wê re wê, bixwezê ku ew kifşbikê û wan re li ser temenekê kirinî û hwd re bihizirê, kifşbikê û werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê li ser temenê mirov û li hebûna xwe wê weke bi nerîna li hûndûr re ku ew li wê dihizirê wê, bi têtînek ku wê weke 'sedema wê hebê' re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê bi temen û gotina 'cogito' wê bi rewşa nerîna li hûndûr re wê di reng û awayekê de wê, weke ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê re wê, di reng û awayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser temenê nerîn û azmûn hûndûr ku ew weke bi nerîneka nêzî ya emprikî ku wê di awayekê de wê li wê bihizirê re wê, di renekê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê, dema ku em bi gotina wî re wê werênina ser ziman wê, bi têtî û gotina "bi nerîna hundûrîn re wê baweriyên ku em digihijina li wan wê, di wê temenê de wê weke xwediyê qarakterekê emprikî bin" re wê, di reng û awayekê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê warê de wê dûnya hûndûrîn, di wê de hizirkirin, bawerî û ketina farqêbûnên me û hwd de ku mirov bi wan bihizirê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê weke ku wê werênê ser ziman 'nêzî têtîna emprikî' wê di awayekê de ku wê xwe bide dîyarkirin wê mirov wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê dema ku em wê ji wê aliyekê ve wê bi wê bihizirê wê, ev têtî wê di renekê de wê weke ku wê were dîtî û kifşkirin wê, ev têtîna aprioryî wê, bi awayekê rasta rasta û ankû ne rastarast wê weke xwe ne spêrê têtînen emprikî. Lê ev salixkirin wê ji aliyê têtîna apriori ve wê, weke salixkirinek wê ya nagativ bê wê di dîmenekê de wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê dema ku em, li rengê dahûrkinên Kant ên li ser gotina apriori'yê binerin wê di wê temenê de wê nêzî wê reng û awayê nagativî

ku wê di dîmenekê de wê weke ku wê karibê were kifşkirin wê were dîtin ku ew wê salixdikê. Ev rengê salixkirinê wê weke ku wê bi gotina aprioriyê re wê were lê hizirkirin wê ew bê ku wê 'apriori wê weke ji hemû cûreyên azmûnê serbixwe bê' re wê, di dîmenekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin. Yanî li gorî wê bi gotinek din wê apriori wê weke ku wê were lê hizirkirin wê weke ku wê, li ser sedema rasyonali re ku mirov wê li wê bihizirê wê, ji ti azmûnê derneketibê û wê, pêşhizrên wê ti ji wan wê bi deduktîfî bê û ankû enduktîfî bê wê weke xwe nesipêrê wê bê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Li vir wê dema ku wê benjour wê bixwezê wê gotina apriori'yê wê werênê ser ziman wê ji aliyê xwe ve wê pêşî ew wê xwe ne spêrê li çi û ankû li çi wê xwe bisipêrê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew bi wê xwe bigihênê têgînekê û fahmkirinekê. Li ser wê temenê wê apriori wê weke têgînek bi hêncetî bê û wê, li ser dîtinên kirdeyê ên apriori'yî re wê, xwe di awayekê de wê bi çavkanî bikê û wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê dema ku em di awayekê de wê bi rengê hizirkirina benjour re wê fahmbikin wê dikarin wê, di wê rengê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman ku wê, dema ku wê, hêncetek apriori bi kirdeyî bi derpêşekê re rû bi rû hat ku ew, ew ku wê derpêşe fahmbikê, ku ew derpêş rast bê, û ku ew pêwîsta ku ew rast bê ku ew, bê ku ew serî li azmûnekê bide ku ew rastarast ku ew wê bi rêya têgîna apriori'yê ku wê fahmbikê bê. Ew wê dema ku wê li ser wê têgîna apriori re wê li wê bihizirê wê, bi wê re wê, di dewama wê de wê, çawa wê, çawa rast a, divê ku ew rast bê wê li ser têgîna sedemê re wê, ew wê jî wê di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Li ser wê nûqtayê re wê, weke ku wê benjour wê bixwezê ku ew bigihijê têgînek di zikhev de a bi pirranî di fahmkirinê de ku ew xwe bigihênê li wê. Di wê nûqtayê de wê, heta ku wê benjour wê hinekî din wê pêşde wê herê û wê bi têgîna weke ku wê, apriori wê, di derbarê wê derpêşê û ankû têgînê de wê, di derbarê rastîtiya wê, xweza û temenê wê de jî wê xoslet û teybetiyên wê yên bi pêwîstîni wê bo dîtina wan jî wê çavkaniyekê wê biafirênê. Wê dema ku wê benjour wê, dihênê ser ziman wê têgîna ku ew bi rengê wê ew wê fahmdikê wê di wê temenê de wê ku wê, çawa wê ne di qarakterekê pêwîstîni de ên weke nayêna şaşkirin de bin. Li gorî wê, baweriyek ku wê çavkaniya darazekê wê bi afirênê, bi apriori'yî û ankû bi têgîna birhanî a empirîkî ku wê karibê ji nûve were sazûmankirin û rastkirin. Di wê nûqtayê de wê, benjour wê ji wê têgîna teqeziyê ku wê di wê nûqtayê

de wê weke ku wê bixwezê ku ew xwe li hişê mirov bide ew xwe ji wê dût bikê û ew wê, di wê temenê de wê, fahmbikê. Ew bi wê dema ku wê weke bi têtînek çavkani wê bihizirê wê bi têtîna her apriori wê, di her apriori ên bi baweri de ku wê tenê wê hêncetê wê çêbikê û ankû fêrsek û an jî rêgezê tenê bi serê xwe nebê. Ew dema ku wê bixwezê ku wê temenê wê têtîna xwe jî wê ji wê nûqtayê û aliyê ve wê werênê ser ziman wê bi gotina zêhn wê ti carê wê bi tenê ku wê xwediyê nerînek bi giştî ku wê ji hêncetên apriori re wê ji darazên wê re wê, nebê çavkanî. Sedema wê jî wê ew bê ku wê, zêhn di her apriori derpêşekê de wê ku wê ji hev cihê bin, dîtînen apriori yan wê biafirênê. Wê jî wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman. “derkek apriori ku wê baweriyên apriori re wê ji bi hêncetkirina wê re wê, ji wê re wê pîvanekê wê werênê ku mirov wê li wê bihizirê wê şaş bê. “Her apriori ya ku ew hat destnîşandin û derxistin li pêş, yanî ji îdîayên bi wê rengê ku wê îdîayên din wê bixwe ku wê mihtacê hêncetkirinek li asta jor pêwîstîya wê bi wê nebê wê li gorî wê esasê xwe yê temenî wê bi teneyî wê were şîrovekirin(benjour, In Defense Of Pure Reason, 1985, r: 209).”

Ya ku wê ji wê têtînê wê di awayekê bi hesan de wê karibê were fahmkirin wê ew bê ku wê, çavkaniya du baweriyên bi epistemolojikî wê ne heman dîtîna apriori yê bê. Wê çavkaniya her baweriyê wê, bi hêncetên wê re wê apriori yê cihê bin.

Ber ku wê bi temenekê derpêşî bin wê pîraniya çavkaniyên empirîkî wê pêwîstîya bi hêncetkirinek li ser wê hebin. Lê yê Apriori yê wê ew wê, weke ku wê di wan de wê ev pêwîstîni wê in wê re wê nebê. Ber ku wê, di wê çerçoveyê û rengê de wê weke ku wê di wê rengê de wê were fahmkirin wê ne bi temenekê derpêşî wê li wê were lê hizirkirin bê. Mantiqê wê jî wê dikarê wê bi gotina benjour ku ew li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, weke ku wê, ku carek derpêşek aprioriyî ew hat fahmkirin, ev fahmkirin ji xwe wirdetir wê bi pêwîstîya tiştêkê din û ankû wê weke ew derpêşek bi pêwîstîni ku ew rast bê û ankî bi sehî ku wê, ji wê wirdetir wê bibê wê pîvan wê ji wê re wê weke ku wê ne pêwîst bin. Ev wê di rewşa ku wê kirde wê derpêş wê rast bê û ankû ji jêr li jor û an jî ji jor li jêr ku wê derhanînekê wê bi wê re wê bi wê re wê bibê wê di wê de jî wê karibê weke kirpendinekê were fahmkirin bê.

Di awayekê din de jî wê dema ku em têtîna apriori a benjour wê li wê binerin wê dikarin wê bi wê re wê kifşbikin ku ew wê, weke aliyekê wê yê gring wê werênê ser ziman ku ew di temenekê derpêşî de wê li wê ne

nerê û wê di wê rengê de wê şîrove nekê bê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke temenekê derpêşî wê ew wê şîrove nekê, ku ew çendî wê mijare derpêşan wê hilde li dest jî.

Di wê temenê de wê, benjour wê dema ku wê mijarê wê hilde li dest wê li ser têtîna apriori re wê di wê rengê de wê, hilde li dest. “Di derbarê bûhûrînerîya derhanînekê de wê, ku wê dîtbarîya apriori’yî wê bikeve devrê de ku wê, were der hanîn wê yan wê weke wê bê û yan jî wê di hevyekeyekê de wê ku wê derhanînekê wê bikê wê ev wê rê li kinzivroyekê (in: vicious circle) lê li wê vekê. Ez li şûna wê bi dîtîna mantiqî lê ku wê ne bi qarakterekê derpêşî bê bi pêşekên nû û ku wê rastarast wê ji wê derkeve bi girêdanên wê ku wê ji wê derkevin bi karhanîna wan re şîrovekirina wê bikim(benjour, In Defense Of Pure Reason, 1985, r: 100).” Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê ew wê, têtîna wê li ser wê wê di awayekê de wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Benjour wê şêwayekê teorikî ê levbûnê wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtîna wê bikarhanînê. Ew wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman ku wê, minaq bi bawerîya A ku wê aîdî wê bê hêncet ku wê pergale baweriyê re wê di levkirinekê de bê û ankû ne di levkirinê de bê, û bi derhanên bi wê ku ew baş û ankû nebaş bê, ku kirde wê bi awayekê heyîdar wê ku ew derpêşê fahmbikê re wê wê li ser wê re wê bi dîtbarîya apriori’yî re wê di awayekê de wê bibê re wê werênê ser ziman. Li gorî Benjour ku wê ne di temenekê derpêşî de wê bikarhanîna wê re wê bibê wê, bi derhanînen di destî de re wê, di encama girêdanên wê de wê derkeve li holê wê rengê bikarhanîn wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê dikarê di dewama wê de wê mijare têtîna sedemê wê bi têtîna apriori’yê jî wê di awayekê de wê li ser wê bisekinê. Li jor ya ku me hanî ser ziman wê gotina hêncetê wê di awayekê de wê rengê wê yê ku wê bi wê re wê werew fahmkirin wê di wê temenê wê li ser temenê hişmendîya wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê cihê bê. Hêncet wê, di awayekê de wê ji ya ku ew dihê, dibê, heya û hwd re ku wê, bi hişmendiyekê weke destnîşanekê bide nîşandin bê. Ev wê di awayekê de wê, weke ku wê werew lê hizirkirin wê di nava têtîliya kirde û rewşa rastîn de wê bi girêdanek bi hiş re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê ew wê bi wê re wê bibê bê.

Di heman rengê wê mijare têtîna sedemê ku em di wê çerçoveyê de wê, werênina ser ziman wê, ev wê di awayekê de wê, di nava wan rewşên rastîn û wê kirdeya bi hiş û têtîliya wê de li wê, di awayekê de wê, weke

aliyekê wê yê ku wê li wê bihizirê wê, xwe bi wê re wê bide diyarkirin. Li vir wê dema ku em têngîna apriori ku wê dinerin wê weke ku wê di nava têngîna benjour de wê were dîtîna û wê derkeve li pêş wê, di temen û bi têngîna 'girêdanekê' de wê, xwe di nava wê têngîna kirdeya bi hiş û rewşa rastîna de ku wê biafirê re wê werênê li ser ziman.

Wê dema ku em bahsa wê têngîna girêdanê wê bikin wê, di wê temenê de wê di nava emprist û rasyonalan de wê di awayekê de wê weke ku wê were ser ziman wê, cihêbûn wê, xwe bide diyarkirin. Emprist wê dema ku wê bahsa dîtbarîya apriori wê bikê wê di awayekê de wê, dervî azmûnê ku wê di nava kirde û rewşa rastîna de ku wê bibê wê herê nekê. Beremberê wê, Benjour wê dema ku wê têngîna apriori 'yî wê werênê ser ziman wê, dihênê ser ziman wê, bi awayekê wê li ser minaqan re wê werênê ser ziman û ji aliyê din ve jî wê bi têngînek girêdanî ku wê mirov karibê wê bi têngîna û gotina 'diyalektikê' ve girêdanî wê werênê ser ziman wê bîrê ser ziman. Ew wê ji aliyê duyem ve ku wê dihênê ser ziman wê bi têngîna 'argûmana diyalektikî' ku wê karibê wê pênasîyê wê di rengekê de wê bi wê werênê ser ziman. Wê di awayekê de wê, dema ku wê bahsa minaqan wê bikê wê li ser wê re wê hebûna sedeman wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtîna wê herê bikê. Li gorî Benjour wê bi wê re wê, zêhn wê li ser xweza û rastîyê xwe wê, bibê xwediyê baweriyên bi hêncetên apriori.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê aliyekê din ê mijarê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê karibê li wê bihizirê wê di nava têngîna de wê xwe bi wê re wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê, li ser têngîna argûmanên diyalektikî re ku wê şîroveya rasyonalist wê herê bikê û nekê wê çî encamê wê bi ser xwe wê werênê li holê wê weke ku wê li ser wê bisekinê. Di awayekê de wê weke ku wê were dîtîna û wê were ser ziman wê di wê temenê wê li wê bihizirê ku wê, minaq wê, şîroveya rasyonalist wê herê nekê wê rê li pêşîya encamên şikbar wê vekê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê di aslê xwe de wê têngîna şikbarê wê di wê çerçoveyê de wê li ser çî têngîna wê di awayekê de wê bi wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê nûqteyê de wê hinekî serî li ser wê bi wastênê bê. Di awayekê de wê dema ku em di wê nûqteyê de wê, têngîna pêwîstîyê apriori 'yî ku ew di awayekê de wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê, weke ku wê hinekî wê li ser wê re wê li wê rewşê wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide me. Lê ev wê bi wê rengê bê

û ne bi wê rengê bê wê hinekî wê pêwîstîya wê ya bi fahmkirinê wê di awayekê de wê hebê ku mirov wê hinekî wê li ser wê bisekinê bê.

Mijare têngîna têkiliparêzîyê de ku wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê derkeve li pêş wê dîmenê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di awayekê de wê pêvajoyên i fahmkirina çerçoveyên zêhnî ve wê girêdayî ji rewşek û awayekê piştî ku wê werina li rewş û awayên ku wê bibin re wê têkiliyê wê di awayekê de wê bi wê re wê dênê û wê li ser wê temenê wê bi wê re wê, di awayekê de wê çerçoveyekê fahmkirinê wê biafirênê bê. Pêvajoyên zêhnî wê, fektorên serbixwe wê di awayekê de wê biafirê û wê çawa wê, têkiliyek û ankû kombinyasyonê wê di nava wan de wê bide çêkirin wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê fahmbikê bê. Ev rewşa fektorî ku mirov wê fahmdikê wê weke ku min li jor li hin deverna wê hanî ser ziman wê weke bi têngîna îdeayê û hwd re wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Li ser wê temenê ku em bi têngîna îdeayên hesan re wê di awayekê de wê fahmbikê wê, bi temenekê azmûnî ku wê weke ji têngînen bi hîskirinê û hwd wê, têbigihê û hwd re wê, di awayekê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman.

Ev rewşên hîsî ku me bahsa wan kir wê, di awayekê de wê çawa wê, piştî wê, bi têkilidanên nava wan re wê bi awayekê komplika wê di awyaekê zêhnî de wê têkiliyekê wê çêbikê û wê awayekê komplika wê bi xwe re wê biafirênin wê karibê wê bi wê re wê di awayekê de wê fahmikê. Li ser wê çerçoveyê ku wê were lê hizirkirin wê ev têngî wê piştî wê karibê weke temenekê epistemikî ku wê bi wê re wê çawa wê temen bingihêkê gihiştin û afirîna zanîna mirovî wê bi xwe re wê bi zêhnî wê biafirênê jî wê karibê wê, were ser ziman. Ev wê, li ser çerçoveyên azmûnî û bi rêyên sehî û hwd re wê, di awayekê de wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê. Ev dikarê weke rewşa bi rêya sehan bi azmûnî li wê gihiştin û têngihiştinê re wê, bi pêvajoyek fahmkirinê re wê fahmbikê.

Li ser wê têngîna girêdanî a bi wê re ku wê were lê hizirkirin wê li zanîna mirov û pêvajoyên afirîna zanîna mirov, kok û çavkaniya wê û hwd re jî wê di awayekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin. Lê wê dema ku em li wê dihizirin li ser wê, mijare têngîna xweza û kokê wê çawa wê, fahmbikê wê di aslê xwe de wê weke mijarek teybet jî wê karibê wê xwe di wê temenê de wê, li wê bihizirê. Pêşî wê têngîna kok û xwezayî wê çawa wê herêbikê wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê bi wê li wê bihizirê û wê fahmikê. Mînaq em dikarin wê bi awayekê wê çerçoveya wê ya epistemikî wê dikarin wê hinekî li wê

bihizirin, Gotina azmûnê a derûnîyê wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hinekî li wê bihizirê. Li ser wê temenê têngînên bi teorikî ên ku wê li ser xûy, tevgerê û rengên rewşên xûyên mirovî û hwd re ku wê di wê temenê wê de wê were lê hizirkirin. Di nava têngînên teorikî ên hemdem de ku wê ji wê aliyê ve wê, werina ser ziman bi teori û felsefeyên kesên weke David Hume, David Hartley, Joseph Priestley, James Mill, John Stuart Mill, Alexander Bain, Ivan Pavlov û hwd wê, dikarê werênê ser ziman ku wê ji wê aliyê azmûnkirinê ê bi zêhnî û pêvajoyên wê yên pêşketinê û têkiliyên wê navxweyî û bi derveyî û hwd re wê di awayekê de wê dikarê wê di rengekê de wê, fahmbikê. Wekî din wê di awayekê de wê dema ku mirov li şîroveyan John Locke jî dikarê wê dikarê wê fahmbikê wê, di awayekê de wê, hinek şîroveyî wê wê weke ku mirov wê karibê wê çerçoveyê û rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyê felsefeyî ve wê di awayekê de wê, têngîna bûjenî ku wê, bi dîmen û dîtbarîyên wê yên bi zêhnî ku wê bi awayekê wê li ser tênginek bi gotinî a razberî re wê, çawa wê were fahmkirin û wê di wê de wê were kûrbûn wê li wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê di pêvajoyên zêhnî de wê, di wê de wê bi kûrbûnê re wê, li ser têngîna îdeayê û têkiliya nava wan re ku wê, çawa wê were lê hizirkirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê bi temenekê azmûnî û têkilidarî wê re wê çawa wê di rengekê de wê weke ku wê bibê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê mijare îdeayê û têkiliya nava wê, bi zêhnî wê, weke aliyekê bi azmûnkirinê li ser pêvajoyên me yên jîyanê, hizirkirinê, hîskirinê, hişkirinê û hwd re wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Mijare têkiliya nava îdeayê û ankû nava ideayan ku mirov wê li wê dihizirê wê di awayekê de wê dîmenê hizirkirina têngîna apriorî yê a benjour ku wê li wê bihizirê wê, dîmenekê ne ji wê dûr wê di awayekê de wê, li ser rêgezên rasyonali û hwd re ku wê bide me bê. Li ser wê çerçoveya têngîna girêdanê wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê çawa wê dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bi afirênê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ev alî wê li ser wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê weke ku wê di nava dîmenên fêrbûnê ên bi teorikî ku ew dihên pêşxistin de wê, li ser çerçoveya fêrbûnê me re wê, çawa wê di wê de wê, di awayekê de wê dîmenekê

fahmkirinê wê bi hiş û zanîna me re wê biafirênê wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê di nava rewşan de ku wê çawa wê təkiliyek wê ya bi girêdanî wê hebê wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Li vir wê dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, têngîna sedemê wê di nava rewşekê û ya ku wê piştî wê re wê were ku wê di awayekê de wê were danîn wê weke təkiliyek dîtbar wê bi xwe re wê di awayekê de wê were dîtin. Di wê temenê de wê têngîna teorikî a girêdanê wê di nava du rewşan de ku ew li dûv hev dihên wê çî təkiliya sedemê wê hebê û ankû wê weke hişekê wê çawa wê bi wê re wê fahmbikê wê, di nava wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê, her rewş wê bi serê xwe wê pêşî wê weke îdeayekê û hwd wê karibê wê li wê werê lê hizirkirin û di dewama wê de wê, êdî wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. di rewşê de wê, hem təkiliya bi sedemê û fahmkirina wê ya bi girêdanê wê di wê dîmenê de wê hem wê di awayekê cihê de û hem jî wê di awayekê weke wê de wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Girêdan wê, bi serê xwe wê, weke təkiliyê bi aliyê sedemê ve wê ji aliyekê din ve jî wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê. Têngîna sedenê wê di dînenekê girêdanekê de wê çendî ku wê xwe bide dîyarkirin jî lê wê di awayekê din de jî wê, weke rewşekê fenomenî a bi hiş dihê û diafirê jî wê karibê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Di girêdanên bi hiş û ankû zêhnî de wê, di awayekê de wê, di nava rewşa pêşî ya piştî de û ankû wê di nava herdû aliyan wê girêdanê de wê, levhatinekê jî wê bi wê girêdanê re wê çêbikê. Levhatina (in: compatibility) bi pêwîstîna ku wê di wê temenê de wê weke dîmenekê ji wê were xwandin wê di wê çerçoveyê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare fêrbûna li ser xûy û rengên jîyane mirov re ku mirov wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin. Di nava jîyane me ya rojane de wê çawa wê xûy û kirinên ku em weke wan dûbare dikin wê, werina kirin. Minaq wê, ev wê, weke 'dunguyekê' jî wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Lê her rewşên ku wê weke li rengê rewşekê a ku ew hafî kirin re wê, weke rewşek din a fêrbûnê di demek din û mekanekê din de ku wê bibê jî bê.

Dikarê di heman mekanê de jî bê. Lê wê di wê temenê de wê, karibê wê di renekê de wê, fahmbikê.

Mijare rewşa kirina weke wê kirina ku me berê kirî wê, di wê temenê de wê ji aliyekê din ve jî wê, bi azmûnkirinê re wê bi wê re wê, di awayekê de wê, weke ku wê, bibê. Wê dema ku em li ser rewşa xûyan û kirinê re wê, bi fêrbûna wê re wê li wê bihizirin wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê, xwe bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, têtînen weke ku em di dewama wê de wê dikarin wê bi xûyê û kirinê re wê di dewama wê de wê li wê bihizirin wê dema ku mirov wê li kirinekê bi xûykirinê ku mirov wê ji wê re amede bê, şibandîne, bandûr û sedemê û hwd re wê weke aliyana ku mirov wê karibê bi wê re li wan bihizirê bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rewşên me yê bi kirinê minaq weke meşînê em wê bi wê re wê weke xosletekê wê bi jîyane xwe re dixwezîn. Minaq wê dema ku wê bebekek wê, gihiştina dema li ser lingan meşî û ku ew li ser lingan meşî wê dilxweşiyekê wê bide çêkirin. Di mijare meşînê de wê dikarê wê têtînek din jî wê di dewama wê de wê, bi awayekê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew jî wê, di wê temenê de wê, ya weke biriqîna bi wê û ankû ji wê derhanîne bê. Yan jî wê weke têtînek ku ew dihênê li bîrê bê. Di rewşekê de wê di intibaya ku wê du tişt wê weke hev bin ku ew di awayekê de wê, intibaya wek hev wê bi xwe re wê bidina çêkirin. Lê di awayekê de wê, tişt ku ew ne wekhev jî jî wê di awayekê de wê li ser hinek xosletên wê re wê karibê tişteke din ku ew bi wê re di ahengekê de bê û ankû ne di ahengekê de ew werênê li bîra mirov. Di wê çerçoveyê de wê têtîna şibînê wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ji hev derhanîna şibînê û ankû bi wê weke wê li wê hizirînê wê weke têtînek ku wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê tiştên ku ew weke xelekek gilover ew heya ku mirov wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê bibê. Minaq ku ez bêjim B'ye A hanî li bîra min wê, demê wê di awayekê de wê, di awayekê de wê, li ser hinek xosletên ku ew bi hev re hatina dîtin bê û ankû weke bi hev re bûyina û yan jî di awayekê wê bi xosletên wan wê weke hev di hev de wê hebin û hwd re wê karibê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, têtînek ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê were

lê hizirkirin ku wê A li pêşîya B were lê hizirkirin û ew di wê temenê de wê, li dûv hev wê bi wê rengê wê werina lê hizirkirin. Wê dema ku ew bi wê rengê ew hatina fêrbûn wê, hingê wê di rengekê de wê, piştî ku wê B wê were lê hizirkirin wê bi xwe re wê A' yê jî wê werênê li bîra mirov.

Yan jî wê dikarê wê, di têngîna hijmarê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, bi awayekê wê li wê bihizirê. Dema ku ez bêjim 1 û 2 û wê, di dewama wê de wê li wê bihizirim wê demê wê çawa wê, di hişê min de wê were lê hizirkirin ku wê di 2' yê de wê du caran wê yek wê hebê. Wê di wê rengê de wê, ev weke derhanînek bi zêhnî a ku ew weke ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Mirov dikarê bêjê ku wê, hijmar wê, newina azmûnkirin? Di awayekê de wê, dema ku em li ser pêvajoyên wê yên bi wê azmûnkirinê wê bi wê re wê, li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, temenekê fêrbûnê ê bi wê rengê ê bi azmûnkirinê wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di jîyanê de wê her tiştê ku ew heya wê bi fizîkî wê bi yekîtiya wê re wê hebê. Wê dema ku mirov wê tiştê wê dibînê wê bi yeka wê re wê bibînê. Wekî din wê di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de mirov wê di nava jîyane xwe de wê hertimî wê tiştê wê bi yek û ankû duîya wê re wê bibînê. Yan jî wê, di awayekê de wê bi zêde, gelek û ankû hingîya wê re wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Ev wê, di awayekê de wê, mijare her hijmarê wê, di nava jîyane mirov de wê, di nava temenekê de wê çend caran wê bi wê re wê were hijmartin û wê bi yekê wê çend tişt wê bi yekîya wê re wê were dîtin û kifşkirin wê di wê rengê de wê, hasabê wê nebê, hingî ku wê gelek bin.

Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê ku wê, mijare hebûna rewşa fizîkî a di jîyanê de wê hertimî wê di wê rengê de wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê hizirê. Ez dema ku ez mirovekê dibînim û haspekê dibînim ez dikarim bêjim ku ew yek in. Lê ew ne weke hev bin. Wê jî bi wê re wê azmûn dikim û ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Hebûna tiştê wê yan wê yek bê, yan du û yan jî wê ji wê zêdetir bê. Lê di wê temenê de wê aliyekê din wê bi wê re wê hebê ku mirov bi aritmatîkî wê li wê bihizirê bê. Ew jî wê di wê temenê û çerçoveyê de wê ew bê ku mirov wê bi wê li wê bihizirê ku wê du tişt wê weke du caran

wê yek bin. Wê du lib û ankû heb yek wê di xwe de wê bi hawênê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê hem wê ew du caran yek wê di wê de ku wê hebê wê, karibê weke hev bê û ankû ne weke hev bê. Minaq wê dema ku ez bahsa du zindiyên bikim wê mirovek û haspek wê du zindî bin. Lê wê ne mirov wê hasp bê û ne jî wê hasp wê mirov bê. Wê ew wê di wê çerçoveya wê hebûna wan a weke bi wê rengê heyî re wê karibê wê di wê temenê de wê, bi yek û duyîya wê re wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê ev wê weke aliyna wê yên bi hûrgilî bin û wê bo ku ew alî werina fahmkirin wê pêwîstîya azmûnkirinê wê hebê û bi wê ya salixkirina wê bi wê re wê hebê. Wê di wê temenê de wê ev wê êdî wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê re wê were fahmkirin bê. Di her yekê de wê, ew heya ku ew weke bi xwe re ew heya wê, di xwe de wê, bi wê pêvajoya xwe re wê, weke yek ku wê jî wê derhanîn wê bibê bê. Minaq wê zindiyek mê' wê çawa wê, bizê û wê, jî wê zindiyekê din wê bibê wê ew wê, di awayekê de wê, weke pêvajoyek ku wê çawa wê, bi wê temenê azmûnî wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ev wê di dîmenekê azmûnî de wê bi fîzîkî wê bibê bê. Di wê temenê de wê du pêvajo wê ên fahmkirinê wê weke ku wê di zikhev de wê derbas bibin wê xwe di dîmenekê de wê bidina dîyarkirin. Ya ku ew jî ya pêşî derket wê çawa wê zanibê ku ew di wê de wê hebê? Yan jî piştî wê ya piştî ku wê jî wê, yek wê derkeve wê çawa wê ew wê berî wê ku ew wê bibê wê were zanin? Ya têngîna weke ya bi hijmare ku ew weke di awayekê stabî de wê di dîmenekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin bê û ya duyem wê bi wê re wê, rewşên ku ew bi fîzîkî û hwd wê bi wê re wê werina lê hizirkirin bin. Di wê çerçoveyê de wê ev herdû alî wê jî wê pêwîstîya wê di awayekê de wê çawa wê di wan de wê kûrbûn bibê wê bi wê re wê pêwîstîya fahmkirinê wê hebê.

Di mijare tiştê û bi wê yekitiya wê û ankû zêdetirîya wê re de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, were azmûn kirin. Her tişt wê bi yekê wê hebê û ew yek wê çawa wê hebê, xwediyê çî rengê û awayê bê û hwd wê weke aliye wê yên ku mirov wê, bi wê rewê azmûn bikê wê bi wê re wê bibê.

Ti tişt wê nebê ku mirov wê nikaribê wê dervî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirê. Weki din wê di tiştê de wê pêvajoyên wê yên gûharînê bê û hwd wê, di awayekê de wê bi wê re wê, bi têngîna dem, mekanî û heyîna wê ya bûjenî a tiştê û hwd re wê, weke aliyna ku mirov wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê di aslê xwe de wê, ya ku wê weke ku wê 'dervî azmûnê' ku wê were lê hizirkirin jî wê dema ku mirov wê pêvajoyên bi aqilbûn û bi hişbûna mirov ji destpêka wê ve wê hilde li dest û wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, karibê wê di wê rengê de wê di çerçoveya pêvajoyek fêrbûnê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê. Wê dema ku em bahsa mirov dikin û em dibêjin di nava zindiyan de wê weke zindiyê ku ew yekane dikarê bi hizirê wê, hingî wê di kirdeya wê gotinê de wê, dema ku em wê dihênina ser ziman ku em di farqê de jî bin û ne di farqê de jî bin em di awayekê de wê qasta wê fêrbûnê a bi wê rengê jî wê dikin.

Wê dema ku ez bêjim $2+4=6$ wê bikê û wê derkeve li holê wê dikarê wê dervî wê têngîna azmûnê wê di awayekê de wê fahmbikê. Wê ev ne têngînek di çerçoveya aqil û hişê me de bê ku em wê bi aqilê xwe wê têbigihijin bê? Wê dema ku em wê di çerçoveya wê de wê fahmbikin wê demê ev wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê, bi wê re wê, karibê wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê. Çawa wê, di 2'yê de wê ducar wê hebê û ankû di 3'ê de wê, sêcar wê hebê û ev wê çawa wê 6 bikin wê, bi serê xwe wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, fahmbikê. Em dema ku wê, pêvajoya zaroyekê ku ew ji nûka bidest fêrbûnê dikê wê demê em hinekî din 2'ê jî û 3'ê jî wê dahûr dikin. Wê, di awayekê de wê, ji hev derdihênin. Wê 2'ê bi di hundurê wê de wê çawa wê du hebin wê dikin ku wê bi du tiştan re wê didênina berçav. Wê dema ku wê, du û li aliyê sê tişt zaroyê wê bi dîtina xwe dîtina wê yek bi yek wê bi hijmêrê û wê heta 6ê wê di wê de wê herê û wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê azmûn bikê bê.

Em wê dikarin wê li ser têngînek din a mantiqî re jî wê li wê bihizirin. Mînaq wê dema ku em bêjin ku derpêşên P û Q, ku wê P û ankû Q wê ye ji wan wê rast bê wê demê ku em bêjin P şaş bê wê, Q wê karibê ew weke rast bibê? Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê ne dîyarîya wê di awayekê de wê, li ser temenê razberîya wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe di regekê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bibêjê ku wê, Bûjane A ku em bi mazinahiyê wê re ku ew ji ya B mazintir bê û ku bûjena B'ê û ya C'ê ku ew di heman mazinahiyê de bin wê demê wê, bi awayekê formelî wê bi xwezayê wê were lê hizirkirink u wê A wê ji C'yê wê mazintir bê. Di wê temenê de wê ev wê, weke awayekê mantiqî a ku mirov wê li ser rengên derpêşî re wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin bê. Di awayekê de wê, dema ku mirov wê bahsa

wê, tiştê wê bikê wê minaq wê di awayekê din jî wê, dikarê wê li wê bihizirê. Minaq wê serrûyek wê di heman demê de hem şîn û hem sipî wê karibê dibê? Di awayekê de wê, di wê temenê de wê, ev pirs wê hinekê wê bi temenekê apriorî yî wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin.

Lê di wê temenê de wê, di mantiqek formelî de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê di çerçoveya mantiqê klasik û çerçoveya wê ya rasyonalî de wê weke ku wê ne bi derfet bê ku ew li wê bihizirê bê. Yan jî wê tiştek wê hem ew û hem ya din wê nebê. Yan jî wê, di awayekê de wê, dikarê wê di wê rengê de jî wê li wê bihizirê ku wê kesek wê di heman demê de wê karibê hem li vir û hem jî li deverek din bê di heman demê û kêlikê de? Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyana ku wê di wê temenê de wê, hinekî wê dîmenekê komplika jî ku wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin bin. Lê di awayekê de wê weke aliyana ku wê dema ku mirov wê bi têtî û temenê fîzîkî-bûjenî li wê bihizirê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Li vir wê, di awayekê de wê, dema ku wê, di awayekê de wê rêgezên fîzîkî wê bikevina dewrê de wê demê wê di awayekê de wê weke aliyana wê yê din jî wê xwe di dewama wê de wê bidina dîyarkirin. Fîzîk bi rewşa wê ya bûjenî re wê, di wê rewşê de wê, di awayekê de wê, li ser rêzînek demî ku ew bi wê re pêde diçe û ankû dibê re wê di rengekê de wê xwedî wê temenê de wê bide dîyarkirin. Mijare rêzîna di demê de wê bi temenê fîzîkî û bûjenî re wê, di awayekê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Wê têtî em dikarin wê mijare rewşa fîzîk û bûjenê dênê aliyekê û rewşa hizirkirinê wê dênê aliyekê din û wê bi wê re wê li wê bihizirê. Mirov wê bi hizirkirina xwe re wê dervî xosletên bûjenî wê dema ku wê bihizirê wê di wê de wê, karibê xwe di aqilê xwe de bide firandin. Lê di rastîyê de wê rewşa wê ya fîzîkî û ankû bûjenî wê ew wê derfetê wê nedîyê.

Di wê temenê de wê, xosletên bi hizirkirinê û yê bi rewşa fîzîkî û bûjenî wê li ser wê temenê wê di awayekê de wê weke ku wê ji hev cihê bin. Wê, dîmenekê cihê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin.

Di mijare aqil de wê, di wê temenê de wê, ev xosletê hizirkirinê wê di dema hizirkirinê me yê ku em weke bi azmûnê wê dikin re jî wê di awayekê de wê were dîtin. Minaq wê dema ku wê bahsa rewşa ceribandî û şaşbûnê û hwd wê bikê li ser temenekê bi azmûnê wê, di

wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew şaşdîtin û ceribandînin wê li gorî çî wê bibê û wê çî çawa wê rast û ankû ne rast û ankû şaş û neşaş wê were dîtin? Di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê xosletê hizirkirinê re wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê nib xosletên fîzîkî re wê, li ser temen û çerçoveyek rasyonâl û hwd re wê, di awayekê de wê weke ku wê, bi rasyonalitya wê re wê, bikê ku wê fahmbikê û wê di hişê xwe de wê bi temen bikê. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di hiş, aqil û ankû hizirkirinê de wê rêgezên ku wê bi wê re wê li wê bihizirê jî wê di wê temenê de wê li ser wan têgînên weke yên mantiqê, rasyonalityê û ankû aliyên din ên weke bi azmûngeriye û hwd re wê, di awayekê de wê dîsa wê ew temenê fîzîkî wê di awayekê ahengî û levker de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, bikê wê werênê ser ziman. Di mijare fahmkirina bi aqil de wê, di wê temenê de wê, weke wê tiştê wê bi hişkirina wê kirinê re wê, li ser wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê rengê wê li ser wê re wê were lê hizirkirin.

Di gotinên me yê bi zimanî de jî wê, sînore wê tenê wê bi wate û kirdeye û ankû lêkerên li wan wê bidina dîyarkirin? Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê hebûn û rewşên bûjenî jî wê bi fîzîkî wê werina dîtin ku wê weke hebûnna fîzîkî wê di wê temenê de wê di rasyonality û mantiqîtiya wê de wê, di rengekê de wê weke ku wê temenekê wê yê bi fahmkirinê û hwd re ku wê hebê wê were dîtin. Ev jî wê rewşa fahmkirinên me û temenê me yê bi hizirkirinê û hwd re ku wê li ser çerçoveyên me yê bi hiş û aqil û hwd re wê, di rengekê de wê weke ku wê bi xwe re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin bê.

Çavkanî:

- *Melchert, Norman (2002). The Great Conversation: A Historical Introduction to Philosophy. McGraw Hill.
- *W. D. Ross(Oxford 1951) , Plato's Theory of Ideas
- *Kant. Immanuel, (1781) Kritik der reinen Vernunft
- *Kant, Immanuel;(1788) Kritik der praktischen Vernunft
- *J. W. Yolton (Oxford 1956), John Locke and the Way of Ideas
- *A. G. Balz(New York 1918) , Idea and Essence in the Philosophy of Hobbes and Spinoza
- *Marc A. High(2008), Idea and Ontology. An Essay in Early Modern Metaphysics of Ideas, Pennsylvania State University Press,
- * Locke, John. "An Essay Concerning Human Understanding
- * Sheridan, Patricia (2010). Locke: A Guide for the Perplexed. A&C Black
- *BonJour, Laurence(1986), "The Coherence Theory of Empirical Knowledge",
- *BonJour, Laurence (1986), "A Reconsideration of the Problem of Induction", Philosophical Topics, vol. 14,
- *BonJour, Laurence(1979), "Rescher's Philosophical System", in E. Sosa (ed.), The Philosophy of Nicholas Rescher (Dordrecht, the Netherlands: D. Reidel,
- *BonJour, Laurence(1988) "Reply to Moser", Analysis, vol. 48
- *BonJour, Laurence(1995), "Toward a Moderate Rationalism", Philosophical Topics, vol. 23
- *Lewis, F., (1991), Substance and Predication in Aristotle, Cambridge: Cambridge University Press
- *Whiting, J., (1986), "Form and Individuation in Aristotle", History of Philosophy Quarterly
- *Fuchs, S. (1997). A sociological theory of objectivity. Science Studies
- *Brentano, Franz (1874), Psychology from an Empirical Standpoint, London 1995: Routledge

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2014

